

YENİ TÜR BİR DARBE OLARAK 28 ŞUBAT

AKTÖRLERİ, DIŞ BOYUTLARI VE SONUÇLARI

Şubat 2018 | ÖMER ASLAN

YENİ TÜR BİR DARBE OLARAK 28 ŞUBAT

—
AKTÖRLERİ, DIŞ
BOYUTLARI VE SONUÇLARI

ÖMER ASLAN

الشرف
ALSHARQ FORUM

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellif(ler)ine aittir.

Telif hakkı © 2018, Al Sharq Forum

Her hakkı saklıdır.

Tasarım: Jawad Abazeed

Türkiye’de basılmıştır.

Bu yayının tüm hakları Al Sharq Forum’a aittir. Al Sharq Forum’un izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Adres: Yenibosna Merkez Mahallesi, 29 Ekim Caddesi.

İstanbul Vizyon Park A1 Blok, Kat:6 No.:52 34197

Bahçelievler / İstanbul / Türkiye.

Telefon: +902126031815

Faks: +902126031665

E-posta: info@sharqforum.org

İÇİNDEKİLER

Özet	4
Giriş	6
Öncü Darbe	8
Darbenin Aktörleri	13
Darbenin Yerli Aktörleri	17
28 Şubat'ta Ordunun Rolü	17
Siyasal Sistemde Türk Ordusu	19
TSK'nın Müdahaleci Organizasyon Kültürü	21
TSK Ne Kadar Üniter Bir Aktör?	23
28 Şubat'ın Hükmeden Ordusu	25
Refah'ın Yükselişi Ve Ordu'nun Tepkisi	27
28 Şubat'ın Dini Kullanması	31
Darbenin Haki Renkli Sivil Aktörleri	34
Darbenin Cumhurbaşkanı	34
Darbenin Siyasileri	38
Darbenin Medyası	43
Türkiye'de Medyanın Dönüşümü	46
Darbe Yargısı	51
"Birimiz Beşimiz, Beşimiz Asker İçin"	53
Darbenin Dış Aktörleri	61
1991'den 1995'e Muhalefetteki Refah Partisi'nin Dış Politika Yaklaşımı	63
Refahyol'un Dış Politika Karnesi	64
Dış Aktörler	67
ABD'nin Bir Yılda Değişen Pozisyonu	69
İran ve Libya Ziyaretleri	71

Artan Baskı	75
‘Seküler Demokrasi’nin Peşinde	81
Siyasi Analiz: 28 Şubat’ın Siyasal Sistem Üzerine Etkisi	83
Devlet-Toplum İlişkisi	83
Ordu'nun İç Hesaplaşması	85
Siyaset-Toplum İlişkisi	86
Merkez Sağ ve İslamcılığın Dönüşümü	88
Ekler	91
Genelkurmay Başkanlığı "Batı Harekât Konsepti"	91
Referanslar	127
Yazar Hakkında	149
Al Sharq Forum Hakkında	149

ÖZET

■ Türkiye'deki 28 Şubat darbesi birkaç açıdan yeni tür bir darbeydi. Şöyle ki bu darbe; yaşanan süreç, müdahil olan aktörler, kullanılan cebir ve anayasaya aykırılığı ile Soğuk Savaş döneminde görülen darbe türlerinden ayrılmaktaydı.

■ 28 Şubat süreci, Soğuk Savaş dönemindeki klasik darbelerin aksine, zamana yayılan ve ordu tarafından sivil aktörlerin bu darbeye gönüllü olarak katılımlarının sağlandığı bir süreçti. Darbe süreci şiddetliydi fakat bu fiziksel bir şiddet değildi. Darbe, hükümeti taciz etmek ve yıkmak amaçlı teorik-anayasal psikolojik operasyonlar yoluyla gerçekleştirildi.

■ Böylelikle 28 Şubat darbesi, yeni bir tür darbeyi resmetmesi bakımından öncü bir darbe olarak düşünülebilir. 28 Şubat süreci bir darbeydi ve öncü bir darbeydi, çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından kullanılan birçok yöntem daha sonraları bölgedeki diğer silahlı kuvvetlerce benimsendi.

■ Örneğin, Mısır'da Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı asker destekli yürütülen kampanya sırasında Temerrüd Hareketi'nin 22 milyon imza topladığı iddiası, Mursi hükümeti karşıtı protestoların büyük bir halk desteğine sahip olduğunu ve ordunun daha sonraları yapacağı müdahalenin darbe olarak görülemeyeceğini göstermesi için sıklıkla dillendirildi. Dikkat çeken bir şekilde, Türkiye'deki 28 Şubat sürecinin en hırçın, hükümet karşıtı gazeteleri, Refah-Yol Hükümeti'nin oldukça destek kaybettiğini iddia etmek için 5 Mart 1997 tarihinde "6 milyon imza" manşetini atmıştı.

■ Darbe sürecine iştirak eden sivil aktörler arasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, bazı medya grupları, sivil toplum örgütleri ve işçi sendikaları ile ticaret birlikleri ve muhalif politikacılar ciddi rol oynadılar. Ordu, ortak bir hedefin peşinde olan, aynı zihniyete sahip bu çeşitli "sivil aktörlerden" oluşan grubun elebaşısıydı.

■ 28 Şubat sadece iç aktörlerden gelen bir hareket değildi. Clinton yönetiminin, Refah Partisi'nin (RP) iktidara gelişinden hükümetten ayrılışına kadar geçen süreçte aşamalar halinde değişen politikası darbede büyük bir rol oynadı.

■ Clinton yönetimi, ilk dönemlerinde, Refah-Yol hükümeti ile çalışmaya hazırdı. Clinton yönetiminin yetkilileri o dönemlerde Türkiye’de darbe olmasına dair düşüncelere karşı duruyordu. Ancak ne zamanki ABD’nin hükümete yönelik politikası zamanla değişti ve daha sertleşti, Türkiye’de bir darbe düşüncesine dair pozisyonu da değişti.

■ ABD, 1997’de Türkiye’de sert, aleni bir darbenin olmasını istemiyordu fakat Türkiye’de sekülerizmin erozyona uğramasını da arzulamıyordu. Müsaade ettikleri şey, aynı anda ikisinin de gerçekleşebileceği sürece yayılabilecek bir darbeydi: Darbede ordunun tanklarından ve askerlerinden oluşan tüm mekanizmaları sokağa inmeyecekti ve demokratik görünümü yok etmeyecekti. Fakat bu darbe aynı zamanda sekülerizmi korumak amacıyla hükümeti devirecekti. Görüldüğü gibi, ABD, Türkiye’de “seküler demokrasi” istiyordu.

■ Ankara’daki ABD Büyükelçiliğinde Siyasi İşlerden Sorumlu Müşavir Richard McKee’nin de açıkça işaret ettiği gibi: “ABD, parlamenter demokrasinin iyi bir şey olduğunu düşünmekteydi ve bu yüzden sekülerlerin Refah Partisi’ni –neticede başarıya ulaşacak- illegal ilan etme çabalarından memnuniyet duymadı. Bizlere, ABD yönetimi tarafından demokrasinin ve sekülerizmin desteklendiğine dair şeyler söylendi. Bu [sekülerizm ve demokrasinin birlikte yürümesi] Türkiye’de 1996-97’de olanlar olmasa harika bir fikirdi ama bazıları hala bu iki ilkenin bazen birbiriyle çatışabileceğini öne sürmekte...”

■ Darbe, Türk toplumu ve siyaseti için ciddi sonuçlar doğurdu. Sadece silahlı kuvvetler ile toplumun bazı kesimleri arasındaki sevgi ve güven kaybolmadı; silahlı kuvvetler de darbe sonrasında kendi eylemlerine dair derin bir iç bölünme yaşadı. Ordu içerisinde darbeleri sorgulayan bir damar ortaya çıktı.

■ İslamcılar da geçmişleri ve yöntemleri hususunda bir sorgulamaya girişti. Onların arayışından doğan şey AK Parti ve “muhafazakâr demokrasi” fikri oldu ki bu da Türkiye ve bölge politikasının ileriki on yılında bambaşka neticelere yol açtı.

GİRİŞ

Türkiye 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin demokratik yollarla akamete uğratılması neticesinde kendisini tek bir darbeye odaklanmış buldu. Fakat, çok uzak olmayan bir tarihte, 1997’de Türk toplumu ve siyasi hayatı üzerinde dramatik sonuçları olan ve “28 Şubat darbe süreci” olarak anılan, “başarılı” bir darbe girişimi gerçekleşmiştir. Türkiye’deki seküler müesses nizamın gözünde uzun bir süre ‘siyasi zanlı’ olan Necmettin Erbakan’ın liderliğindeki Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde aldığı oy oranı ile şok edici bir başarı kazanmıştır. Refah Partisi, bunun akabinde 1995 genel seçimlerinde en yüksek oyu alan parti olarak meteor etkisi yaratmıştır. Erbakan’ın başbakanlığa giden yolu önce ANAP-DYP koalisyon hükümetiyle ordu tarafından tıkandı. Ancak bu geçici hükümet pek uzun ömürlü olmadı ve DYP ile Refah, tüm tepkilere ve askeri tehditlere rağmen 1996’da koalisyon hükümeti kurdular. Yeni hükümet, koalisyon ortaklarından birinin ‘irtica’ gibi iç tehditlerle ilişkili olduğu iddialarının ortaya atıldığı günden beri sürekli saldırı altında tutuldu. Ordu Şubat 1997’de hükümete karşı muhtıra niteliğinde bir bildiri yayımladı ve hükümeti hedef alan psikolojik operasyonlarını arttırdı. Hükümet de buna dayanamadı ve neticede Haziran 1997’de istifa etti.

Türkiye’deki bazı politik aktörler ve toplumun belirli kesimleri arasındaki gizli güvensizliğin kaynağı ve politik ihtilafların kökleri, darbe süreci sayılan 1994-1997 arasında olanlarda bulunabilmektedir. 28 Şubat, önemine ve popüler literatürde büyük bir yer tutmasına karşın akademik düzlemde yeterli ilgiyi görmemiştir.¹ Darbenin birkaç yönüne dair; darbenin dış boyutuna ya da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu sefer neden farklı türde bir darbe yöntemini seçtiğini açıklamaya yönelik sadece dar, ufak çaplı, teorik akademik çalışmalar yapılmıştır. 28 Şubat darbesine dair bu kayıtsızlık ve yanlış betimlemeler iki sebebe bağlanabilir: Birinci sebep, birçok akademisyenin yakın bir döneme kadar Türkiye politikasının en güçlü aktörü olan askerin hışmından kaçınma arzusu olabilir.² Eğer 2006-2008 yılları arasında Genelkurmay

Başkanı olan Yaşar Büyükanıt'ın, çok iyi bilinen bir Türk düşünce kuruluşunun, savunma ve güvenlik sektörü reformuna dair 2006'da yayımladığı rapora verdiği sert tepkiyi hatırlarsak böyle bir oto sansürün temelsiz olmadığını söyleyebiliriz.³ Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) darbeye birinci elden dâhil oluşu ve 28 Şubat sürecinde orduyla tam bir birlik içerisinde, üniversite kampüslerinde başörtüsü yasağı gibi son derece tartışmalı ve büyük ölçüde karşı çıkılan politikaların uygulanmasına verdiği destek yürütmesi de rol oynamış olabilir.⁴ Darbe sürecinde (öncesi veya sonrası) ordu aleyhinde herhangi bir şey yazmak yüksek maliyet içeren bir eylem olabilirdi. İkinci olarak, bazı ideolojik akademisyenler, 28 Şubat darbesi sürecinde kendi taraflarını dikkatle ve bilinçli bir şekilde seçmiş ve bu tutumlarını çalışmalarına yansıtmış olabilirler.

Bu ikinci tutumun bir göstergesi olarak, 28 Şubat hakkında yazan bazı akademisyenlerin bu süreci bir darbe olarak değil, daha yumuşak ifadelerle geçıştirdikleri görülebilir. Sivil-asker ilişkileri literatüründe “askeri darbe” ve “askeri müdahale” arasında yapılan ayırım Türkiye’de ideolojik saiklerle yapılmıştır.⁵ Perlmutter’in işaret ettiğı gibi, “askeri, toplumsal ve politik kavramların içi, doğası gereğı tartışmalı ve hatta tahrip edici olan ideolojik yönelimlerle ciddi şekilde doldurulmuş durumdadır.”⁶ Sebebi ne olursa olsun bu akademik kayıtsızlığın bir sonucu, farklı aktörler darbenin kendisi hususunda birbirini suçlarken darbenin dış boyutunun komplo teorileri içerisinde boğulması olmuştur. Bazıları nezdinde bu darbe, demokratik yollarla seçilmiş hükümete karşı illegal bir hareket olarak algılanmışken⁷ diğerleri nezdinde AK Parti’nin Refah’ı saf dışı bırakıp iktidara gelmesine yolu açan şeytani bir küresel proje olarak algılanmıştır.⁸

Bu rapor, Türkiye’de gerçekleşen bu “başarılı” Soğuk Savaş sonrası darbesine ışık tutmayı hedeflemektedir. Raporda ilk olarak, 28 Şubat darbesi yeni bir tür “öncü darbe” olarak incelenecek ve daha sonra darbenin çeşitli askeri ve sivil aktörlerine, neler yaptıklarına dair

detaylara ve yaptıkları eylemlerin darbeye nasıl katkıda bulunduğu dair derinlikli bir tartışma yapılacaktır. Darbenin dış boyutuna dair tüm tartışma ise bu bölümlerden sonra gelecektir. Raporun geri kalanı da 28 Şubat darbesinin Türkiye'nin politik düzenine, özellikle devlet-toplum ve asker-halk ilişkilerine dair sonuçları ve uzantılarına dair tartışmalara ayrılacaktır.

ÖNCÜ DARBE

28 Şubat darbe sürecine dair herhangi bir tartışma, bazıları nezdinde darbe olarak sayılmasa dahi, 28 Şubat'ın neden darbe olarak görülmesi gerektiğine dair bir açıklamayla başlamalıdır.⁹ Askeri darbe dönemlerinin meşhur bir akademisyeni, Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında 28 Şubat'ın darbe olarak sayılamayacağını çünkü ordunun Erbakan'ı devirmek için güç kullanmayıp "legal" prosedürleri işlettiğini belirtmiştir.¹⁰ Dönemin bazı siyasetçileri de 28 Şubat'ın bir darbe olarak nitelendirilmesine karşı çıkmışlardır. O dönemde devletin en tepesindeki isim olan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e göre 28 Şubat bir darbe olarak kabul edilemezdi. Hükümet ile devlet arasında tanıdık bir ayrım yapan, dolayısıyla iktidar olma ile muktedir olma hallerini birbirinden ayıran Demirel'e göre, "Hükümetle devlet çatışamaz. Bu mümkün değildir. Hükümet kurumlardan biridir. Her şey değildir. Muhtıranın [ise] gibisi olmaz, kendisi olur. Davet brifing içindir. Yapılan brifingdir. Bu yapılmayıp da 'alın muhtıra' denmişse, o muhtıradır."¹¹ Demirel, 28 Şubat dönemini takip eden yıllarda, MGK'nın anayasal bir kurum olduğunu tekrarlamış, oradan çıkan tavsiye hükmündeki kararları hükümetin imzaladığını, ayrıca hiçbir kuruma dokunulmadığını ve hükümetin görevden alınmadığını söylemiştir.¹² 28 Şubat soruşturmasında tutuksuz olarak yargılanan dönemin Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ise, döneme ilişkin şu görüşü ortaya atmaktadır: "28 Şubat kararları tamamen kanuni çerçevede alınmıştır. 28 Şubat sürecini hazırlayan şartlar bizi rahatsız etmiştir. Dönemin Başbakanı [Erbakan] 'Kanlı mı olacak kansız mı olacak?' demiştir... Biz de 28 Şubat'ta oturduk konuştuk.

10,5 saat sürdü, 18 maddelik karar alındı. Cumhurbaşkanı tek tek maddeleri sordu ve hükümet de kabul etti. Bugün olsa bu kararların altına yine imzamı atarım.”¹³ Dönemin DYP Milletvekili Yalım Erez de Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu’na verdiği ifadesinde 28 Şubat’ın darbe olmadığını beyan etmiştir: “Bir darbe değil, 28 Şubat... Milli Güvenlik Kurulu diye bir Anayasal kuruluş var. Anayasa’mızda yer almış, üyeleri belli bir kuruluş var. Milli Güvenlik Kurulunun asker kanadı bu toplantıya bazı sıkıntılarını, şikâyetlerini getiriyor... Mesele orada tartışılıyor ve Başbakan da Başbakan Yardımcısı da hükümetin iki bakanı da imza atmış.”¹⁴

Ayrıca iki emekli general de 28 Şubat’ın darbe olarak düşünülmemeyeceğini söylemiştir. Emekli bir generale göre;

“Türk ordusunu yöneten kadro 12 Eylül’ün yaptığı hataları gördü, o hataların ülkenin geleceğine nasıl pahalıya mal olduğunu gördü ancak bunu döndürme koşulları yoktu. Bu koşullara rağmen bir gayret içerisine girdi. [28 Şubat] O gayretin bir tezahürüdür. Bana göre bir darbe değildir; içinde hatalı uygulamalar yapılmıştır. Doğurduğu en olumsuz sonuç 28 Şubat’ın ordunun din karşıtı olarak gösterilmesidir. 28 Şubat’ın bir hatası da o Çevik Bir’ler filan toplum hayatına öyle nüfuz ve etki ettiler ki bir güç kullanmaktan ziyade gücü göstermeyi öne çıkardılar. Yani sopayı vurmadılar ama sopayı gösterdiler. Yani böyle anlamak gerekiyor. Yanlış olduğunu düşünmüyorum ben bunun ama daha diplomatik tarzda yapabilirlerdi, MGK’lar toplanıyor, basın çağırılıyor, topluma mesaj vermek mümkün olabilirdi. 28 Şubat’ta iç dinamiklerin baskın olduğunu düşünüyorum.”¹⁵

Bununla birlikte diğer emekli general şunları belirtmiştir:

“28 Şubat daha çok sivil ağırlıklı bir olay, askerin daha çok araç olarak kullanıldığı bir olay. Askerin bire bir dâhil olduğu değil, işin içinde cumhurbaşkanı, o parti lideri, o ona gidiyor, bu buna geliyor, bir sivil

sirkülasyon var, o sirkülasyonun içerisinde de bunu uygulayıcı olarak da askeri seçmişler, onlar da tankla topla gitmiyor da birilerini çağırıp brifing vererek bunu yapıyor. Ama özünde sivil-siyasi çalkantının içerisinde askerin sokuşması. Asker değil yani. Bence askerin şeyi yok, sivil mücadele var. Sivil mücadelenin içine de askerler karışmış, üstte bazı askerler karışmış.”¹⁶

Öte yandan, Doğru Yol Partisi’nin lideri ve Refah-Yol Hükümeti’nin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller 28 Şubat hakkında, “28 Şubat ezber bozan bir darbedir... Ezber bozan bir darbe çünkü öncelikli olarak, zihinlerde bir darbenin silahlı, tanklı yapılması, Meclisin önüne gelmesi, Meclise kilit vurulması gibi bir şartlanmışlık var. Siyasi tarihimizin bize bıraktığı bir şartlanma bu. 28 Şubat böyle değil, 28 Şubat tankla tüfekle yapılmadı, Meclisin önüne gelmedi tanklar. 28 Şubat’ın ikinci ezber bozan boyutu da budur; bir süreç olması.” açıklamasında bulunmuştur. 28 Şubat darbesinin bir askeri darbe olarak kabul edilip edilemeyeceğine dair herhangi bir tartışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı bölgelerde askeri darbe tarzının nasıl değişebildiğini irdelemekle başlamalıdır.

Routledge Siyaset Sözlüğü darbe kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Darbe, neredeyse istisnasız bir şekilde bir hükümetin asker tarafından veya askerlerin yardımıyla şiddete başvurulmak suretiyle ani şekilde düşürülmesidir. Darbe, ordu subayları, kabinenin mutsuz üyeleri veya üst düzey devlet personeli gibi mevcut durumda hâkim güç kombinasyonunun içerisinde yer alan kişiler ve organlarca yapılır.”¹⁷ Bir başka Siyasi Terimler Sözlüğüne göre ise darbe, hükümet veya rejimlerin anayasal yollar dışında ve aniden değiştirilmesi yöntemine karşılık gelmektedir. Darbeciler hızlı ve kararlılıkla hareket ederler.¹⁸ Oxford Küresel Siyaset El Kitabı darbelerin başarılı olmasını sürpriz bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlarken darbenin planlanma aşamasının az sayıda subay ile sınırlı olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Görüldüğü üzere, bu tanımlarda klasik darbelerin olmazsa olmazları olarak vurgulanan

4. nokta öne çıkmaktadır: a) darbenin temel aktörlerinin askerlerden oluşması b) darbenin aniden olması c) yöntem açısından darbe sırasında şiddete başvurulması. d) darbelerin gayr-i anayasal olması. Bu üç husustan ikincisi Welch'in darbe tanımında da yer almaktadır: “darbe keskin, net bir olaydır, meydana gelme tarihi bellidir.”²⁰ Nordlinger de Welch'e katılmaktadır: “darbeler hızlı bir şekilde yürütülür. Şaşkınlık yaratırlar, duyguları harekete geçirirler ve genellikle sonuca ulaşmaya çok yakındırlar.”²¹

Doğrusu, Latin Amerika ve Güney Asya'dan Afrika ve Orta Doğu'ya kadar gerçekleşen hemen hemen tüm askeri darbeler, Soğuk Savaş sırasında aynı programı takip etmiştir. Örneğin; 1987 yılında Tunus'ta Zeynelabidin Bin Ali, Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'yı devirirken, “ofisinden ayrılıp Saint Cyr'da öğrenmiş olduğu askeri dakiklikle darbe planlamaya başlamıştır. Kartaca'daki saray, sadık askeri kuvvetler tarafından gece kuşatılmış, telefonlar kesilmiş, önde gelen Burgiba destekçileri gözaltına alınmış, Cumhurbaşkanlığı muhafızları etkisiz hâle getirilmiş ve saray işgal edilmiştir.”²² Mısırlı Mareşal Abdülhalim Ebu Gazala, Hüsnü Mübarek 1986 yılının Şubat ayında ‘Merkezi Güvenlik Kuvvetleri’ndeki polis ayaklanmasını bastırmasını istediğinde, istese darbe yapma fırsatı doğduğunu hatırlar. Ghazala, Cumhurbaşkanı'nın koltuğunda gözü olmuş olsa bu koltuğu alması için “bir subayı devlet televizyonuna ve radyo istasyonlarına yollayıp kendi adına bildiri okutmasından daha fazlasının gerekmeyeceğini, tüm hikâyenin beş dakika içinde sonlanacağını ve halkın yeni iktidarı alkışlayacağını”²³ söylemiştir. Türkiye’de 1980’de ve Latin Amerika’da gerçekleşen klasik askeri darbeler²⁴ de aşama olarak yukarıda belirtilen aynı şablonu takip etmiştir.

Askeri darbelere dair bu anlayış, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin akabinde eleştirilmeye tabi tutuldu. Bu eleştiriler neticesinde darbe aktörlerinin yalnızca üniformalı askerlerden ibaret olmayabileceği hatırlatıldı. Darbelerin aktörlerinin devlet içerisinde konumlanmış

olan sivil aktörleri de kapsayabileceği dile getirildi.²⁵ Nitekim askeri darbelerle dair klasik yaklaşım, silahlı kuvvetlerin darbe taktiklerinde esnek olmadığını ve yöntemlerini değişen şartlara adapte edemediklerini varsaymaktadır. Fakat her ne kadar “etkili” olma yolları vakadan vakaya değişiklik gösterse de silahlı kuvvetler de, diğer birçok siyasal aktör gibi, daha etkili bir askeri müdahalede bulunabilmek için taktiklerini değiştirebilmekte ve iyileştirebilmektedir. Bu anlamda, 28 Şubat darbesi bir darbeydi ve öncü bir darbeydi çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan birçok taktik daha sonraları bölgedeki diğer silahlı kuvvetler tarafından kullanıldı. Örneğin, bir dış gözlemci, Mısır’daki 3 Temmuz darbesinin, Mısır ordusunun 1952 yılında siyasete yaptığı açık müdahaleden nasıl ayrıştığını şöyle açıklamaktadır:

“Öte yandan, bu darbenin aktörleri... alışılmışın dışındaydı. [...] Abdülfettah el Sisi, bir geçiş hükümetiyle Mursi’nin ve Müslüman Kardeşler’in yerini alırken en büyük Sünni otorite olan El Ezher Şeyhi, toplumda kayda değer ölçüde yer tutan Kıpti azınlığın dini lideri, Nobel Barış Ödülü sahibi ve Mısır’daki liberallerin lideri Muhammed el Baradei ve 2011 yılında ordu destekli Hüsnü Mübarek diktatörlüğünü deviren genç aktivistler ona eşlik ediyordu.”²⁶

Her ne kadar “etkili” olma yolları vakadan vakaya değişiklik gösterse de silahlı kuvvetler de, diğer birçok siyasal aktör gibi, daha etkili bir askeri müdahalede bulunabilmek için taktiklerini değiştirebilmekte ve iyileştirebilmektedir. Bu anlamda, 28 Şubat darbesi bir darbeydi ve öncü bir darbeydi çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan birçok taktik daha sonraları bölgedeki diğer silahlı kuvvetler tarafından kullanıldı

Darbenin yapıtaşını Tahrir Meydanı’nda toplanan binlerce Mısırlı oluşturmuştur ki ordu da darbenin tuğlalarını dikkatli bir şekilde bu kalabalığın üzerinden örmüştür. Daha dikkat çekici olansa Mısır ordusunun Temerrüd, medya grupları, dini liderler ve yargı mensupları

gibi sivil gruplarla kurduğu gizli ittifaktır.²⁷ Daha da ilginç bir şekilde, Mısır'da Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı asker destekli yürütülen kampanya sırasında Temerrüd Hareketinin 22 milyon imza topladığı iddiası, Mursi hükümeti karşıtı protestoların büyük bir halk desteğine sahip olduğunu ve ordunun daha sonraları yapacağı müdahalenin darbe olarak görülemeyeceğini göstermesi için sıklıkla dillendirilmiştir.

Aynı şekilde, Türkiye'deki 28 Şubat sürecinin en hırçın, hükümet karşıtı gazeteleri, Refah-Yol Hükümeti'nin oldukça destek kaybettiğini iddia etmek için 5 Mart 1997 tarihinde "6 milyon imza" manşetini atmıştır. Refah Partisi'ne karşı yapılan bu imza kampanyasına toplamda 6 milyon üyesi olan ve aileleri de hesaba katıldığında toplamda otuz milyon insanı temsil eden üç büyük ticaret birliği ve sendikanın başkanlarının da destek vermesinin, hükümetin ne denli istenmeyen bir duruma geldiğini gösterdiği ve bu yüzden hükümete karşı yürütülen kampanyanın demokrasi karşıtı olarak nitelenemeyeceği de bu manşetle ileri sürülmüştür. Bu anlamda, 28 Şubat darbesi öncü bir darbe olarak, Soğuk Savaş döneminin klasik darbelerinden tüm boyutlarıyla ayrılır.

Darbenin Aktörleri

Eğer sivillerin dahil sadece "teşvikle" veya Soğuk Savaş döneminde birkaç ülkede sayısız defa gerçekleşen klasik darbelerde olduğu gibi, "darbe sonrası" onayla sınırlı kalsaydı 28 Şubat darbe sürecine sivil aktörlerin iştirak ettiğini söylemek pek yeni bir şey olmayacaktı. Daha başka bir ifadeyle; başarılı klasik darbelerde de görülen sivil rol darbeden sonra görülmekteydi. Fakat sivil aktörler 28 Şubat darbesinde tüm süreç boyunca aktif rol oynadılar. Bu, silahlı kuvvetler tarafından kasıtlı olarak izlenen bir stratejiydi. Bu darbe, Soğuk Savaş sonrası bir darbe olarak, 21. yüzyılın sivil ruhuna uygun ve ordu tarafından "silahsız kuvvetler"28 olarak adlandırılan sivil aktörlerin; varoluşsal bir tehdit olarak görülen, demokratik yollardan seçilmiş hükümeti devirmede

aktif rol oynadığı bir darbe oldu. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra kaleme aldıkları köşe yazılarında hem Mehmet Ali Birand hem de Cengiz Çandar 28 Şubat'ın 'farklı bir darbe' karakterini ortaya koymuşlardır. Birand sıcaklığı sıcaklığına yazdığı köşe yazısında şöyle demiştir: "Artık eskisi gibi, tanklar tüfekler çıkmayacak. Radyolara veya TV'lere el konmayacak. Bildiriler yayınlanmayacak, gece sokağa çıkma yasakları ilan edilmeyecek, askeri konseyler kurulmayacak. Bundan böyle, eski moda darbeler yerine, MGK kullanılacak, balans ayarları yapılacak. Cumhurbaşkanı'nın askerinin hislerini yansıtmaması, bir nevi sözcülüklerini yapması sağlanacak."²⁹ 28 Şubat'ta "Silahlı kuvvetler doğrudan el koymak yerine, bir el koyma durumunda ne yapılacaksa onları sivil güçlere yaptırmayı, böylece biçimsel anlamda demokrasiyi muhafaza etmeyi ve siyaset alanının 'sakıncalı' siyasi aktörler tarafından yeniden doldurulmasını önleyecek bir sürekli müdahaleyi kurumsallaştırmayı amaçlamıştır."³⁰ Bu darbeye "post-modern"³¹, "pamuk" veya "örtülü" darbe denmesinin sebebi budur.³²

Sivil aktörler 28 Şubat darbesinde tüm süreç boyunca aktif rol oynadılar. Bu, silahlı kuvvetler tarafından kasıtlı olarak izlenen bir stratejiydi. Bu darbe, Soğuk Savaş sonrası bir darbe olarak, 21. yüzyılın sivil ruhuna uygun ve ordu tarafından "silahsız kuvvetler" olarak adlandırılan sivil aktörlerin; varoluşsal bir tehdit olarak görülen, demokratik yollardan seçilmiş hükümeti devirmede aktif rol oynadığı bir darbe oldu

28 Şubat darbe sürecinde hükümeti sindirmek ve istifaya zorlamak amacıyla kullanılan yöntem; "teoride-anayasal gözüken psikolojik operasyonlar" olmuştur. Darbede kullanılan yöntemle dair, müdahaleci ordunun her tarafına nüfuz etmiş olan zihinsel arka planı çok iyi ortaya seren bir yorumunda emekli bir askeri yetkili şöyle söylemiştir: "Eğer hükümetin kendisi dini gericiliğin tehdidinin kaynağı hâline gelirse hükümete karşı psikolojik savaş yürütmek, gericilikle mücadelenin bir parçası olacaktır."³³ Ordu bu amaçla, sivil grupların darbe sürecine katılımını aşamalar halinde sağlamıştır. Eligür'ün neden-sonuç ilişkisini

yanlış kurduğu şu tespitinde de söylediği gibi:

“Refah Partisi’nin aktiviteleri sadece ordunun kendisine karşı mobilize olmasına yol açmadı; ayrıca merkez sağ ve merkez sol partilerin (ANAP, CHP ve DSP), yargının, bazı üniversite fakültelerinin; öğrenci gruplarının ve hatta rektörlerin, TÜSİAD’ın (Batı yanlısı iş adamlarının derneği), bazı medya kuruluşlarının ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Atatürkçü Düşünce Derneği, Birleşik Kadınlar Platformu, Mustafa Kemal Derneği ve Öğretim Üyeleri Derneği gibi seküler eğilimli bazı sivil toplum kuruluşlarının da mobilizasyonuna yol açtı.”³⁴

Her ne kadar bu yazıda 28 Şubat darbesi sürecindeki rollerinin üzerinde detaylıca durulmayacak olsa da Türkiye’deki bazı iş çevrelerinin sorumluluğu da es geçilemez. Bazı iş adamları darbe sürecinde birtakım generallerle oldukça yakın ilişkiler kurmuş, en azından Anadolu’dan doğan potansiyel rekabetin bastırılıyor olmasını olumlu karşılamış olabilirler. En yüksek rütbede bulunan generallerle yakın ilişkileri olan iş adamlarından bazıları, kimi durumlarda, kimin terfi edip kimin etmeyeceğini generallerin kendilerinden bile önce bilebilmişlerdir.³⁵

28 Şubat darbe sürecinde hükümeti sindirmek ve istifaya zorlamak amacıyla kullanılan yöntem; “teoride-anayasal gözükten psikolojik operasyonlar” olmuştur

Muhafazakâr sermayenin 28 Şubat darbe sürecinde “yeşil sermaye” olarak adlandırılıp kısaç altına alındığı ve boykot edildiği³⁶ gerçeği, müesses nizamın iş çevrelerini darbe sürecinin zanlısı yapmıştır. TÜSİAD’ın öne çıkan figürleri, “gerici güçlere bir süre kımıldayabilecekleri bir alanın açıldığı” ve Refah-Yol Hükümeti’nin görevi bırakmasından sonra ANASOL-D (Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokratik Türkiye Partisi) Hükümeti başa geçince kendilerinin rahatlayacağını söylemişlerdir.³⁷ Bu bakımdan, tarihi olarak devlete bağımlı olan iş adamları gibi sendikalar ve ticaret birlikleri de “şartlı demokrat” olagelmışlerdir. Örnekleri başka bölgelerde de görülebilen,

demokratlıkları kendilerinden menkul bu tür kesimler özellikle ideolojik olarak kendi ruh ikizlerini iktidara taşıyacak ve maddi menfaatlerini koruyacak askeri müdahaleleri desteklemekten geri durmazlar.³⁸

En yüksek rütbede bulunan generallerle yakın ilişkileri olan iş adamlarından bazıları, kimi durumlarda, kimin terfi edip kimin etmeyeceğini generallerin kendilerinden bile önce bilebilmişlerdir

28 Şubat'ı sadece 28 Şubat 1997'deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında kabul edilen 18 maddenin empoze edilmesinden ibaret olarak görmek yanlış olacaktır. "Darbe süreci" ilk olarak Refah Partisi'nin 1994 yerel seçimlerinde gösterdiği sürpriz performansla başlamıştır. Süreç Refah'ın 1995 seçimlerini de kazanıp nihayetinde 1996'dan 1997 yılının Haziran ayına kadar koalisyon hükümetini oluşturması sürecinde hızlandı. Zaten, 28 Şubat sürecinde fiziksel bir şiddetin var olmaması, bunun darbe olarak sayılmamasına meşru bir zemin sağlayacak bir sebep değildir. O dönemde New York Times gazetesi adına Türkiye'deki gelişmeleri takip eden Stephen Kinzer'ın da dediği gibi, "28 Şubat'ın gerçekleşme şekli ordunun ne kadar güçlü olduğunu göstermekteydi. Tankların geçişi veya kamu binalarına el konulması gibi şeyler yoktu. Bu hareketler yerine komutanlar, İslami yönelimli Başbakan Necmettin Erbakan'ın günahlarının ne olduğunu sayan bir 'memorandum' serisi yayınladılar ve daha sonra Başbakan'ın yerine getiremeyeceğini bildikleri taleplerini ona bildirdiler."³⁹ Bu anlamda, 28 Şubat darbesi; "iş toplulukları, sendikalar, dini kurumlar ve medya gibi aktörlerin anayasaya aykırı, demokratik olmayan vasıtaları kullanmasıyla yönetim krizinin idare edilmesini simgeleyen" bir "sivil toplum darbesi" olarak da nitelenebilmektedir.⁴⁰

Tarihi olarak devlete bağımlı olan iş adamları gibi sendikalar ve ticaret birlikleri de "şartlı demokrat" olagelmışlerdir. Örnekleri başka bölgelerde de görülebilen, demokratlıkları kendilerinden menkul bu tür kesimler özellikle ideolojik olarak kendi ruh ikizlerini iktidara taşıyacak ve maddi menfaatlerini koruyacak askeri müdahaleleri desteklemekten geri durmazlar

DARBENİN YERLİ AKTÖRLERİ

Soğuk Savaş süresince iki süper güçle, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile Ortadoğu'nun yerli aktörleri arasındaki ilişki biçimine dair hâkim görüş, bu ilişkinin yukarıdan aşağıya, küreselden yerele empoze eden

tek taraflı bir ilişki olduğu yönündedir. Bu fikre karşı yükselen itiraz ise, bu görüşün Ortadoğu'daki yerel aktörleri edilgen konumda kabul ettiği, bu aktörlerin süper güçler arasındaki rekabetten faydalanarak belli çıkarlar elde ettikleri gerçeğini göz ardı ettiğini öne sürmektedir.⁴¹ 28 Şubat darbesinin dış aktörlerini tartışırken bu tarz 'tek taraflı/yönlü ilişki' kolaycılığından kaçınmak gerekmektedir. 28 Şubat darbesinin darbeden beş yıl sonra AK Parti'nin iktidar olduğunu hatırlayarak konuşan tarafları veya birincil mağdurları, darbenin sorumluluğu noktasında iç aktörlerden ziyade dış bağlantılara, özellikle de ABD ve İsrail'in rollerine işaret etmekte ısrarcı olsalar da aktörlük noktasında önceliği yerli aktörlere vermek daha uygun olacaktır. Birden çok yerel aktör arasında da aslen ordunun rolü üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü TSK, 28 Şubat darbesinde hem bir 'oyuncu' hem de bir 'koro şefi' olarak ikili rol almıştır.

28 Şubat darbesi; “iş toplulukları, sendikalar, dini kurumlar ve medya gibi aktörlerin anayasaya aykırı, demokratik olmayan vasıtaları kullanmasıyla yönetim krizinin idare edilmesini simgeleyen” bir “sivil toplum darbesi” olarak da nitelenebilmektedir

28 Şubat'ta Ordunun Rolü

1950'li yıllardan bu yana sivil-asker ilişkileri literatürünün takip ettiği çizgiye bakıldığında darbe nedenleri arasında ordunun rolüne giderek daha fazla önem atfedilmeye başlandığı görülmektedir. Önceleri sivil-asker ilişkilerindeki aksaklıklar noktasında siyasetçilere⁴², yolsuzluklara⁴³ ve halk desteğine⁴⁴ işaret edilirken son dönemde darbelerin gerçekleşmemesi için, en başta ordularda bulunabilecek siyasete müdahale meylinin törpülenmesi gerektiği kabul edilmektedir.⁴⁵ Böylece sivil-asker ilişkilerindeki eksiklikler noktasında asker dışında herkesin sorumlu olabileceğini varsayan önceki yaklaşım terkedilmektedir. Darbelerde ordunun rolünü de göz önüne alan bu

yeni yaklaşımı benimseyen Danopoulos'a göre, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünü sağlamak için sivil elitin askerleri siyasete çekmesine ve toplumun askeri müdahaleler karşısında sessiz kalmasına karşı çıkılırken silahlı kuvvetlerin bizzat kendisinden kaynaklanan tavırları ve davranışları da ihmal edilmemelidir.⁴⁶ Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanması için orduların Nordlinger'in 'sivil etiğe' [civilian ethic] sahip olmaları; yani, askerlerin sivil otoriteyle fikir ayrılığına düştüklerinde bile tarafsız kalmaları, siyasete müdahale etmemeleri ve sivil otoritenin üstünlüğünü kendi içlerinden gelerek kabul etmeleri gerekmektedir. Orduların sahip olabilecekleri müdahale eğilimi, askerlerin nasıl davranacağını doğrudan dikte etmese de belirli şekillerde davranmaya meyilli olmaları sonucunu doğurur.⁴⁷ Yukarıda ileri sürülen yaklaşım benimsendiğinde, darbelerin nedeni olarak dış güçlere işaret etmekle yetinilmeyecektir. Örneğin, William Hale, 1960, 1971 ve 1980 darbelerini göz önünde bulundurarak 'iç aktörlerin küresel bağımlılıkları' tezini reddetmiş ve darbe nedeni olarak ABD'yi suçlamak yerine dikkatleri orduya (TSK) çekmeyi daha uygun bulmuştur. Darbe fotoğrafı içerisinde ABD'nin en net görüldüğü 1980 darbesinde bile "generaller salt iç nedenlerle harekete geçmişlerdir."⁴⁸ demiştir. Yerli aktörlere yapılan bu vurgu, 28 Şubat 1997 darbesi için de bu çalışmada sürdürülecektir. Yani, askeri müdahalelerin en önemli nedenlerini ordularda değil siyasette, toplumun siyasi ve kurumsal yapısının sosyal ve organizasyonel özelliklerinde bulan Huntington'un aksine, 28 Şubat darbesinin ana aktörlerini inceleyen bu bölümde ağırlık orduya verilecektir.⁴⁹

Muhakkak ki 28 Şubat darbesinin dış bağlantıları göz ardı edilmeyecektir; bazı siyasiler, sivil toplum örgütleri, sendikalar, medya ve sermaye gruplarından oluşan yerli aktörlerin rolleri es geçilmeyecektir. Diğer taraftan, bu yan aktörlere yapılan göndermeler de ordunun merkezi rolünün ön plana çıkarılmasını engellememelidir. Nihayetinde, "silahsız kuvvetler" diye nitelendirilen sivil kesimleri harekete geçiren, onlara teminat veren silahlı kuvvetlerdir.⁵⁰ "28 Şubat öncelikle askeri

karargâhın işidir. Planlayan, yöneten, yönlendiren ve fişleyen mercii odur. Onun elindeki silah işlevini görenlerin, örneğin merkez medyanın sorumluluğu tartışması, kimi gazetecilerin ve idarecilerin suçluluğu meselesi, asla ve asla tetiği tutanı unutturmamalıdır.”⁵¹ Bu bakımdan, 28 Şubat’ın silahlı kuvvetleri üzerinde duracağımız bu bölümde, ilk olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bugüne dek gerçekleştirdiği darbeler tarihinden ve sivil-asker ilişkileri literatüründe yapılmış çeşitli tasniflerden faydalanarak TSK’nın nasıl bir ordu olduğunu değerlendireceğiz. Getireceğimiz tanımlama ışığında, ‘organizasyon kültürü’ kavramını kullanarak, TSK’nın, dış faktörlerden bağımsız olarak kendi kurum kültüründen kaynaklı siyasete müdahale etme eğiliminin altını çizeceğiz. Son bölümde ise, 28 Şubat darbesi silahlı kuvvetlerinin ne ölçüde yekpare bir görüntü arz ettiği ve en önemlisi, darbe sürecindeki faaliyetleri üzerinde duracağız.

Siyasal Sistemde Türk Ordusu

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Türk siyasetine müdahalelerini dünyadaki sivil-asker ilişkileri örnekleriyle mukayeseli olarak inceleyen akademik çalışmalara baktığımızda sivil-asker ilişkilerindeki sorunlarda askerler dışında herkesin sorumlu olarak görüldüğü dönemde, TSK’nın siyasete müdahale eğilimlerinin fazlaca eleştiri konusu olmadığı görülmektedir. “Muhafızlık ideolojisini” (ideology of guardianship) sahiplenmiş orduları anlatırken 1960 darbesini örnek veren Huntington’a göre, “bu tür ordular kendilerini ne toplumun modernize edicileri ne de yeni bir siyasal düzenin kurucuları olarak görürler, bunun yerine mevcut düzenin muhafızları ve arındırıcıları (purifier) olarak görürler... Yolsuzluk, durgunluk, anarşi ve kurulu düzenin yıkılmaya çalışılması gibi nedenlerle siyasete müdahale ederler. Sistem bu tür sorunlardan temizlendiğinde siyaset yeniden sivil liderlerin yönetimine bırakılır. Kurulan askeri diktatörlük kısa sürelidir.”⁵² Huntington’un bu tanımında dikkat çeken nokta askeri müdahaleyi adeta hayırsever bir iş olarak göstermesi, sorumluluğu ise tamamen asker dışı aktörlere ve nedenlere bağlamasıdır. Perlmutter, Türk ordusunu, sivil siyasete

tabi olan, ülkeye zarar veren, yolsuzluk ve istikrarsızlığın üstesinden geldikten sonra kışlasına geri dönen, kendisini anayasanın muhafızı olarak gören “hakem tipi ordu” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, hakem tipi orduların kışlalarına döndükten sonra siyasi nüfuzlarının bitmediğini, sivil otorite ve siyasal istikrarın muhafızı olarak hareket etmeye devam ettiklerini de not etmiştir.⁵³ Maniruzzaman ise, Türk ordusunun ‘muhafız/ıslah edici’ tarzındaki orduların en iyi örneğini teşkil ettiğini iddia etmiştir. Bu tür ordular, “sivil hükümetler kutsal devlet prensiplerini herkesin gözü önünde çiğnediğinde siyasete müdahale etmektedir.”⁵⁴

Sivil-asker ilişkileri üzerine sonraki yıllarda yapılan akademik çalışmalarda ise dikkatler giderek ilk planda askerlerin siyasete müdahale eğilimlerine verilmeye başlanmıştır. Buna paralel olarak, TSK’nın ‘pretoryen ordu’ özellikleri de tartışmaya açılmıştır.⁵⁵ Ancak pretoryen bir ordu olarak bile Türk Silahlı Kuvvetleri, benzeri pretoryen ordulardan önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkların başında ise, TSK’nın Latin Amerika veya Afrika’daki orduların aksine uzun süreli bir askeri rejim yaratmak üzere yönetime el koymaması, darbelerden sonra demokrasiyi yeniden kurgulaması, seçimleri düzenlemesi gelir. Ayrıca Türkiye’de ordu halk desteğiyle işbaşına gelmiş sivil hükümetlere karşı yaptığı darbelere rağmen ‘popüler pretoryan ordu’ olarak kalabilmiştir.⁵⁶

“Popüler pretoryen ordular da ‘yırtıcı pretoryen’ ordular gibi büyük ölçüde sivil siyasete müdahale ederler. Ancak bu ordular siyasi rejimin devam etmesinin ve istikrarının muhafızları olarak hareket ederler... Siyasi gücü doğrudan ellerine almak yerine perde arkasından hareket etmeyi tercih ederler. Sosyal alana daha iyi entegre olmuş bu tür orduların yırtıcı pretoryen ordulardan diğer bir büyük farkı da toplum tarafından kendilerine duyulan yüksek seviyede güven ve destektir. Hatta toplumun büyük kesimleri askerin siyasetin sınırlarını ihlal etmesini teşvik edebilir veya hoş karşılayabilir.”⁵⁷

Özellikle 28 Şubat darbesi göz önüne alındığında TSK’nın ‘perde

arkasından hareket etme' özelliğine dikkat çekmek gerekmektedir. Cook'un "Yönetmeden hükmeden ordular"⁵⁸ ve Cizre ile Narlı'nın Luckham'dan ödünç alarak kullandıkları "örtülü muhafızlık" kavramları bu kritik noktayı öne çıkarmaktadır.⁵⁹ Bu kavramlarla, Türk Ordusu'nun, yaptığı darbeler sonrasında mevcut vesayet yapılarını etkin ve aktif tutmak ve yeni vesayet araçlarını oluşturmak kaydıyla kışlasına çekildiği, Ortadoğu'daki diğer ordular gibi Türkiye'de ordunun kışlasından dışarı bir adım atmadan hükmedebilen bir ordu olduğu anlatılmaktadır. Dolayısıyla, bu tür orduların siyasete hükmetmesi için bizzat yönetimde olmasına gerek yoktur.⁶⁰ Bunu mümkün kılan ise neredeyse askerin siyasete her müdahalesinden sonra yeniden yapılandırılan veya yenileri oluşturulan vesayet kurumlarıdır. Generallerin siyaset sahasını sınırlandırdıkları başlıca kurum 1961 Anayasa'sıyla oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu'dur. (MGK) Bir darbe anayasası meşruiyetine sahip MGK'nın 2000'li yılların başlarına kadar sürekli güçlendirildiği süreç bu bakımdan oldukça öğretici olabilir. Mezkûr 1961 darbe Anayasasında, Milli Güvenlik Kurulu, Bakanlar Kurulu'na "görüş bildiren" bir yapıdayken 1971 muhtırasından sonra MGK kararları "tavsiye" hükmüne yükseltmiştir. Bir başka darbe anayasası olan 1982 Anayasası'nda ise Bakanlar Kurulu'nun, MGK kararlarını "öncelikle dikkate" alması hükme bağlanmıştır.⁶¹

TSK'nın Müdahaleci Organizasyon Kültürü

Darbelerin aktörleri bakımından asıl ilgiyi bizzat orduya vermenin bir yolu TSK'yı, komuta kademesinde ifadesini bulan 'organizasyon kültürü' kavramı çerçevesinde incelemektir. Burada 'organizasyon kültürü'nden kastedilen ise "bir kurumun üyeleri tarafından paylaşılan ve bilinçaltında yer alarak kurumun kendisini ve çevresini algılayışını tanımlayan temel varsayımlar ve inançlar"dır."⁶² Bahsi geçen 'organizasyon kültürü' kavramını kullanmanın bir avantajı, kültürü tanımlayan değer, norm ve düşüncelerin çeşitli vasıtalarla nesilden nesile aktarılması ve mevcut bir kültürün silahlı kuvvetler bünyesinde devamlılığını ve değişime olan direncini doğru şekilde tespit etmesidir. ⁶³

Askerlerin kendilerini algılayışları, sivilere, siyasetçilere ve siyasi sistemde kendi rollerine ilişkin bakışlarında ortaya çıkan bu organizasyon kültürü nereden kaynaklanmakta, nasıl sürdürülmekte ve ne şekillerde tezahür etmektedir? Askeri sosyoloji perspektifinden konuya yaklaşıldığında zikredilen organizasyon kültürünün askeri eğitim vasıtasıyla nesilden nesile aktarıldığı görülmektedir. Nordlinger'in de söylediği gibi "15-16 yaşlarında askeri akademiye adım attıkları andan itibaren, aldıkları ileri eğitim sayesinde ve kariyer tecrübeleriyle, askerlerin siyasete ilişkin tavırları belirginleşmeye başlar, bu tavırlar gizliden gizliye benimsenir ve iyice içselleştirilir."⁶⁴ Nihayetinde, "manastırlar haricinde, üyelerinin tamamının tüm hayatını şekillendiren tek kurum askeriye'dir."⁶⁵

TSK'ya ilişkin ilk ciddi çalışmalardan birisini gerçekleştiren Birand, "askeri okul öğrencilerine sivillerden farklı ve onlardan üstün oldukları"⁶⁶ bilincinin aşılandığını belirtmektedir.⁶⁷ Bu izlenimleri Türkiye'yi yakından takip eden yabancı gözlemciler de paylaşmaktadır:

*Türkiye'de askeri öğrencilerin aldıkları eğitim başka hiçbir ordudakine benzemez. Batı ülkelerinin ordularında subay olmak diğer kamu hizmetleri gibi profesyonel bir meslektir. Ancak Türkiye'de subay olmak adeta milli bir görevdir, devlet muhafızlığıdır. Bu öğrencilerin Cumhuriyeti korumaya adanmışlıkları askeri okulda başlar ve yaşam boyu sürecek bir inanca dönüşür.*⁶⁸

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin baskın organizasyonel kültüründe, asker dünyası göklere çıkarılırken sivillerin dünyasına tepeden bakılır. "Orduya göre sivil dünyanın alamet-i farikaları; hilebazlık, istikrarsızlık, beceriksizlik, kariyerizm, popülizm, basiret eksikliği, yozlaşma ve sorumsuzluktur."⁶⁹ "Ordunun sıklıkla sivillere tepeden bakmasının sebebi, sivil hükümetlere duydukları güvenin düşük olmasıdır"⁷⁰ görüşü, "...silahlı kuvvetler, siviller devlet işlerini doğru dürüst yönetmiyorken boş boş oturamaz." görüşüne de yol açmaktadır. Eğer silahlı kuvvetler daha iyisini yapabilecekse, o hâlde, ulusun bekası için müdahale etme sorumluluğunu hissetmektedir.⁷¹

Genelkurmay Başkanı'nın görevlerinden birinin de koltuğunu "güvendiği" bir generale bırakmak olduğunu anlamak için, Genelkurmay eski Başkanı Hilmi Özkök'ün 2002'de bu görevi üstlenmesi beklenirken ordunun komuta kademesinde yapılan iç tartışmaları hatırlamak gerekir

TSK Ne Kadar Üniter Bir Aktör?

1960, 71 ve 80 darbelerine binaen, William Hale Türk Ordusu'nun komuta yapısının görece sağlamlığından bahsetmekte, "üç müdahale ve sonrasının öyküsü, Türk ordusunun yüksek bir komuta yapısı birliğini koruduğunu doğruluyor"⁷² demektedir. TSK'nın üniterliğine dair fikrin ve Genelkurmay Başkanlarının TSK adına konuştukları varsayımının oluşmasına Genelkurmay da katkıda bulunmuştur.

28 Şubat Süreci'nde Refahyol Hükümeti'nin istifa etmesinden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı imzalı bir açıklama yayınlamıştır: "TSK, herkes tarafından çok iyi bilinen mükemmel disiplini çerçevesinde ve mevcut komuta zinciri içerisinde düşüncesi, felsefesi ve icraatı ile bir bütündür. En kıdemsizinden en kıdemlisine kadar bütün mensuplarımız arasında tam bir inanç, fikir ve anlayış birliği vardır."⁷³ Bu açıklamada da görülebileceği üzere, ordu, içerisinde organizasyon kültürü noktasında farklı görüşler, normlar ve değerler olsa da dışarıya karşı yekpare bir yapı imajı verilmesine özen göstermektedir.⁷⁴

Komuta kademesi, Erbakan'dan kurtulma arzusu hususunda hemfikirdir. Öte yandan, alt kademeler nezdinde ise 28 Şubat orduyu derin bir şekilde bölmüştür

Ancak 28 Şubat darbesi sürecinde ast ve üst kademeleriyle tek bir tavır takınmış yekpare bir ordu yapısından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Farcau'nun da belirttiği gibi, orduların yekpare yapılar olduğunu düşünmek hatalı olur.⁷⁵ Huntington'a göre, herhangi bir ordu, muhafızı olduğunu düşündüğü siyasi düzenin altını oyan grupları engellemek için siyasete müdahale etmek konusunda ortak bir duruş almakta zorlanmaz. Ancak bu amacın gerçekleştirilmesinden

sonra ordu içi ayrışmalar ortaya çıkar.⁷⁶ Türk ordusunun kendi mensupları arasındaki görüşler, değerler ve kanaatler hususunda belli bir benzerlik/homojenlik sağlamaya yönelik daimi çabaları unutulmamalıdır. Yoksa askeri okulların oldukça katı incelemeler ve kontroller sonrasında öğrenci kabul etmesi nasıl açıklanabilir? Yahut yıllık Yüksek Askeri Şura toplantılarında farklı alanlardaki askeri yetkililerin düzenli olarak tasfiye edilmesi nasıl izah edilebilir? Yüksek komuta kademesindeki ideolojik harmoniyi muhafaza etmeye dair bu kutsal görev, sivil hükümetler Türk ordusunun “teamülleri” uyarınca Yüksek Askeri Şura’da karar verilen ve salt olarak ordunun kendi içişleriyle alakalı addedilen askeri terfi ve emeklilik işlerine etki etmeye kalkıştığında neden Genelkurmay Başkanı’nın en çok üzülen kişi olduğunu açıklamaktadır.

Genelkurmay Başkanı’nın görevlerinden birinin de koltuğunu “güvendiği” bir generale bırakmak olduğunu anlamak için, Genelkurmay eski Başkanı Hilmi Özkök’ün 2002’de bu görevi üstlenmesi beklenirken ordunun komuta kademesinde yapılan iç tartışmaları hatırlamak gerekir. Dönemin komutanları, Özkök’ün, ordunun tüm sistem içerisinde öngörülen konumunu sürdürmek ve İslamcı ile Kürtçü ayrılıkçı saldırılar olarak düşünülen eylemlere karşın Kemalist ilkeleri savunmak için yeterince dirençli olup olmadığı konusunda kuşkuya düşmüşlerdir. Görevi bırakacak olan Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, bu cihetle, Özkök’ün Genelkurmay Başkanı olma yolunu tıkamaya teşebbüs etmiştir fakat bunu başaramayacağını fark ettiğinde, son çare olarak, Özkök’ün etrafını daha şahin isimler olan Aytaç Yalman ve Yaşar Büyükanıt ile kuşatmıştır.⁷⁷

Bu perspektiften yaklaşıldığında -her ne kadar ortaya koydukları gayretin seviyeleri farklı olsa da- komuta kademesi, Erbakan’dan kurtulma arzusu hususunda hemfikirdir. Öte yandan, alt kademeler nezdinde ise 28 Şubat orduyu derin bir şekilde bölmüştür. Daha alt kademeliler ve erbaşlar, ordunun din karşıtı bir üslupta olan eylemleri hakkında, bazı

şeylerin yanlış olduğunun farkında olmuşlardır. Fakat katı bir askeri disipline ve sorgusuz itaate yönelik geliştirdikleri mantık ve aldıkları eğitimleri, daha alt seviye ve orta seviye kıdeme sahip askerlerin herhangi bir karşı harekette bulunmasını engellemiştir.⁷⁸ Tezkan'a göre, eğer iş sürtüşme safhasına gelseydi ordu, Refah Partisinden kurtulmak için kuvvet kullanmak da dâhil, her şeyi yapmaya kararlıydı. Öyle bir durumda da neler olduğunu ve ordunun neden böyle davrandığını anlayamayan askerlerin, kışlalarını terk edip yönetimi ele geçiren orduyla beraber ilerlemekten başka seçeneği olmayacaktı. Emekli General Nogayaroğlu'na göre de dini gericilik kazanı kaynamaya başlamıştır ve yaratılan kaosa mana verememişlerdir. Birçok asker, ordunun eylemlerinden derin bir rahatsızlık duymuş ancak hiç kimse açıktan bir şey söyleyememiş ya da yapamamıştır.⁷⁹ Emekli Subay Acar Okan, bir arkadaşı vasıtasıyla ulaştığı dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Hilmi Özkök'e "Silahlı Kuvvetler din düşmanı gibi görülmeye doğru süratle ilerliyor. Bu görünüşün hemen durdurulması lazım. Millet-Ordu ikiliğine fırsat verilmemesi için kendisine görev düşüyor" dediğini anılarında aktarmaktadır. Özkök'ün ise cevaben "Acar'ın söyledikleri doğru, istekleri de haklı, ancak şimdi keskin bir kamplaşma var, askerler tartışmadan yenik çıkmış gibi görünmesinler, bu işi ileride kademe kademe yapalım" dediğini söylemektedir.⁸⁰ Bir yandan hiyerarşi içerisinde ayrılıklar yayılsa da ordu, Refah-Yol Hükümeti'ne karşı mobilizasyonun merkezinde yer almaktaydı.

28 Şubat'ın Hükmeden Ordusu

28 Şubat TSK'sının o dönemki darbe yanlısı komuta kademesi, daha önce özelliklerini belirttiğimiz organizasyon kültürünü büyük oranda benimsemiş komutanlardan oluşmaktaydı. Bunun en iyi örneklerinden birini dönemin Ege Ordu Komutanı (öncesinde Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı) Orgeneral Doğu Aktulga'nın emeklilik arafesinde yaptığı veda konuşmasında görmek mümkündür. Aktulga, bu konuşmasında hem askerlerin Türk siyasal sistemindeki rolünü nasıl gördüklerini hem de sivil siyasetçilere ilişkin olumsuz algılarını

net şekilde ortaya koymaktadır. Aktulga'ya göre, "Türk Silahlı Kuvvetleri devletin iskeletidir. Yönetimde yetersizlikler, tehdit algılamalarında becerisizlikler sergileyen ve demokrasi anlayışları yozlaşmış olan sivil siyasetçilerle kıyaslandığında TSK, Türkiye'nin en iyi kolektif, kirlenmemiş akla sahip, bireysel menfaatlerden arınmış en dürüst ve disiplinli örgütüdür." Ayrıca, kendilerini laik demokratik Cumhuriyetin muhafızları olarak görmeleri sonucunu getirecek şekilde, zihinlerinin Atatürkçü düşünce sistemi ile şarj olduğunu dile getirmektedir.⁸¹ Yine aynı dönemde, Zırhlı Tugay Komutanı Doğu Silahçioğlu'nun kendisini hukukun da üzerinde görerek, 10 Kasım 1996'da Belediye Başkanı Refah Partili olan Sultanbeyli'de kimseden izin almadan Atatürk heykeli diktirmesinin ardından çıkan tartışmalar üzerine, yapılan Genelkurmay Başkanlığı açıklamasında bahsettiğimiz müdahaleci organizasyon kültürü bariz şekilde ortaya çıkmaktadır:

*"Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sıralı her komutanı, tayin olup gittiği kutsal vatanımızın her köşesinde, sinelerinden çıktığı Türk milletinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacak pek çok yeniliklere ve olumlu faaliyetlere öncülük etmektedir. Bu meyanda, Atatürk sevgisini güçlendiren, birlik ve beraberliğimizi pekiştiren olumlu faaliyetler de bizim prensiplerimiz içindedir. 2'nci Zırhlı Tugay Komutanlığı öncülüğünde İstanbul/Sultanbeyli ilçesinin bir Atatürk heykeline kavuşturulması; esasen asil milletimizde atasına karşı var olan Atatürk sevgisini güçlendirmeye katkıda bulunması nedeniyle prensiplerimize uygun icra edilmiş bir faaliyettir."*⁸²

Ayrıca, askerin müdahalelerine meşruiyet sağlamak üzere kullandığı İç Hizmetleri Kanunu'nun 35. Maddesi bu dönemde de işletilmiş, mezkûr maddeye göre asker durumdan vazife çıkarmıştır. Çalışmamızın ekler kısmında da yer verdiğimiz, 11 Haziran 1997'de verdiği Genelkurmay brifinginde Genelkurmay İstihbarata Karşı Koyma ve Güvenlik Daire Başkanı Tümgeneral Fevzi Türkeri bu durumdan bahsetmiş, Cumhuriyet'i ve laikliği koruma görevinin kendilerine yasayla tevcih

edilmiş olduğunu savunmuş, TSK için durumdan vazife çıkarmayı bir görev olarak tanımlamıştır.⁸³ 28 Şubat sürecinde sergilenen müdahaleci kültürün devamının sağlanması amacıyla, müdahaleciliğe karşı çıkan kadrolar tasfiye edilirken irtica avına çıkan personele ise takdir belgeleri verilmiş, sicil notları yükseltilmiş ve bu personel Yüksek Askeri Şura’da terfi ettirilmiştir. Bu şekilde darbenin 1000 yıl devam etmesinin personel altyapısı hazırlanmak istenmiştir.⁸⁴

TSK’nın anti-demokratik müdahalelerinden irticai kuruluşlar ve yapılanmaların dışında kalan kesimler de nasiplerini almışlardır. 28 Şubat döneminde tanınmış Anayasa hukukçularından Prof. Bülent Tanör’e hazırlatılan “Demokratikleşme Raporu”nu askerler “Türkiye Cumhuriyet muhalifleri, silahlı kuvvetleri kendi nüfuz sahalarına almak için zayıf bir silahlı kuvvetlerin oluşmasını yaratacak fırsatı kollamaktadırlar”⁸⁵ diyerek sert bir dille eleştirmiştirler, bu eleştiri sonrasında TÜSİAD rapora sahip çıkma noktasında bölünmüştür. Kısacası, 28 Şubat Sürecinde her ne kadar ordu yekpare bir yapı arz etmese de TSK komuta kademesi, orduya büyük oranda egemen olan müdahaleci organizasyon kültürü doğrultusunda hareket etmiştir.

Genel anlamda ise, 28 Şubat darbesi sürecinde TSK’nın oynadığı rolü ikiye ayırarak incelemek faydalı olacaktır: ordunun oyun kurucu rolü ve mevcut oyuncular arasında en etkili oyuncu rolü. İlk olarak, TSK’nın 28 Şubat sürecindeki en güçlü oyuncu rolünü, Refah Yol Hükümeti’nin kurulmasının öncesine, Refah Partisi’nin 1994 yerel seçimlerinde kazandığı büyük başarının hemen sonrasına kadar götürmek gerekmektedir.

Refah’ın Yükselişi ve Ordu’nun Tepkisi

Seküler sivil ve askeri müesseses nizam, Refah Partisi’nin 1994 yerel seçimlerindeki başarılı performansını büyük bir tehdit olarak algılamıştır. Orduyla yakın bağları olan eski diplomat-politikacı Coşkun Kırca, Refah’ı Türkiye’yi “karanlığa” sürükleyebilecek, Cumhuriyet’e

karşı bir “hain” olarak görmekteydi.⁸⁶ 1995 yılında NATO’nun “ılımlılar” ve “aşırırcılar” arasında yaptığı ayrımı dair kaygılı bir yazı yazmış ve Batı’nın, ılımlıların iktidara gelmesi hâlinde NATO’nun onları tolere etmesi ve onlarla yaşamayı öğrenmesine dair tavsiyesini eleştirmiştir.⁸⁷

Üst düzey komutanlar, Batı Çalışma Grubu’nu kurmuşlar, irticai tehlike konusunda düşüncelerini paylaşmışlar ve Komuta Katının uygun gördükleri düşünceleri brifinglere dönüştürerek ilgili makamlara, basına, sivil toplum örgütlerine Genelkurmay Karargâhında takdim etmişlerdir

1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara belediye başkanlıklarını kazanan, Güneydoğu’dan birinci parti olarak çıkan ve “büyük kentler merkezli bir hareket” olduğunu gösteren Refah Partisi’ne karşı “çağdaşlar, laikler ve Atatürkçüler”in örgütlendiği ve irili ufaklı mücadele gruplarının oluşturulduğu bir ortamda⁸⁸ gelişmelerden TSK’nın bihaber kalacağını varsaymak naiflik olacaktır.⁸⁹ Nitekim Milli Güvenlik Kurulu 1994 yılında “İrtica ve Dinci Akımlar” başlığı altında bir çalışma içine girmiştir. Oluşturulan çalışma grubu MGK Genel Sekreterliği binasında bir araya gelmiş, bazı toplantılara dönemin MGK Genel Sekreteri Oramiral Doğan Beyazıt da katılmıştır. Bu çalışma grubu, bazı anketler yaptırmış ve İslam Gerçeği⁹⁰ adında bir kitap bastırmıştır.⁹¹

Refah Partisi’nin 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkmasıyla TSK’nın da siyasete müdahaleleri daha aleni bir hâle gelmiştir. Seçim sonuçlarının da zorunlu kıldığı koalisyon hükümetinin ANAP-RP tarafından oluşturulabileceği dillendirilmeye başlanınca komuta kademesi Çiller’i de Yılmaz’ı da hükümet konusunda uyarmış ve ANAP-DYP koalisyonuyla dağınık haldeki merkez koalisyonun toparlanmasını istemiştir.⁹² Bu mesajın Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman’ın, TBMM Başkanı Mustafa Kalemli’yi ziyaretleri sırasında verildiği iddia edilmektedir.⁹³ Mustafa Kalemli ise TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyona verdiği bilgide, bahsi geçen bu ziyaretleri

doğrulaması da askerlerin kendisine Meclis Başkanı olarak görevini yapması, siyasi liderleri askerin hassasiyetleri noktasında uyarması yönünde telkinde bulunduklarını kabul etmektedir.⁹⁴ 28 Şubat darbe sürecinin önde gelen komutanlarından Oramiral Deniz Erkaya, daha 2 Ekim 1995 yılında Deniz Eğitim Komutanlığı'nda şu cümleleri sarf etmiştir: "Hiç bir şekilde acımayacağız. Yapılacak işlem çok sıkı takiptir. Yasal yoldan bir şey yapılamayabilir ancak biz gerekenin yapılması için gerekli yolları bulmak zorundayız. Bütün imkânlarımızı ve yetkilerimizi kullanacağız. Onlar hukuktan, mevcut durumdan, hassasiyetlerden istifade etmeye çalışacaklar. Bizler de kendi kurallarımızla bunlarla mücadele edeceğiz..."⁹⁵ Bu dönemde Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın DYP Lideri Tansu Çiller'le Uludağ'da görüştüğü, uyarılarını bizzat kendisine ilettiği de iddia edilmiştir.⁹⁶ Refahyol Hükümeti'nin kurulmasından sonra ise, 'irtica paranoya' sının had safhaya çıktığı, daha önce Necmettin Erbakan ve Refah Partisi'ni çok sert şekilde eleştiren DYP Lideri Tansu Çiller'in Refah Partisiyle koalisyon yapmayı kabul etmesinin askerleri oldukça kızdırdığı bilinmektedir.⁹⁷ Şaşırtıcı bir şekilde, Refahyol'un sona ermesinden sonra ise Cumhurbaşkanı'nın hükümeti kurma görevini verdiği ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın Tansu Çiller'a teklif götürmesi isteği ise askerlerden gelmiştir.⁹⁸

Hükümetin kurulmasından itibaren, farklı rütbelerdeki komutanlar medya önünde anti-demokratik konuşmalar yapmaktan çekinmemişlerdir. Refahyol hükümetinde Adalet Bakanlığı yapmış Şevket Kazan'ın Refah Partisi karşıtı konuşma söz konusu olduğunda, askeriye'nin hangi kademesinde olursa olsun Refah aleyhine konuşulması prensibinin benimsendiği iddiasında haklılık payı bulunmaktadır.⁹⁹ 28 Şubat MGK zirvesi döneminde sıkça şahit olunduğu üzere, üst düzey bir yetkilinin hükümet karşıtı demeçlerinin sürekli medyada yer bulması siyaseti baskı altına almanın bir yolu olarak sık sık karşılaşılan bir durumdur. Sözlü beyanlar yoluyla hükümeti baskı altına almanın yanında da Kara Kuvvetleri Komutanlığında, ilk defa 1996 yılında, 'Psikolojik Harekât Şube Müdürlüğü' kurulduğu beyan edilmektedir.¹⁰⁰ İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani, 23 Aralık 1996'da Ankara'yı

ziyaret ettiğinde bazı generaller kasıtlı bir şekilde ve herhangi bir mazeret sunmaksızın Rafsancani'nin onuruna düzenlenen akşam yemeğini boykot etmişlerdir çünkü İran, İslamcı tehdidin somutlaşmış hâlini temsil etmekteydi.¹⁰¹

TSK komuta kademesi 28 Şubat kararlarının uygulanmasını garanti altına almak amacıyla bir şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde Batı Çalışma Grubu (BÇG) adı verilen bir grup kurmuş, oluşturulan Başbakanlık Takip Kurulu ile de adeta bir 'gölge Başbakanlık' harekete geçirmiştir.¹⁰² 10 Nisan 1997'de imzaya açılan, Batı Çalışma Grubu'nun kurulmasına dair şema, Batı Çalışma Grubu'nun Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir'e bağlı olduğunu, BÇG Başkanı'nın Genelkurmay Harekât Başkanı Çetin Doğan olduğunu, Koordinatörünün ise Genelkurmay İç Güvenlik Harekât Dairesi Başkanı Kenan Deniz olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰³ BÇG'nin, ordunun 28 Şubat sürecindeki oyun kurucu rolünü de gösteren kuruluş amacı şu şekilde açıklanmıştır: "Sorun bir yanıyla bir siyasi iktidar meselesidir. Bu nedenle soruna halkın sahip çıkması, geniş bir cephe oluşturulması gerekmektedir. Bu hususu gerçekleştirmede TSK gereğinden fazla öne çıkmadan günlük siyasi mücadelenin içinde görünmeden Atatürkçü güçlere gereken desteği vermelidir. TSK kendi bünyesini güçlü tutmalı, bünyesinde irtica unsurlarına yaşam hakkı tanınamalıdır".

1. Ordu Komutanı Çetin Doğan'la birlikte 2003'te emekli edilen emekli Korgeneral Doğan Temel, Batı Çalışma Grubu'nun kurulması bağlamını şu şekilde açıklamaktadır: "Tehlikenin boyutları siyasi çıkarlar, Yüce Divan'a gönderilme korkusu, adamsendecilik ve vurdumduymazlık nedenleriyle siyasilerce hafife alınıyor, özellikle irticai tehlike ve irticai kadrolaşma pervasızca ciddi boyutlara ulaşıyordu."¹⁰⁴ Temel'e göre, bu algıyı paylaşan üst düzey komutanlar, Batı Çalışma Grubu'nu kurmuşlar, irticai tehlike konusunda düşüncelerini paylaşmışlar ve Komuta Katının uygun gördükleri düşünceleri brifinglere dönüştürerek ilgili makamlara, basına, sivil toplum örgütlerine Genelkurmay Karargâhında

takdim etmişlerdir.¹⁰⁵ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan alt birimlere gönderilen bir emirde de TSK'nın benzer oyunculuk rolünü görmek mümkündür. Bu emre göre, askeri alt birimler bizatihi ilçelerdeki tüm derneklere, vakıflara, meslek kuruluşlarına, yükseköğrenim kurumlarına, yurtlara, üst düzey yöneticilere ilişkin bilgi toplayacaklar ve bu kurum ve kişilerin siyasi görüşlerini öğrenerek üst kademelere bilgi vereceklerdi. Benzer emirler o dönemde Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından da verilmiştir.¹⁰⁶

Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in imzasını taşıyan Batı Harekât Konseptinde ise irticai faaliyetlerin durumu özetlenmiş, irtica ile mücadele yöntemi belirtilmiştir. Bir yandan Atatürkçü çizgideki kişi ve kuruluşların harekete geçirilmesi ve devlet organlarındaki irticai yapılaşma ve kadrolaşmanın izlenmesi, diğer yandan irticai görüş ve eylemleri fark edilenlerin derhal yargıya intikal ettirilmesi ve izlenecek psikolojik harekât doğrultusunda personelin kurum içi eğitimden geçirilmesi planlanmıştır.¹⁰⁷ Ayrıca, asker “bölücü ve irtica odakları, eylem birliği ve dayanışma içinde Türkiye Cumhuriyeti'ni bölmek istiyorlar. Bu, devletin parçalanması demektir. Bu durumda iç tehdit dış tehditten önce gelmekte ve birinci tehdit durumuna girmektedir”¹⁰⁸ diyerek Milli Askeri Stratejik Konseptini (MASK) değiştirmiş ve bu değişikliği de ilk defa 29 Nisan 1997'de açıklamıştır.

28 Şubat'ın Dini Kullanması

Ordunun iç politikaya müdahalesi yönündeki yaygın bakış açısı, Cumhuriyet'in halkın din anlayışını dönüştürme projesini devam ettirme girişiminin bir veçhesiydi. Çok iyi bilindiği gibi yeni Cumhuriyet'in elitleri, dini tamamen devre dışı bırakmayı ya da ortadan kaldırmayı değil, “modernleştirmeyi” ve “Türkleştirmeyi” denemiş, Halkın, “bilimle” ve “akılla” tezat oluşturmayacak bir şekilde İslam'ı anlamasını ve uygulamasını istemişlerdir. Hedeflenen şey, halkın, Kutsal Kitaplarını kendileri için ve gizemli dini otoritelerin rehberliği olmaksızın kendi yetileriyle yorumlamasıydı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve birçok diğer

seküler grubun anlayışına göre, örneğin, başörtüsü; atalara dair bir sembol, gericilik ve İslam'ın "akılcı" bir anlayışının antiteziydi. Bu, ABD Türkiye Büyükelçisi'nin (1995-1997) eşini şaşkına çeviren bir tavrıdı:

"Her ne kadar bazı akademisyenler, bilhassa kadın profesörler son derece öfkeli olsalar da Türk askerlerinin eşleri genelde bu meseleye en öfkeli olan kişiler. Türkler gerçekten de insanların düşüncelerini ve böylece eylemlerini kontrol edebileceklerine inanıyorlar. Başörtüsüne "hayır" diyerek insanların dindarlıklarını nasıl kontrol edeceklerini düşünüyorlar, bir Amerikalı olarak anlayamadım. Seküler Türkler, başörtüsüne izin verilirse bunun Türkiye'nin "İranlaşması" olacağını hiddetle savunuyorlar. Çok seküler kadınlar, üniversitelerde başörtüsü takılmasına verilen izinin üniversite ve parlamento kapılarında durdurulmasına dair katı bir tutuma sahipler."¹⁰⁹

1994 yerel seçimlerinde Refah'ın yükselişi ile birlikte TSK'nın dini mühendislik projesi belirginleşmiştir. Generaller insanların doğru ve bireysel din algısı eksikliği yüzünden Refah'a oy attıklarını düşündükleri, sıradan insanları din konusunda aydınlatılmamış olarak kabul ettikleri için, Genelkurmay, 1994 yerel seçimlerinden sonra İslam Gerçeği adlı bir kitap bastırmak suretiyle çeşitli dini masallarla, hurafelerle ve batıl düşüncelerle kolayca kandırılacak fakir, eğitimsiz ve cahil halka 'gerçek İslam'ı öğretme çabasına girişmiştir

Ordu bu dini mühendislik projesine omuz vermiş ve bu projeyi muhafaza etmiştir. Öte yandan, ordunun kendine böyle bir vazife addetmesi sadece Türk ordusuna has bir durum değildir. Yakın tarihlerde, 3 Temmuz darbesinin ardından Mısır ordusu da camilerde verilen vaazlara sıkı bir kontrol getirmek ve devletin onaylamadığı camileri kapatmak istemiştir.¹¹⁰

1994 yerel seçimlerinde Refah'ın yükselişi ile birlikte TSK'nın dini mühendislik projesi belirginleşmiştir. Generaller insanların doğru ve bireysel din algısı eksikliği yüzünden Refah'a oy attıklarını düşündükleri, sıradan insanları din

28 Şubat darbesinin aktörleri bütüncül olarak ele alındığında askerler darbenin gerekli ama yeterli olmayan ana aktörü, askere payanda olmuş olan "silahsız kuvvetler" ise tamamlayıcı aktör olarak tanımlanabilir

konusunda aydınlatılmamış olarak kabul ettikleri için, Genelkurmay, 1994 yerel seçimlerinden sonra İslam Gerçeği adlı bir kitap bastırmak suretiyle çeşitli dini masallarla, hurafelerle ve batıl düşüncelerle kolayca kandırılabilir fakir, eğitimsiz ve cahil halka 'gerçek İslam'ı öğretme çabasına girişmiştir. 'İrticacıları kendi silahlarıyla vurmak için laik Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği mümtaz bilim ve din adamlarının yönlendirilmeleri ve yüreklendirilmeleri' prensibi benimsenmiştir.¹¹¹ Vaazlarda nelerin aktarıldığını kontrol etmek amacıyla merkezi vaaz ve ezan sistemi geri getirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz'ın danışmanlığına, daha önce Psikolojik Harp Dairesi Başkanı olarak görev yapan Kurmay Albay Oğuz Kalelioğlu getirilmiş, Diyanet üzerindeki vesayet de bu şekilde sağlanmıştır. Kalelioğlu, Diyanet İşleri Başkanı Yılmaz'a danışmanlık yapmasıyla ilgili, "Devletin bu kadar önemli bir kitleye [Cuma namazı kılan 12 milyonu genç 23 milyon insana] cuma vasıtasıyla ulaşma imkânı bulunduğunu görünce hutbelerden nasıl yararlanabileceğimiz yönünde çalışmalar yaptık"¹¹² demiştir. Ayrıca, Kalelioğlu'nu danışmanlığına atamasıyla ilgili olarak, ona her alanda danışabileceğini ama özellikle psikolojik alanlarda tecrübesine başvurulacağını söylemiştir.¹¹³ Emekli bir General, askerlere, dinlerini Atatürk'ün söylediği gibi, doğru ve sade olarak öğretmek gerektiğini düşündüğünü aktarmış, "Böylece askerlik sonrası sivil yaşamlarında ailelerine ve çocuklarına din konusunda doğru bilgiler verebilir, çevrelerinde din konusunda halkı kandıran sahte din adamlarının foyalarını meydana çıkarabilir, din simsarı politikacıların, kutsal duyularını istismar etmelerine fırsat vermezlerdi."¹¹⁴ demiştir. Bu düşüncelerle temel din bilgilerini içeren bir din bilgisi hazırlamaya girişmiş, düzenlediği kitapçığı Yaşar Nuri Öztürk'e inceletmiş, o da

değiştirecek pek fazla şey bulamamış ve mükemmel bir çalışma olduğunu düşünmüştür.¹¹⁵ 28 Şubat darbe sürecinde Diyanet'in resmi dergisinde irtica üzerine yazılar yazılması sağlanmıştır. "İrtica" bir konu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi dergisinin 2000 yılı sayısında ele alınmış, "cumhuriyet idaresini yıkıp onun yerine saltanat düzenini tesis etmeye çalışmak tipik bir irtica hareketi" olarak tanımlanmıştır.¹¹⁶ "İrtica Nedir?" yazısında ise, bazı TSK mensuplarının ordudan ilişkilerinin kesilmesinin ordunun din düşmanı olduğu şeklinde yorumlanmasına itiraz edilmiş, tekke ve zaviyelerin resmi olarak kapatılmalarına karşın, tarikatların halen varlıklarını sürdürdüğü, siyasi partileri etkiledikleri ve ticari alana dâhil oldukları, bunun ise irticai bir gelişme olduğu bizzat Diyanet'in dergisinde dile getirilmiştir. Televizyonlarda dini içerikli yayınların çoğalmasında da irticanın artması olarak yorumlanmış, "İslam'ın irticaya karşı olduğu" gibi anlamsız bir iddiada bulunulabilmiştir.¹¹⁷

DARBENİN HAKİ RENKLİ SİVİL AKTÖRLERİ

28 Şubat, darbe sürecinde sivillerin aldıkları pozisyonlar değerlendirildiğinde, asker sorununa ek olarak Türkiye'deki sivil sorunu da gözler önüne serilmektedir.¹¹⁸ Askerin ana aktörlüğünde başlayan ve devam eden sürecin olmazsa olmaz yan aktörleri medya, ideolojik yargı, siyasiler, sendikalar ve bazı STK'lardan oluşan 'silahsız kuvvetler', yani sözde 'demokratik kitle inisiyatifi'¹¹⁹ olmuştur. 28 Şubat darbesinin aktörleri bütüncül olarak ele alındığında askerler darbenin gerekli ama yeterli olmayan ana aktörü, askere payanda olmuş olan "silahsız kuvvetler" ise tamamlayıcı aktör olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, askeri görüşlere yakınlıkları bakımından sivillikleri şüpheli aktörlerin 28 Şubat darbesi sürecinde oynadıkları rol tartışmaya açılacaktır. Sırasıyla dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, siyasilerin, yargının, bir kısım medyanın, STK'ların ve sendikaların oynadıkları roller masaya yatırılacaktır.

Darbenin Cumhurbaşkanı

1982 Anayasası ile birlikte Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı'ndan

oluşan yürütme erki içerisinde Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, parlamenter sistemlerde alışılmışın ötesinde birderecededir. Cumhurbaşkanı'na Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etme, Yüksek Öğretim Kurulu'na üye seçme ve atama, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen kanunları onaylama, orduya başkumandanlık etme, üniversite rektörlerini atama, yüksek yargı mensuplarının bir kısmını atama gibi geniş yetkiler verilmiştir. Bu kadar geniş yetkiyle donatılmış bir Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir darbe sürecinde, müspet ya da menfi, hayati bir rol oynayacağı şüphe götürmez bir husustur.

Her ne kadar Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 28 Şubat darbesindeki rolünü, "Meclis'in, Anayasa'nın ve hükümetin (en az bir süre daha) varlığını devam ettirebilmesine olanak verme olarak tanımlasa da"¹²⁰ Cumhurbaşkanı'nın süreçteki duruşuna ilişkin iki farklı

Refah Partisi'nin maruz bırakıldığı baskı kampanyası ve en başta asker olmak üzere çeşitli kesimlerin anti-demokratik söylem ve hareketleri karşısında Cumhurbaşkanı'nın meşru sivil hükümetten yana bir pozisyon aldığını söylemek de hayli zor gözükmektedir

yaklaşım ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı'nı daha 'sert' bir darbenin önüne geçen kimse olarak gören ilk yaklaşım "geçmişinde darbelerle iktidardan gitmiş, siyasi alanın genişlemesini en fazla isteyecek siyasetçi" olarak Süleyman Demirel'e sorumluluk atfetmenin anlamsızlığını dillendirmektedir.¹²¹ Rıdvan Akar'a göre, Cumhurbaşkanı darbe sürecinin yasalar içerisinde yönetilmesinden kendisini sorumlu tutmaktaydı.¹²² Darbenin gerçekleşmesinde Demirel'in payı olduğu iddiasına katılan Hasan Cemal, yine de onun "askerin nizamiyeden dönmesinde etkili olduğunu" savunmaktadır.¹²³ Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ise Süleyman Demirel'in o dönemde Cumhurbaşkanı olmasının askerlere ciddi bir rahatlama getirdiğini, kendilerinin endişelerini giderdiğini söylemektedir.¹²⁴

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in darbe sürecindeki menfi rolüne kanıt olarak gösterilen hükümeti eleştiren bazı konuşmaları ve Başbakan Erbakan ve Başbakan Yardımcısı Çiller'e gönderdiği irtica uyarısı mektuplarının, aslında askerleri yatıştırmak amaçlı olduğu söylenmektedir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bazı konuşmalarıyla askerlerin endişelerini gidermeye, onları yatıştırmaya çalıştığı iddiası somut örneklerle de desteklenebilir bir iddiadır.¹²⁵ Artan darbe söylentileri karşısında Cumhurbaşkanı Demirel'in darbelerin sakıncalarından bahsetmesi Refahyol hükümeti karşıtı kesimlerin tepkisini çekmiştir. Metin Toker, Milliyet'te "Cumhurbaşkanı askeri darbeyi kaçınılmaz hale getirenleri es geçip bu darbelerin zaten bilinen sakıncalarını dile getirmekten daha bir hoşlanır olmuştur" diyerek Cumhurbaşkanı'nı eleştirmiştir.¹²⁶ Cumhurbaşkanı'nın 1 Ekim 1996'da Meclis açılışında "devletimizin temel niteliklerinin değiştirilmesinden, zaman zaman endişe ediliyor, kaygılar duyuluyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri değişmeyecek, değiştirilemeyecektir"¹²⁷ demesinin de rejim endişesi taşıyan kesimleri teskin etmek amaçlı olduğu iddia edilebilir. Cumhurbaşkanı, ayrıca, Başbakan Erbakan'ın tepki gösterilen bazı yurtdışı ziyaretlerinin olağan temaslar olduğunu, benzer ziyaretlerin daha önce başka Başbakanlar tarafından da yapıldığını söylemiştir.¹²⁸

Diğer taraftan, Refah Partisi'nin maruz bırakıldığı baskı kampanyası ve en başta asker olmak üzere çeşitli kesimlerin anti-demokratik söylem ve hareketleri karşısında Cumhurbaşkanı'nın meşru sivil hükümetten yana bir pozisyon aldığını söylemek de hayli zor gözükmemektedir. Refahyol Hükümeti'nin kurulmasından yalnızca birkaç ay sonra, 10 Kasım'da yapılan Anıtkabir ziyaretlerinin hükümeti protesto gösterilerine dönüşmesi üzerine, Cumhurbaşkanı, rejimin sahiplerinin ortaya çıkmasından mutluluk duyduğunu ifade etmiş, laik Cumhuriyet rejiminin müdafaasını askerler yerine öğretmenler ve aydınların yapmasını talep etmiştir.¹²⁹ Refah Partisi'nin Cumhuriyet karşıtı eylemlerin odağı olduğu iddiasıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın hakkında açtığı dava ile kapatılmasından sonra, Cumhurbaşkanı'nın kendisini kutladığını bizzat Vural Savaş hatıralarında aktarmaktadır.¹³⁰ Cumhurbaşkanı'nın 17 Ocak'ta Genelkurmay Başkanlığı'na kendisine verilen brifingde söylediği şu sözler, vesayetçi bir aktörün uygulamasına ve zihin dünyasına işaret etmektedir: "Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri bu tür tehditler

olmuştur. Önemli olan Türkiye'yi idare edilemez duruma getirmemektir. Devletin alacağı tedbirlerle bu tehdit tesirsiz hale getirilebilir. Alınması gereken pratik tedbirler var. Bunları alarak mâni olabiliriz. MİT, TRT, üniversiteler gibi kurumlarda tahribat yaptırmayız. Üniversiteler tasarısını hazırlayanlara haber gönderdim. Çıkaramazsınız dedim. Bazı üniversitelere sızmış öğretim üyeleri var. Ancak rektör seviyesinde temizledim. Birçok tayin geliyor. Hemen geri çeviriyorum. Bir daha önüne getirmiyorlar.”¹³¹

Genelkurmay Başkanlığı'nca kendisine verilen brifinglere herhangi bir itirazda bulunmadan katılan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Tümgeneral Osman Özbek'in Başbakan'a hakaret içeren sözlerine tepki olarak “Bu bir boşalımdır. Hacda dağıtılan kâğıtlarla

28 Şubat kararlarının makyajını yaptıran ve askerlerin siyasete daha rahat müdahale etmesinin zeminini hazırlayan Cumhurbaşkanı, MGK kararlarının hükümete dayatılmasında herhangi bir sorun görmemiştir

bir piyese duyulan infialdir”¹³² demiş, askerlerce hakarete uğrayan sivil siyasetçi yerine siyasete müdahale eden askerleri korumayı tercih etmiştir. TSK içinde cunta yapılanması olduğuna dair kendisine gönderilen ihbar mektubunu Genelkurmay'a göndermeyi tercih eden Cumhurbaşkanı'nın, Deniz Kuvvetleri'nde devam eden hükümet karşıtı yapılanmanın Onbaşı Kadir Sarmusak tarafından dışarıya sızdırılması ve İçişleri Bakanı Meral Akşener tarafından da kamuoyuyla paylaşılması karşısında da herhangi bir adım atma gereği görmemiştir.¹³³ 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu'nda askerlerin hazırlanmış halde kurula getirip hükümetten imza istediği¹³⁴ maddelik bildiriye 18'e indirmeye çalışmıştır. Kurulda İmam-Hatip Okulları ve Kuran Kurslarının kapatılmakta olduğu algısının yaratılmasının önüne geçilmesini savunan, bu şekilde 28 Şubat kararlarının makyajını yaptıran ve askerlerin siyasete daha rahat müdahale etmesinin zeminini hazırlayan Cumhurbaşkanı, MGK kararlarının hükümete dayatılmasında herhangi bir sorun görmemiştir. 28 Şubat MGK tutanaklarında askerlerin ‘önerileri’ için “tavsiye” kelimesi kullanılmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Demirel,

“MGK Kararlarının uygulanmaması halinde devlet yürümez. Bundan uygulamayanlar sorumlu olur”¹³⁴ demiştir. Refahiyol Hükümeti üzerindeki baskının zirveye çıktığı aylarda, Financial Times gazetesine verdiği bir demecinde, bir taraftan ordu müdahalelerinin hiçbir zaman Türkiye için yararlı olmadığını ifade ederken diğer taraftan MGK kararlarının uygulanmasına binaen “Eğer MGK kararlarını uygulayamayacaklarsa, ya imzalamayacaklardı ya da istifa edeceklerdi” demiş, o dönemde ülkede yaratılan kargaşa ortamından hükümeti sorumlu tuttuğu imajını vererek siyasetçilerin Meclis’teki davranışlarını demokrasiye hakaret olarak nitelendirmiştir.¹³⁵ Refahiyol Hükümeti’nin koalisyon protokolüne de uygun olarak, Meclis’te güvenoyu için Büyük Birlik Partisi’nin de desteğini aldıktan sonra, yeni koalisyon için Tansu Çiller’in istifa edecek olan Başbakan Erbakan’dan Başbakanlığı devralması önerisini, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Erbakan’ın istifası sonrası hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’a vererek bozmuştur.

Cumhurbaşkanı’nın o dönemdeki konuşma ve uygulamalarını bütüncül olarak değerlendirdiğimizde Cumhurbaşkanı’nın klasik tarzda, belki de daha şiddetli bir askeri müdahalenin önüne geçmeye çalıştığı aşikârken askerlerin alenen siyasete el koymaması karşılığında gölge demokrasiden yana olmayı tercih ettiği, bu uğurda da meşru hükümete taraf olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, eğer bir Cumhurbaşkanı ‘yalnızca klasik darbelerde rolü olduğunda eleştirilebilir’ değilse; 28 Şubat darbesini, klasik darbelerden farklı bir darbe olmasına rağmen eleştirmemizi gerektiren demokrat zihniyet, darbenin post-modern bir darbe olarak gerçekleşmesine katkıda bulunan Cumhurbaşkanı’nın sorumluluğunu görmeyi de kaçınılmaz kılmaktadır.

Darbenin Siyasileri

Her kesimden sivilleri (politikacılar, sivil toplum grupları, iş adamları vs.) orduyu politikaya müdahale etmeye teşvik ederken bulmak –özellikle de Cezayir, Pakistan, Mısır, Tayland ve Türkiye gibi darbeye yatkın ülkelerde-

pek de şaşırtıcı değildir.¹³⁶ Sattar'ın Pakistan örneğinden yola çıkarak öne sürdüğü gibi, “politikacılar, yönetim ellerindeyken ordunun, devletin değil iktidar partisinin ya da koalisyonun bir enstrümanı olarak hizmet etmesini ister ve kati bir şekilde politik açıklamalar yapmayı bırakırlar. Fakat muhalefette olduklarında, ordunun, dönemin iktidarına karşı gelmesini ve orta vadede yapılacak bir seçimin zeminini hazırlayarak bir değişim enstrümanı olarak hizmet etmesini isterler.”¹³⁷ Bu tip sivil aktörler bu şekilde demokrasinin temellerini sarsmaktadır; çünkü askeri darbelerden kaçınmak ancak tüm demokratik aktörlerin demokratik sisteme sadık olması durumunda mümkün olmaktadır.

Siyasiler demokratik sisteme tam sadakat beslemediklerinde ise askeri müdahalenin daveti siyasetçilerden bile gelebilmektedir. Siyasi liderler güç kazanmak için askerleri siyasete dâhil edebilirler. Bu tür adımlar, siyaset üzerindeki asker etkisini askerlerin siyasete katılımına dönüştürür

Askeri darbeden kaçınmanın en önemli yollarından biri ise tüm demokratik aktörlerin demokratik sisteme sadakat duymalarından geçmektedir. Demokratik sisteme sadakat ise, siyasal çatışma ve kriz anlarında “asker desteği için kışlanın zilini çalmayı reddetmekten” geçmektedir.¹³⁸ Siyasiler demokratik sisteme tam sadakat beslemediklerinde ise askeri müdahalenin daveti siyasetçilerden bile gelebilmektedir. Siyasi liderler güç kazanmak için askerleri siyasete dâhil edebilirler. Bu tür adımlar, siyaset üzerindeki ordu etkisini askerlerin siyasete katılımına dönüştürür.¹³⁹ Demokratik sisteme sadakat beslemeyen, bu nedenle de siyasi çıkar ve gelecekleri için kışla kapısına dayanan bazı muhalif siyasetçilerin 28 Şubat darbesi sürecindeki rolleri bu bölümde incelenecektir. Bu tartışma 28 Şubat darbesi özelinde yapılmadan evvel, Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçtiği tarihten bu yana Türkiye'de temel olarak iki temel siyasetçi modelinin var olduğunu söylemeliyiz: en somut ifadesini Turgut Özal'ın şahsında bulan ve bugün AK Parti Hükümetleriyle devam eden, askeri

vesayete boyun eğmeyen siyaset ve siyasetçi modeli; zor zamanlarda çözümü askerlerden uman, iktidar siyasetini de muhalefetini de asker gölgesi altında yapmaya razı siyasetçi modeli. Bu ikinci tür siyasetçi modeli, siyaseti “kurucu bir faaliyet olarak toplum için ve toplumla beraber” yapmayı arzulamayan, bazı siyasilerin darbe sürecinde yaptıkları gibi ülke sorunlarının daha fazla vesayet ile çözülebileceğine inanan siyasetçi modelidir. “İdareci merkez siyaset(çi)ler, TSK’nın laiklik meselesini tekeline almasını sorgulamadan kabullenmiş ve böylece RP’nin hükümet ortağı olduğu durumdan vazife çıkararak 28 Şubat (1997) sürecini başlatmasını kolaylaştırmıştır.”¹⁴⁰

Mehmet Barlas, bu iki modelin sivil asker ilişkilerinde ve demokraside yarattığı bariz farkı 28 Şubat dönemini referans göstererek şu şekilde ifade etmektedir: “bir Turgut Özal geldi, askeri müdahaleleri de, döviz krizlerini de unuttuk. Sonra Demirel ve eski takım siyaset sahnesine yine çıktı. Ve bakın işte, Milli Güvenlik Kurulu bildirileri ile demokratik siyaseti düzenleme çabaları.”¹⁴¹ Özal ve benzeri ender ama ideal demokrat siyaset ve siyasetçi modelinin aksine, bazı siyasilerin, olası bir hükümet devrilmesinin ardından güce erişebilecek mevcut adaylar olarak darbe süreci ortamlarına katkı sağlamaktan imtina etmedikleri, sivil siyasetçiler olarak askerlere oranla kendilerini çok küçük gördükleri müşahede edilmektedir.¹⁴² Örneğin, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Başbakan Erbakan’ın hükümet üzerinde kurulmak istenen faşist laik bir baskıdan söz etmesine tepki göstererek, Türk toplumunun sivil toplum örgütleri ve devletin çeşitli kesimleriyle hükümete karşı demokratik bir direniş ortaya koyduğu iddiasında bulunmuştur.¹⁴³ CHP lideri Deniz Baykal ise Tümgeneral Osman Özbek’in Başbakan’a yönelik saygısız ifadelerini müteakiben “Hükümet kaldıkça sürekli olarak kriz meydana geliyor. Hükümet kaldığı sürece kriz de sürecektir”¹⁴⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

28 Şubat MGK’ya verilen tepki de askerin siyasette kendisine biçtiği role çanak tutması bakımından oldukça öğreticidir. 28 Şubat MGK

toplantısı sonrası açıklanan bildiriye bir suç duyurusu olarak kabul etmek gerektiğini söyleyen Mesut Yılmaz, “rejim bunalımı yaşanılması kaçınılmazdır” şeklinde bir beyanda bulunmuştur.¹⁴⁵ İşin ilginç, Refahyol hükümeti döneminde askerlerin siyasete müdahalesine karşı çıkmayan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Anasol-D hükümetinin kurulmasından sonra BÇG’ya gerek kalmadığı, milli güvenlik tehdidinin sivillerce yapılması gerektiği ve Refahyol döneminin aksine bu kez MGK’da muhtıra verenlerin hükümet kanadı olacağı gibi açıklamaları nedeniyle orduyla ters düşmüştür.¹⁴⁶ Askeri vesayeti güçlendirmek pahasına üstlenilen Refahyol muhalefetine bedelini DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit de ödemiştir. Orgeneral Çevik Bir’in 30 Haziran 1998’de irticayı halen birinci tehlike olarak nitelendirmesine Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit “laikliğin her gece irtica korkusuyla yatıp her sabah irtica korkusuyla uyanılarak, demokrasiyi kısararak, her dindarı muhtemel mürtecî gibi görerek korunamayacağını” söyleyerek eleştirmiştir. Ecevit’in sözlerinin hemen ardından Genelkurmay Başkanlığı 5 Temmuz 1998’de “ [TSK] herkes tarafından çok iyi bilinen mükemmel disiplini çerçevesinde ve mevcut komuta zinciri içerisinde düşüncesi, felsefesi ve icraatı ile bir bütündür. En kıdemsizinden en kıdemlisine kadar bütün mensuplarımız arasında tam bir inanç, fikir ve anlayış birliği vardır. T.C. Anayasası’nda öngörülen demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti yapısına en ciddi tehdidin ‘şeriat esasına dayalı’ devlet kurmayı amaçlayan gerici ideoloji olduğu düşüncesi sadece TSK’nın bir tespiti değildir” şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Askeri vesayetin tahkimine katkı verdiğinden habersiz Refahyol hükümetine karşı askerle söz birliği yapan bir başka siyasetçi de CHP eski Genel Başkanı Deniz Baykal olmuştur. Başbakan Erbakan’ın istifasıyla sonlanan süreci genel başkan şu şekilde ifade etmiştir: “Ordumuzun da kamuoyu oluşmasında katkısı olmuştur. Demokratik kitle örgütü gibi sıkıntıları topluma aktardı. Kurmaylarca planlanmış bir strateji doğrultusunda kamuoyunu aydınlattı. Bunun uygun olduğunu söylemek istemiyorum. Bu benim tespitimdir. Ordu bunu

görmezlikten gelemezdi. Ülkenin hükümeti demokratik laik cumhuriyet rejimini değiştirmeye yeltenmiş bir kalkışma vardı. En az sakıncalı bir yöntem seçildi. Yepyeni bir yöntem. Rejim kesintiye uğramadı resmi bir muhtıra bile verilmedi. Kamuoyu oluşturuldu RP'nin maskesinin indirilmesi sağlandı.”

Muhalef siyasetçilerin bu ilkesiz duruşlarına ek olarak bazı DYP milletvekilleri de istifalarla DYP'yi içeriden yıpratma çabasına girişmişlerdir. MGK Kararlarının ertesinde, DYP içerisinde koalisyonun bitirilmesi yönünde Genel Başkan Tansu Çiller'in üzerinde büyük bir baskı kurulmuştur. 26 Nisan'da Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez ile Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna görevlerinden istifa etmişlerdir. O dönemde Yalım Erez'in “DYP'deki diğer muhalif arkadaşlar ile bir araya gelip bu hükümeti düşüreceğiz. Bu iş, bugün yarın biter.”¹⁴⁷ dediği ve TOBB üzerindeki ağırlığını kullanarak hükümete karşı topyekûn muhalefete ziraat odaları başkanlarının da katılmasını sağladığı iddia edilmektedir.¹⁴⁸ DYP'den ayrılarak Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller üzerinde koalisyonun çekilmesi yönünde baskıları arttıran DYP'li milletvekilleri, gazetelere de ilan vererek partide devam etmeyi tercih eden milletvekili arkadaşlarını baskı altına almaya çalışmışlardır. İlanda şöyle denmiştir: “Sizler ‘Erbakan’ı iktidardan uzak tutmak’ sözüyle oy istediniz ve seçildiniz. Refah iktidarının sakıncalarını bugün hep birlikte yaşıyoruz. Rejim ve demokrasi adına daha ağır bedeller ödememek ülkeyi kötü bir maceraya sürüklememek için bu koalisyona verdiğiniz desteği geri çekin. Tarihi misyonu, ülkeyi çağdaşlık yolunda büyütmek olan DYP'nin milletvekilleri olarak göreviniz vicdanınızın sesini dinlemek ve milletin isteğini yerine getirmektir.” Siyasilerin bu şekilde askerin siyasete müdahalesine çanak tutmaları ile askeri vesayet güçlendirilmiş, siyaset kurumunun güvenilirliği insanlar nezdinde zedelenmiştir.

Darbenin Medyası

Darbe sırasında hem ülkenin farklı bölümlerine dağılmış olan cuntacılar arasındaki hem de cuntacılarla halk arasındaki iletişim, darbenin başarıya ulaşmasında en önemli husus olmuştur. Darbeciler ve onlara karşı gelenler arasından kim, iletişim vasıtalarını önce ele geçirirse daha iyi bir ele sahip olacaktır. Bu bakımdan, Soğuk Savaş döneminde en yaygın iletişim aracı olan radyo, dünyanın farklı bölgelerinde kamuoyunu şekillendirmek için oldukça güçlü bir politik silah olarak görülmüştür.¹⁴⁹

DYP'den ayrılarak Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller üzerinde koalisyondan çekilmesi yönünde baskıları arttıran DYP'li milletvekilleri, gazetelere de ilan vererek partide devam etmeyi tercih eden milletvekili arkadaşlarını baskı altına almaya çalışmışlardır

Türkiye'de Albay Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 yıllarında gerçekleşen her iki darbe girişiminde de radyonun ele geçirilememesi darbe teşebbüslerinin başarısızlığının ana sebepleri arasındadır. Radyonun kontrolü hususu, birbirine rakip olan askerler arasında gücün el değiştirmesine sebep olmuştur ki bu da karşı darbe girişimini rayından çıkartmıştır.¹⁵⁰ Albay Banzer, Bolivya'da Ocak 1971'de bir darbe girişiminde Santa Cruz'u kontrolü altına alıp, fakat kendi çabasını boşa çıkarabilecek şekilde iletişim ağını kontrol etme hususunda kritik bir başarısızlık yaşadığında ABD'li Binbaşı Robert Lundin, darbecilere kendi uzun dalgalı radyosunu ödünç vermiştir ki bu da darbenin başarılı olmasına katkı sağlamıştır.¹⁵¹ Radyo, Albay Kaddafi'nin 1969 yılında Libya Kralı İdris'e yaptığı darbeye de önemli bir rol oynamıştır.¹⁵² Radyonun ve daha sonraları televizyonun bir iletişim vasıtası olarak yayılması, darbeye direnmek isteyenler için de önemli fırsatların önünü açmıştır. Örneğin, dört general; 1961 yılında, Cezayir'den çekilme kararı sonrasında Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'e darbe girişiminde bulunduğu Gaulle, buna direnmek için kitle iletişim araçlarından medet ummuştur.

Cezayir'deki savaşa devam etmek istemeyen askerler de Gaulle'nin yakarışını transistörlü radyolarında duymuştur.¹⁵³

Televizyonun yayılması ve özel TV kanallarının kurulması; yeni ve büyük iletişim vasıtalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır ki bu durum, askerin iletişim araçlarını ele geçirmesini daha da zorlaştırmıştır.¹⁵⁴ TV'nin uzun vadeli etkileri oldukça büyük olmuştur. Geçmişte,

“Haberler, olaylardan sonra üretiliyordu. Yani haber, daha önce olmuş bir şeydi, geçmişti anlatıyordu, bizler de geçmişti okuyorduk. Anlık haberler, video-uydu-bilgisayar teknolojilerinin seçilmiş görüntülerle dünyanın her tarafına gerçek zamanlı ulaşılmasını, hadiselerle verilecek tepkilerin tetiklenmesini, olayların çözümünü hızlandırılmasını ve sonuçların geçmiş hikâyede hızlıca dondurulmasını mümkün kılmasıyla gerçekleşti.”¹⁵⁵

Bu durum, ABD'de askeri darbe yapmanın neden inanılmaz derecede zor olacağını düşünülüyüğünü de ortaya koymaktadır. Zira ordunun kontrolü sağlar gibi olması için dahi ele geçirilmesi gereken yüzlerce televizyon ve radyoyu da içeren çok sayıda stratejik nokta mevcuttur.¹⁵⁶ Örneğin, Sovyetler'de Glasnost ve Perestroyka sonrasında televizyonlar, radyolar ve basın üzerindeki devlet tekelinin sona ermesi, 1991 yılındaki girişimlerinde cuntacıların televizyon ve radyo yayınlarının kontrolünü ele geçirmesine ve basını sansürlemeye çalışmasına rağmen darbenin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağlayan atmosferi oluşturmuştur.¹⁵⁷ Medya, “darbeyi yöneticilerinin, yaptıkları basın açıklamasının kayıtlarından kesilmesini istedikleri kısımları kesmede ve cuntacıların isteklerini yerine getirmede kasten beceriksizlik göstermek” ve “geçici gazeteler ile el ilânları üretmek” gibi çeşitli yöntemlere başvurarak darbeye aktif bir şekilde direnmiştir.¹⁵⁸ Darbeciler, belki de televizyonun rolünü “bağımlı, rejimin gözünü korkuttuğu bir propaganda enstrümanı; rejimin başarılarını öne çıkarıp liderlerin kötü ve hatalı beyanlarını düzelten bir araç” olarak kanıksamış ve televizyon

sektörünün geçirdiği büyük dönüşümleri ölümcül bir şekilde göz ardı etmişlerdir.¹⁵⁹ Darbe gerçekleştiğinde ve kısa bir süre için başarıya ulaşmış gibi gözüktüğünde,

“Gerçekten kritik öneme haiz mücadele sadece sokaklardaki mücadele değildi, ayrıca milyonlarca televizyon ekranında birbiriyle yarışan senaryolar, resimler ve yayınlar, izleyicilere geçmiş, o an ve gelecekte olanlara dair birbiriyle kesinkes tezat içerikler sunuyordu. Olağanüstü Hâl Komitesi (1991 darbesi sonrasında ordu tarafından kurulmuştu), Merkezi Televizyon Kurumu’nu (dikkatsizlik ya da beceriksizlik sebebiyle) tamamen ele geçiremeyip iktidara geldikleri yönündeki iddialarını mücbir ve güvenilir bir retorikle destekleyemeyince bu mücadeleden mağlup ayrıldılar.”¹⁶⁰

Televizyon, 1992’de Venezuela’da bizzat Chavez tarafından yapılan darbe girişiminde de benzer bir rol oynamıştır. “... televizyonu ve radyoyu ele geçirmesi gereken bir grup sivil, bunu yapma hususunda başarısız olmuş” ki bu da halktan destek bulmalarını imkânsız kılmıştır. Asıl hedef olan Başkan Perez ertesi sabah TV ekranlarında belirmiş ve vatandaşları askeri isyan konusunda bilgilendirmiştir. Ordu içerisindeki kanlı çatışmaların daha fazla sürmemesi için Chavez de televizyona çıkma talebinde bulunmuş ve bu talebi kabul edilmiştir. Chavez ekrana çıktığındaysa öyle bir şey olmuştur ki TV’nin yarattığı farkı daha iyi anlatacak bir şey yoktur. Chavez cuntacı arkadaşlarından teslim olmalarını isterken televizyon ekranlarındaki varlığı onu “pek bilinmeyen bir albaydan bir ulusal figüre dönüştürmüştür”. Canlı yayındaki bir dakika onun, “ülkenin potansiyel kurtarıcısı” olarak algılanan birine dönüşmesini sağlamıştır.¹⁶¹ Tüm bu örnekler gösteriyor ki Türkiye’deki generallerin medyayı kendi taraflarına çekmeleri son derece önemliydi çünkü Türkiye’de de medya, 1990’ların ilk yıllarında başlayan büyük bir dönüşüm sürecinin içerisindeydi.

Türkiye’de Medyanın Dönüşümü

Türkiye’de medya, 1990’ların başında, Cumhurbaşkanı Özal döneminde aşamalar halinde özel uydu kanallarının kurulmasıyla beraber büyük bir dönüşüm süreci geçirmiştir.

Devlet kanalı olan TRT’nin (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) uzun süredir keyfini sürdüğü tekeli, uydu kanallarının yavaşça öne çıkmasıyla beraber kırılmaya başlamıştır. Öncü’nün 1994’te işaret ettiği gibi:

“Türkiye, Orta Doğu bölgesinde özel yayıncılığa (Avrupa’daki bir uydu aracılığıyla) kapı açan ilk ülkeydi. Türkiye piyasasına uydu yayını ile yayılan “yerli üretim” televizyon kanalları, yayın içeriği konusunda Avrupa düzenlemelerinden de yakasını kurtarıyordu... Türkiye, üç yıldan kısa bir sürede, doğrudan devlet kontrolünde olan yayına dair bir kısıtlıktan yayın bolluğuna, artan sayıda TV kanalı arasındaki rekabete geçiş sürecini yaşadı... Özel TV kanalları, 3 yıl gibi bir süre içerisinde, Türkiye’nin kültürel politikalarına dair esas bir alan olarak ortaya çıktı.”⁶²

1990’lı yıllarda görsel basında devlet tekelinin kalkmasıyla çok sesli ticari medyanın ortaya çıkması, önceki darbelerin aksine 28 Şubat’ta oluşturulacak darbe ortamı için medyanın yoğun şekilde kullanımını zorunlu hale getirmiştir. 28 Şubat darbesi öncesinde gerçekleşen darbe ve muhtıralarda toplum basit bir ‘dinleyici’ olarak algılanmıştır. Hem Türkiye’de hem de Ortadoğu’nun farklı ülkelerinde, darbecilerin yaptıkları ilk iş başkentteki temel iletişim (radyo istasyonları) ve ulaşım noktalarını ele geçirmek olmuşken⁶³ 1990’lı yıllarda askerlerin sesi medyada yer bulan birçok ses ve fikirle rekabet etmek durumunda kalmıştır. Şimdi ise insanlar sadece koltuklarında oturup birçok TV kanalı ve programı arasından zevklerine uygun olanı izlemektedir. “Zaplamak” kelimesi, yeni bir kelime olarak, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de insanların lügatine girmiştir. Daha önceleri tek sesli, devlet kontrolünde yapılan haberleri izleyen insanlar şimdi aynı

Türkiye’deki generallerin medyayı kendi taraflarına çekmeleri son derece önemliydi çünkü Türkiye’de de medya, 1990’ların ilk yıllarında başlayan büyük bir dönüşüm sürecinin içerisindeydi

haberleri farklı açılardan dinleme şansına sahip olmuşlardır.¹⁶⁴ Daha önceleri askerler siyasete müdahalelerini toplum nezdinde meşru gösterme işini müdahale sonrasına bırakmayı tercih etmiştir. “Bütün geçmiş darbelerde, önce asker darbesini yapıyor sonra medyayı desteklemeye davet ediyordu. Hatırlarsak burada tam tersi bir süreç

Daha önceleri askerler siyasete müdahalelerini toplum nezdinde meşru gösterme işini müdahale sonrasına bırakmayı tercih etmiştir. “Bütün geçmiş darbelerde, önce asker darbesini yapıyor sonra medyayı desteklemeye davet ediyordu. Hatırlarsak burada tam tersi bir süreç vardı. Burada medya üzerinden darbe ortamının hazırlanması” söz konusuydu

vardı. Burada medya üzerinden darbe ortamının hazırlanması”¹⁶⁵ söz konusuydu. 28 Şubat darbesinde toplumun en azından bir kısmının da bir darbe aktörü olarak kullanılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁶ Gerçekten de Edward Luttwak’ın da dediği gibi, darbelerde medya üzerindeki kontrol darbe başarılı olduktan sonra kurulurken,¹⁶⁷ 28 Şubat darbesinde darbenin meşruiyeti, darbenin gerçekleştirilmesi süreciyle eş zamanlı olarak medya-asker iş birliğiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Batı Harekât Konsepti’nde askerin medyayı kullanma planı şu şekilde ifade edilmiştir: “Medyanın kamuoyunu bilinçlendirmedeki rolü son derece önemlidir. Ancak laiklik ilkesine bağlılığından asla kuşku duyulmayacak olan bazı büyük medya kuruluşlarının, laik ve demokrasiye olan bağlılıklarını, rating savaşlarının önünde tutmayı da ulusal bir görev kabul etmeleri gerekmektedir.”¹⁶⁸ Bir kısım Türk medyasının darbeye giden süreçte attıkları manşetler 28 Şubat darbesiyle özdeşleşmiş durumdadır. Bu haberlerden, darbenin yöntemi ve aktörlerini de ele verenlerden birisi 20 Aralık 1996’da Hürriyet’te verilen “bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin” haberidir. Haberde üst düzey bir komutanın şunları söylediğine yer verilmektedir: “Toplum atalet içinde. Herkeste işler çok kötüye giderse nasılsa Silahlı Kuvvetler bu işi çözer rahatlığı var. Ana muhalefet lideri bile bu havada. Ama siyasi sorunların çözümünü

ordudan beklememek gerekir. Çözüm, sivil güçler, milletvekilleri, Meclis. Çözüm bu platformlarda aranmalı. Bu defa işi Silahsız Kuvvetler halletmeli.”¹⁶⁹ Bu tür manşetler nedeniyle ki 28 Şubat darbesiyle birlikte medya, darbenin yürütücüsü olma rolüne soyunmuş denebilir.

Darbe sürecinde ismi ve rütbesi açıklanmayan askerlerden bazı yayın organlarına sürekli olarak propaganda mahiyetli haberler sızdırılırken Genelkurmay Başkanlığı’nın 2012 yılına kadar devam eden, bazı yayın organlarına yönelik uyguladığı ayrımcı akreditasyon uygulaması da 28 Şubat döneminin bir eseridir. Askerlerin kendilerine yakın gazetecilere İstanbul’dan Ankara’ya taşınan Mili Güvenlik Akademisinde sertifika vererek, medya ile ilişkilerde bu medya mensuplarından faydalanılmasına dikkat edilmiş olması da yukarıda anlatılanlar ışığında anlam kazanmaktadır.¹⁷⁰

Diğer yandan askerlerin gazetecileri zorla kullanmadıklarını da belirtmek gerekmektedir. 28 Şubat sürecinde Sabah gazetesinde köşe yazarlığı yapan ve Kürt Sorunu’na ilişkin yazdığı bir yazıdan dolayı Kemalist kesim ile sıkıntıya düşen Andrew Finkel’in o dönemin medyasına ilişkin söylediği gibi, “Türkiye’de asker medyayı doğrudan etkilemekle suçlansa da askerlerin ne düşündüğünü ve neyi onaylayacaklarını düşünme ve gözetme işini üstlenen medya editörlerinin çokluğu düşünüldüğünde askerlerin medyayı etkileme çabası içine girmelerini gerektirecek vaka sayısı fazla değildir.”¹⁷¹ ‘Sivil’ toplum kuruluşları gibi birçok gazeteci ve medya kuruluşu da gönüllü olarak askere payanda olmuştur.

28 Şubat dönemi medyasının yozlaşmış olmasının bir nedeni militarist zihniyetleri ise, bir diğeri de medyanın ticari kurumlar olarak işlev görmeye başlaması, o dönemde bazı medya patronlarının girdikleri ticari ilişkilerdir. Bayramoğlu’nun ifade ettiği gibi, ticari medyanın ortaya çıkışıyla birlikte, “gazeteler, 1980’lerden sonra 1990’larda artık büyük sanayinin parçası olmaya başlamışlardır. Gazetecilik çıkarlarının yanında başka ekonomik çıkarlar ön plana çıkmıştır.”¹⁷² Yine Finkel’in söylediği gibi, “Türkiye’de medyanın en büyük sorunu, medya patronlarının finansal çıkarlarını korumak uğruna ödün

vermek durumunda kalmalarıdır”.¹⁷³ Darbenin gerçekleştiği süreçte, birçok gazete patronu özel bankalar satın almış, ekonomik çıkarları ile demokrasi ve basın özgürlüğü arasında kaldıklarında kendi çıkarlarını tercih etmişlerdir. Refahiyol hükümeti döneminde, Doğan grubu ile Sabah grubu arasında büyük bir çekişme yaşanmış, bu gruplar aldıkları siyasi pozisyonlardan çıkar elde etmişlerdir. Sabah Grubu, Refahiyol Hükümeti’nden önce Gümrük Birliği tavrı nedeniyle DYP’nin arkasında dururken Erbakan’la koalisyon yapmasından sonra Çiller’e karşı tavrı almıştır. Doğan Grubu’nun ise Gümrük Birliği’ne karşı olduğu iddia edilmiştir. Refahiyol Hükümeti döneminde bu medya gruplarının hem Başbakan Erbakan hem de Başbakan Yardımcısı Çiller’le çeşitli konular üzerinden tartışmaları şaşırtıcı gelmemelidir.

Türkiye’de medyanın kendi ekonomik ve siyasi çıkarları söz konusu olduğunda gazetecilik standartlarını bir kenara bırakabilmesi, medyanın demokrasi sicili hakkında soru işaretleri doğurmaktadır. Bu hususta bazı yazarlarca “Birçok gazeteci zaman zaman hareketlerini sınırlayan askerlere karşı düşman hale geldi.”¹⁷⁴ ve “geçirdikleri üç askeri müdahale, Türk gazetecilerinin demokrasiye bakışlarını kuvvetlendirdi, gazeteci cemiyetini sorunların çözümünde demokrasinin araçlarının kullanılmasının gerekliliğine ikna etti ve parlamenter demokrasiye olan şüphelerini giderdi.”¹⁷⁵ denmişse de medyanın 28 Şubat döneminde iyi bir demokrasi sınavı verdiğini söylemek mümkün değildir. Medya, askerlerin 28 Şubat darbesinde kışkırtıcılarından çıkmadan gerçekleştirdikleri darbenin silahı olarak işlev görmüş, askerlerin “gerek fişlemelerle gerek andıçlarla, gerek nokta atışlarında basın doğrudan doğruya kullandıkları, doğrudan doğruya hem ahlaki yaptırım, hem siyasi yaptırım, hem hukuki yaptırım açısından devrede tuttıkları bir yapı” olmuştur.¹⁷⁶ Bu katkılarıyla 28 Şubat medyası darbe sürecindeki hizmetleriyle askerin tevecçühüne mazhar olmuştur.¹⁷⁷

Medyanın da en az asker kadar sorunun bir parçası olması devlet ile medya arasındaki organik ilişkiye bağlanabilir. 28 Şubat döneminin aktörleri arasında tartışacağımız sivil toplum kuruluşları ve sendikalar gibi Türk medyası da yüzünü devlete dönmüş, gücünü devletten almış, varlığını devlete borçlu

olmuştur. Yani devletin çocuklarından birisi sivil toplum ise, diğeri de medyadır.

“... normal demokratik bir ülkenin medyası ne yapar? Toplumsal talepleri aşağıdan yukarıya, devlete, yönetenlere iletir ki o devlet nasıl bir halkı yönettiğini, taleplerinin, arzularının ne olduğunu bilsin, ona göre politikalar belirlsin. Normal demokratik ülkenin işleyişi böyledir. Bizde yüzünü topluma değil devlete dönmüş bir medyamız var. Bu her zaman böyle, bugün de öyle... medya Türkiye’de devletin çocuğu olarak doğmuştur.”¹⁷⁸

28 Şubat dönemi medyasının yozlaşmış olmasının bir nedeni militarist zihniyetleri ise, bir diğeri de medyanın ticari kurumlar olarak işlev görmeye başlaması, o dönemde bazı medya patronlarının girdikleri ticari ilişkilerdir

28 Şubat dönemi medyası içerisinde Genelkurmay Başkanlığı’ndan aldıkları telkinleri gazete sütunlarına otomatik olarak taşıyan “brifing gazetecileri” ile “demokrat gazeteciler” arasında yapılan ayırım bu bakımdan anlam kazanmaktadır.¹⁷⁹ Peki, TSK’nın 28 Şubat darbe sürecindeki silahı olan medyanın işlevi tam olarak ne olmuştur? 28 Şubat medyası, Bourdieu’nun ifadesiyle halk nezdinde bir gerçeklik etkisi yaratmıştır. Özellikle, 28 Şubat döneminde televizyonlarda bir psikolojik operasyon unsuru olarak yer alan Fadime Şahin, Aczmendiler ve zikir görüntüleri, ‘radikal İslam’ tehdidini halk nezdinde gerçekçi kılma, bu şekilde kitleleri harekete geçirme, kısacası gerçekliği inşa etme görevi görmüştür.¹⁸⁰ Medyanın darbedeki rolü Mahçupyan’ın şu ifadeleriyle sabittir:

“Medyanın haber çarpıtmaları ve manipölasyonları desteğinde hayata geçen bu darbe, görünüşe bakılırsa rejimi şariat tehlikesine karşı korumak için yapılmıştı. Kullanılan strateji iki yönlüydü: O dönem iktidar ortağı olan Refah Partisi’nin en uç insanları öne çıkartılarak parti bu kişilerle özdeşleştiriliyor, ardından da aynı özdeşleştirme bütün dindarlar ile parti arasında yapılıyordu. Böylece tek bir örnekten hareketle Türkiye’deki tüm Müslümanların şariatçı olduğu kanıtlanıyordu. İkinci strateji ise doğrudan sahte dindarlar yaratmaya yönelikti. Televizyonlar Aczmendi denen, o güne kadar varlığından haberdar olmadığımız, darbe sonrasında ise aniden

yok olan garip bir tarikatın üyeleri ile dolup taşmıştı. Sonradan bütün o insanların para karşılığında bir, müsamere oynadıkları ve bu arada rejime de katkıda bulundukları anlaşıldı.”⁸¹

Bu bakımdan 28 Şubat medyası “bir fanus içerisindeki sanal bir gerçeğin, toplumsal gerçek olarak herkese anlatılması”⁸² işini üstlenmiştir. Bu yolla da askerin kışlasından çıkmadan siyasete müdahale etmesinin önünü açmış, hükümet üzerinde kurulan baskının (geçici) toplumsal meşruiyetinin sağlanmasına vesile olmuştur.

Darbe Yargısı

Sivil aktörlerin de müdahil olduğu askeri darbelerde dahi yargının darbe sürecinde rol oynadığını görmek zordur. Yargı organları, yine Pakistan örneğinde olduğu gibi, darbeler başarılı olduktan sonra ‘hukuki meşruiyet’ kazandırmak görevini görebilirlerse de darbe sürecinde rol almaları oldukça istisnai bir durum olacaktır. 28 Şubat darbe sürecinde ise yargı “büyüyen Müslüman mevcudiyetini kamusal alandan temizlemek”⁸³ hedefi doğrultusunda darbe esnasında ve sonrasında ise, kullanılmıştır. Olağanüstü dönemleri andıran yargı kararlarına imza atılan bu dönemde, başörtülü öğrencilerin üniversitelere sokulmamasına hukuki kılıf uydurulmuş, üniversitelerden atılan öğretim görevlilerinin görevlerine dönememeleri hukuki garanti altına alınmış, Refah Partisi’nin kapatılması ve önde gelen siyasetçilerine siyasi yasaklar getirilmesi görevi ifa edilmiş, dolayısıyla darbe sürecinin yasal olmayan adımları hukuki koruma altına alınmıştır.

Darbe dönemi hukukuna “28 Şubat hukuku” deyiminin yakıştırılması boşuna değildir. Darbe dönemleri sonrasında yargının hukuka bağlılığı zaten azalmaktadır.⁸⁴ TBMM Muhtıra ve Darbeleri Araştırma Komisyonu’na konuşan Mehmet Barlas, 28 Şubat döneminde yazdığı “Erkaya Paşa çok yaşa!” başlıklı yazısından ötürü hakkında dava açıldığını, o dönemde sürekli kaybettiği davalardan sonra çağrıldığı bir üst yargı organında “kusura bakmayın. 28 Şubat’ta talimat geliyordu, sizi mahkûm ediyorduk” denilerek kendisinden özür dilendiğini ifade etmektedir.⁸⁵ Dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın

Olağanüstü dönemleri andıran yargı kararlarına imza atılan bu dönemde, başörtülü öğrencilerin üniversitelere sokulmamasına hukuki kılıf uydurulmuş, üniversitelerden atılan öğretim görevlilerinin görevlerine dönememeleri hukuki garanti altına alınmış, Refah Partisi'nin kapatılması ve önde gelen siyasetçilerine siyasi yasaklar getirilmesi görevi ifa edilmiş, dolayısıyla darbe sürecinin yasal olmayan adımları hukuki koruma altına alınmıştır

“Hâkimler Adliye teşkilatının dışında herhangi bir adli konuda herhangi bir toplantıya katılamazlar, konuşma yapamazlar” hükmündeki Hâkimler Kanunu 248’inci maddesini hatırlatmasına rağmen, yüksek yargı mensupları da dâhil olmak üzere çok sayıda yargı üyesi Genelkurmay’ın “İslami Sermayenin Finans ve Eğitim Stratejisi” başlıklı brifingine katılmışlardır. Brifinge katılamayan ve brifingden oldukça memnun kalan yargı üyelerinin yoğun talebi üzerine iki ek brifing 10 ve 12 Haziran 1997 günlerinde tekrarlanmıştır. Genelkurmay’da düzenlenen mitinge katılan Yargıtay üyelerinden birisi, bu brifinglere psikolojik baskı altında katılmak durumunda bırakıldıklarını, darbe gerçekleşirse üyelikten alınma korkusuna kapıldıklarını anlatmaktadır.

Asker, yargıyı doğrudan etkilemeye de çalışmıştır. Kendi insanını fişleyerek oluşturduğu ‘bilgi bankası’ ile Batı Çalışma Grubu, Refah Partisi’nin kapatılması sürecine dâhil olmuştur. Topladığı bilgi ve belgelerden Refah Partisi’nin kapatılması talebiyle ilgili görülenleri Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı aracılığıyla Anayasa Mahkemesi’ne göndermişler, bu belgelerde Siyasi Partiler Yasası’nın “yan kuruluş” yasağına rağmen Milli Gençlik Vakıflarının RP için çalıştığı suçlamasını yapmışlardır.¹⁸⁶ Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı’nın 1995 seçimlerinden itibaren çoğunluğu RP’li olmak üzere 35 milletvekili ve siyasetçi hakkında toplam 286 suç duyurusunda bulunduğu, bunlardan 146’sı hakkında dava açıldığı görülmektedir.¹⁸⁷ 28 Şubat’ın ideolojik yüksek yargısı “tarafsızlık ilkesine” alenen karşı çıkmış, Refah Partisi’nin kapatılması ve Refah Partili siyasetçilere siyasi yasak getirilmesi kararlarına imza atmıştır. Yargının tarafsız olamayacağını kitabında savunan, Refah Partisi’nin kapatılması iddianamesini hazırlayan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş’ın, Refah Partililer için söylediği ‘habis ur’ ve ‘kan emiciler’ gibi hakaretlerden dolayı yargılanması için Yargıtay Birinci Başkanlar Kurulu’nun izni alınmak istenmiş ancak gerekli izin verilmemiştir.¹⁸⁸

Yüksek Yargı organları başkanları siyasete ve siyasetçilere yön vermek ve sınır çizmekten de çekinmemişlerdir. Örneğin, dönemin Yargıtay Başkanı Müfit Utku, 6 Eylül 1996'da gerçekleştirilen Adli Yıl açılış töreninde yaptığı konuşmasında “Türkiye’ye şeriat getirmeye kimsenin gücünün yetmeyeceğini” ifade ederken aynı toplantıda konuşan Barolar Birliği Başkanı Eralp Özgen ise “Ülkemiz trafik kazalarını mevlit okutarak ve kurban keserek önlemek isteyen, yağmurun çaresini duada bulan, bütçe açığını karşılamak için Allah’ın nimetlerini kaynak gösteren ve dini politikaya alet eden bir zihniyetle idare edilmektedir” demiştir. Her iki Başkan da konuşmalarından ötürü toplantı sonrasında düzenlenen resepsiyonda komutanlar tarafından tebrik edilmiştir.¹⁸⁹ Dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden ise Tümgeneral Osman Özbek’in Başbakan hakkında söylediği edep dışı sözlerle ilgili olarak, “Ben bunları 20 yıldır söylüyorum. Hem de daha sert biçimde ama bazı kişiler söyleyince böyle olay oluyor. Susmak doğru değil. Herkes konuşmalı”¹⁹⁰ demekten çekinmemiştir. 1 Mart 1997 tarihinde Tevhid-i Tedrisat ve Devrim Kanunlarının yıl dönümü nedeniyle Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde düzenlenen toplantıda konuşan Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden, “kimi belediye başkanlarının ulusa gözdağı verdiği, resmi kuruluşlarda kadrolaşma söylentilerinin ayyuka çıktığı bir dönemde, hepimize büyük görevler düşmektedir” demiş, yargının ne ölçüde siyasallaştığını göstermiştir.

“Birimiz Beşimiz, Beşimiz Asker İçin”

Sivil toplumu güçlendirmek; demokratik olmayan ülkelerde demokrasiyi yaymak, geriye kalan ülkelerde de demokrasiyi güçlendirmek için standart bir reçete hâline gelmiştir. Diamond’un öne sürdüğü gibi, “etkili bir reform stratejisi; profesyonel ve sivil kurumların, düşünce kuruluşlarının, kitlesel medyanın ve bağımsız çıkar gruplarının (ticaret birliklerini ve iş kuruluşlarını da kapsar bir şekilde) kapasitelerini geliştirmeyi gerektirmektedir.”¹⁹¹ “Sivil toplum, bireyler ve ulusal liderler arasında arabulucu rolü oynamalı ve bunu yaparken ayrıca liderlerin istismar edebileceği gücü kontrol mekanizması olarak işlev görmelidir.”¹⁹²

Öte yandan, Türkiye'deki sivil toplum –Arap dünyasındaki muadillerine benzer şekilde- “otoriteye (ordu yahut hükümet⁹³) bağımlı kalmıştır” ayrıca “sivil toplumun Genelkurmay’a artan yöneliminin sebebi ise açık bir kamusal alan, hukukun üstünlüğü, devletin gücünün sınırlanması, demokratik uzlaşma veya güç paylaşımına dair bir anlaşma arayışı olmamıştır.” Tam tersine, seküler-şehirli kesim arasında İslami tehdidin gitgide yoğunlaşmasının demokratik özgürlüklerin askıya alınmasını ve temsili ilkeler ile kurumların kısıtlanmasını gerektirebileceğine dair yaygın bir inanç mevcut olmuştur.¹⁹⁴ 28 Şubat darbe sürecinde medya, ticaret odaları, iş birlikleri ve yargı kurumları gibi sivil aktörler, seçilmiş hükümeti iktidardan düşürme hususunda askerle iş birliği yapmak ile kendi “sivilliklerini” bir kenara bırakmışlardır. “Ordunun, Refah-Yol Hükümetini devirmeye yönelik arzusuna tüm sivil grupların, 1981’deki kadar kırılgan bir durumda olan demokratik sistem çerçevesinde, vermesi gereken yanıt ancak şu olmalıydı: Seçimlerle.”¹⁹⁵ Maalesef verilen yanıt bu şekilde olmamıştır. Belki de bu bize sivil toplumun varlığı kadar olgunluğu ve demokrasinin gerçekten ne olduğunu, nasıl çalıştığını doğru anlamaları da demokrasinin var olması ve hayatta kalması için önemli olduğunu göstermektedir.

‘5’li Sivil İnisiyatif’ adı verilen sendikalar grubu başkanlarının 28 Şubat darbe sürecindeki davranışlarının kendi tabanlarının değerlerini yansıttığını söylemek de mümkün gözükmemektedir. Bazı sendika başkanlarının tabanlarının görüşlerine ters beyanlarda bulunarak aslında tabanlarından aldıkları gücü istismar ettikleri görülmüştür

Sivillikleri kendilerinden menkul bazı STK’lar askere payanda olmaları bakımından 28 Şubat darbesinin en önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Unutulmamalıdır ki, askerin darbe sürecinde sivil topluma önem vermesi, daha serbest bir kamusal alan yaratmak, hukukun üstünlüğünü yerleştirmek, devlet gücünü sınırlamak, demokratik bir uzlaşma arayışı veya güç paylaşımı için ödün vermek manasında değildir. Tam aksine, seküler şehirli arasında İslam tehdidinin boyutunun yer edinmesinin sağlanması, demokratik özgürlüklerin rafa kaldırılması ve temsili demokrasi ilkeleri ve kurumlarının sınırlandırılması gibi gelişmelerle alakalıdır. Bu sivil sektörlerin TSK’ya verdikleri destek rejimin

varlığına tehdit olarak gördükleri tehlikelerin başının ezilmesi içindir.¹⁹⁶ Özellikle de kendilerini '5'li inisiyatif' olarak adlandıran bazı sendikalar, kendi çıkar alanları olan ekonominin dışında kalan alanlarla ilgili olarak hükümeti suçlayıcı ifadelerde bulunmuşlar, askerlerle dirsek teması içerisinde hükümeti protesto gösterileri düzenleyerek sokaklara dökülmüşler ve bu şekilde baskı ortamına katkıda bulunmuşlardır. Halbuki Fransa'da başarısız olan 1961 darbe girişiminin de açıkça ortaya koyduğu gibi sendikaların darbelerle direnci darbelerin başarısız kılınmasında kilit rol oynayabilmektedir.¹⁹⁷

'5'li Sivil İnisiyatif' adı verilen sendikalar grubu başkanlarının 28 Şubat darbe sürecindeki davranışlarının kenditabanlarının değerlerini yansıttığını söylemek de mümkün gözükmemektedir. Bazı sendika başkanlarının tabanlarının görüşlerine ters beyanlarda bulunarak aslında tabanlarından aldıkları gücü istismar ettikleri görülmüştür. Örneğin, Bora'ya göre, TESK Başkanı Derviş Günday'ın o dönemde yaptığı hükümet karşıtı açıklamalar TESK tabanının görüşlerini yansıtmaktan uzaktır.¹⁹⁸ '5'li İnisiyatif'te yer alan diğer sendikaların içindeki birbirlerinden farklı unsurların da uyum içerisinde hareket ettiklerini söylemek zordur; örneğin, TOBB ve TESK içerisindeki muhafazakâr kesimler hükümete karşı oluşan inisiyatife tepki göstermişlerdir. Ancak medya 5'li çeteyi övmüş, TOBB ve TESK yöneticileri de tarihi misyonlarından ötürü bu inisiyatifi kutlamışlardır.¹⁹⁹ Özellikle TOBB içerisinde, büyük şehirlerdeki sanayici kesim irtica tehlikesinden kaygı duymuşsa da orta ölçekli sanayicilerde böyle bir endişe hâsıl olmamıştır. Yalım Erez'in DYP'den istifası sonrasında koalisyonun yıkılması için TOBB içerisindeki ağırlığını kullanmasıyla birlikte TOBB'un tavrına militan laikçilik hâkim olmaya başlamıştır.²⁰⁰

STK'lar ve sendikaların 28 Şubat darbe sürecindeki pozisyonunu tartışmaya geçmeden önce, sorunun en temelinde, bu kuruluşların sivil toplum örgütlerinin ne olduğuna ve ne yapmaları gerektiğine dair yanlış algılarının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin, dönemin Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Refik Baydur, TSK'nın 28 Şubat sürecinde çeşitli kurum ve kuruluşlara verdiği brifingleri "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin halka uzanması" olarak tanımlamaktadır. Baydur, iş adamları,

kuruluş temsilcileri ve sendikacıların katıldığı ve 2 Mayıs 1997’de İstanbul Harp Akademilerinde verilen brifingi “anamlı bir kucaklaşma” başlıklı yazısında “milletin ordusu ile en demokratik ve uygarca kucaklaşması” olarak övmüştür.²⁰¹ Bir sivil toplum örgütünün bu tür brifinglere katılmasını yanlış bulan kesimleri ise “şekilci demokrat” olarak tarif etmiştir.²⁰² ‘Neo-Kemalist’ bir şekillenmeye giren ‘sivil’ toplum örgütlerinden ise “Kemalist Aydınlanma Devrimini sürdürecektir bir sivil toplum örgütü derhal organize edilmelidir ki Türk Silahlı Kuvvetleri siyasiler tarafından aldatılmasın” şeklinde sesler yükselmiş, “Cumhuriyetin ordu tarafından korunması nasıl eleştirilebilir ki?” soruları sorulmuştur.²⁰³

5’li Sivil İnisiyatifin oluşumunu ve icraatlarını anlattığı kitabında Refik Baydur, Refah Partisi’nin demokratik parlamenter sisteme yönelttiği tehditlerden, hükümetin attığı bazı adımların Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk ilkelerine bağlı kurum ve kuruluşları nasıl rahatsız ettiğinden ve bu duruma demokratik yollarla ‘dur’ diyebilecek kurum ve kuruluşlara ihtiyaç hissedilmiş olduğundan bahsetmektedir. Bu ihtiyacı ise kendilerinin gördüklerini iddia etmektedir.²⁰⁴ 6 Mart 1997’de bir basın toplantısı düzenleyen Baydur, “MGK kararlarının milletin ortak düşüncesini yansıttığını” iddia etmiştir.²⁰⁵ Sonuçta ise bir sivil toplum kuruluşu olarak vazife görmesi gereken sendikaların askerlerle omuz omuza vermesini irticanın terör ve Ege sorunu problemlerinden daha çetrefilli olmasına bağlamaktadır: “Türkiye terörle ve Yunan anlaşmazlığını her zaman değişik yöntemlerle sonuçlandırabilir. Ancak irticaya karşı birleşmek hepimizin memleket görevidir.”²⁰⁶

Tansu Çiller’e hükümeti terk etmesi için telkinlerde bulunan,²⁰⁷ ‘Aydınlık için Bir Dakika Karanlık’ Eylemlerine destek veren ve 5’li İnisiyatif ile birlikte hareket eden²⁰⁸ ‘Kemalist sivil toplum’ kuruluşlarının 28 Şubat dönemindeki hareketleri de sivil toplum söylemleriyle çelişkili bir durum arz etmiştir. Bu dernekler, bir yandan laik Kemalist cumhuriyeti sivil STK’ların koruyacağını söyleyerek sivil bir Kemalist inisiyatif geliştirilmesi adına çalışırken diğer yandan da orduyu Kemalist reformların muhafızı olarak görmeye devam etmişlerdir. Bu kuruluşların Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden

ile Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı arasında 1997 yılı başında yapılan görüşmeyi onayladıkları, benzeri toplantıların diğer yargı organları başkanları ve TÜRK-İŞ, DİSK ve Atatürkçü Düşünce Derneği temsilcileri ile de yapılması gerektiğini beyan ettikleri aktarılmaktadır.²⁰⁹ Bu Neo-Kemalist sivil toplum derneklerinden birisi olan Mustafa Kemal Derneği'nin gazetelere verdiği bir ilanda "Cumhuriyet fazilettir. Memleketin ve inkılabın içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunması için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması gerekir" denmiştir. Sivil toplum kuruluşları olarak vazife görmesi beklenen bazı sendika ve derneklerin, meşru yollarla seçilmiş hükümeti devirmek için organize edilmiş asker odaklı baskı kampanyasına katılmaları ve bunu meşru bulma ve gösterme noktasında herhangi bir şüpheye düşmemeleri, Türkiye'de sivil toplumun sivil olamama sıkıntısını gözler önüne sermektedir.

Baydur'un kitabında verdiği kronoloji sendikaların Refahiyol eleştirisine 5 Şubat 1997 tarihinden itibaren başladıkları intibabını bırakıyorsa da farklı STK'ların hükümet aleyhine harekete geçmeleri bundan aylar öncesine dayanmaktadır. 10 Kasım'da ADD, DİSK ve TÜRK-İŞ gibi sivil toplum örgütleri Anıtkabir'e yürüyüp hükümeti protesto etmişlerdir. 21 Aralık 1996'da ise TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu Bildirisinde, bu kuruluşun kendi temel ilgi alanı dışındaki bir konuda ekstra hassasiyet gösterilmiş, yapılan değerlendirme sonucunda hükümetin dış politikası yanlış bulunmuştur:

"Hükümet, dış politikada Devletimizin geleneksel politikasının dışına çıkarak, Mısır ve Libya ziyaretlerinde olduğu gibi, ulusal onurumuzu zedeleyici bir tutum sergilemiştir. Tüm dünyanın ilgi alanı olan Avrasya Bölgesi, Refahiyol Hükümeti tarafından sistemli bir biçimde ihmal edilmektedir. (...) Başkanlar Kurulumuz, Ülkemize, Halkımıza ve Devletimize yönelik tehditlerin sona erdirilmesi, dile getirilen sorunlarımızın çözümü ve isteklerimizin yerine getirilmesi amacıyla, meşru ve demokratik kitle eylemlerine başvuracaktır. Bu eylemlerimiz, sorunları parlamenter demokratik düzen içinde çözebilmenin güvencesidir. TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, tüm halkımızı ve demokratik kuruluşları bu mücadeleye katılmaya çağırmaktadır."

Başka bir açıklamada da bu kez “Refahyol Hükümeti, uyguladığı politikalarla, çalışanlara, halkımıza ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ana özellikleri olan insan haklarına, demokrasiye, laikliğe, sosyal hukuk devletine ve emperyalizme karşı ilk başarılı kurtuluş savaşının önderi Mustafa Kemal Atatürk’ün temsil ettiği çağdaş uygarlık anlayışına karşı ısrarla düşmanca bir tutum ve davranış içindedir” denmiştir. 5 Ocak 1997 tarihinde, Ankara’da TÜRK-İŞ, DİSK, DSP ve Atatürkçü Düşünce Derneği öncülüğünde “Türkiye’ye Sahip Çık! Demokrasi İçin Mücadele Et!” sloganıyla bir miting düzenlenmiştir. Bu mitingde konuşan TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral, “Mollalar laik sistemi asla değiştiremez. Bu çağdaş ülkenin güvencesi bizleriz” demiştir.²¹⁰ Bu miting Cumhuriyet Gazetesinin 6 Ocak 1997 tarihli nüshasında “Mollalara Geçit Yok” manşetiyle verilmiştir.

Muhtıra ve Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, 3 Şubat 1997 tarihinde, TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral’in Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı’ya üç sayfalık bir rapor sunduğu bilgisini vermektedir. “Laiklik” ilkesi ve Devrim Kanunlarına aykırı hareketlere dikkat çekildiği bu rapor, daha sonra Genelkurmay Başkanı tarafından Cumhurbaşkanı Demirel’e gönderilmiştir. Demirel ise kendisine aktarılan bu mektubu Başbakan Erbakan’a göndermiş, duyulan rahatsızlıktan haberdar olmasını sağlamıştır.”²¹¹ 5 Şubat 1997 tarihinde ise TÜRK-İŞ, DİSK ve TESK Başkanları ortak bir açıklama yaparak “devleti ele geçirmeye çalışan uyuşturucu bağlantılı çetelerin ve insanların dini duygularını istismara dayalı yasadışı örgütlenmelerin” karamsarlığı arttırdığını söylemiştir. 26 Şubat’ta TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral, DİSK Başkanı Rıdvan Budak, TESK Başkanı Derviş Günday ve Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı Suphi Gürsoytrak önce Meclis Başkanı Mustafa Kalemli’yi, ardından Cumhurbaşkanı Demirel’i ziyaret etmişlerdir. Ziyaret sonrası yaptıkları açıklamada, hükümetin bazı hareketlerinin kendilerinde rahatsızlık yarattığını, demokratik laik Cumhuriyetin yaşayacağını, demokrasinin önündeki engelleri parlamentonun kaldıracağına inandıklarını söylemişlerdir. Bir başka gün, DYP Genel Başkanı ve Dışişleri Bakanı Tansu Çiller’i ziyaretlerinden sonra ise Rıdvan Budak, “DYP’yi laik demokrasiyi koruyan bir parti olarak gördüklerini ama hükümet

ortağından endişeli olduklarını” söylemiş, merkez sağ ve sol partilerin demokratik rejimi korumak için bir araya gelmesi gerektiğini, laik demokratik rejimin işlemlerini istediklerini belirtmiştir.²¹² Türk-İŞ Genel Sekreteri Şemsi Denizer 3 Mart’ta yaptığı açıklamada “unutulmamalıdır ki TSK ile sivil toplum kuruluşları birlik ve beraberlik içindedir. Eğer Atatürk İlke ve İnkılaplarını korumak için darbe gerekiyorsa silahlı kuvvetlerimiz devreye girer, biz de bunu destekleriz”²¹³ demiştir. TÜRK-İŞ, TESK VE DİSK üçlüsü 6 Mart 1997 günü milletvekillerine gönderdikleri mektupta ülkenin yaşamsal sorunları için parti farkı gözetmeksizin bir araya gelmelerini istemişlerdir.²¹⁴ TOBB, TESK, TÜRK-İŞ, DİSK ve TİSK 21 Mayıs 1997 tarihinde ortak bir açıklama yayımlamıştır:

“Hukuk devleti anlayışı gerektiği gibi uygulanamamaktadır. Çağdaş hukuk devleti anlayışının yerine çağ dışı bir devlet anlayışı egemen kılınmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kutsal bayrağının yerine yeşil bayrak çekenler, ulu önder Atatürk’ün manevi şahsiyetine, Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığının temel güvencesi olan ve Anayasamız’da güvence altına alınmış temel ve ortak değerlerimize saygısızlık yapanlar cesaretlendirilmektedir. Cumhuriyetimizin 74 yıllık kazanımları yok edilmek istenmektedir... Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, laik ve demokratik sosyal hukuk devleti anlayışına ve 74 yıllık cumhuriyet döneminin ülke halkına sağladığı kazanımlara, ödünsüz ve her ne pahasına olursa olsun sahip çıktığımızı, kişisel, grupsal ve politik çıkarlardan tamamen uzak bir kararlılıkla ifade ediyoruz. Türkiye’ye yurt dışında sahip çıkan milyonların sesi olarak ülkemizde kutuplaşmaları değil, birlik, beraberlik ve dostluk ortamını sağlayacak bir hükümetin işbaşında olmasını istiyoruz. Ülke içinde gerginlik yaratan, kutsal dini duygularımızı siyasi çıkar malzemesi yaparak halkımızı kamplara bölmeyi amaçlayan kişisel ve partisel çıkarlarını ön plana çıkararak ülkemizin hiçbir sorununa çözüm getiremeyen bu hükümetin yerine, birlik ve beraberliğimizi pekiştirecek sorunlarımızı çözecek bir çözüm hükümetinin işbaşına gelmesini bekliyoruz.”²¹⁵

23 Mayıs’ta bir açıklama yapan TESK Başkanı Derviş Günday da “hükümet kendi devletiyle, askeriyle, bürokrasisiyle, işçisiyle, köylüsüyle, sivil toplum

örgütleriyle, medyası ve üniversitesiyle ters düşmüş, kavgalı... Şeriatçılar, laik ve demokratik Atatürk Cumhuriyeti'ne, rejime saldırıyorlar. Cumhuriyetin kurumlarına saldırıyorlar. Çağdaş insan değerlerine saldırıyorlar. Televizyonlara, gazetelere, üniversitelere saldırıyorlar. Şeriatçılar, gerçek Müslümanlara saldırıyorlar" açıklamasını yapmıştır.²¹⁶ Bu açıklamadan bir gün sonra, TOBB Kongresi'ne katılan Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller yuhalanmıştır. Kongrede hükümeti kıyasıya eleştirdiği konuşmasında TOBB Başkanı Fuat Miras; hükümetin, siyasete müdahil olmama sözü veren TOBB'u yeniden siyaset yapmak zorunda bıraktığını ifade ederek yine suçu hükümette bulmuştur: "biz bu yemini verirken Türkiye'de rejimi tartışıyor hale getiren insanlar yoktu ya da vardı da su yüzüne çıkmamışlardı. İnsanların din özgürlüğünü Allah'la kul arasında olmaktan çıkararak, fiziki görünümüne önem verdiren tarikatlar, cübbeciler, takkeçiler, tekkeçiler, kendilerini bu denli yasal sanarak işlevlerini yürütmüyorlardı. Ülkeyi orta çağ zihniyetine, hatta feodal toplum yaşamına döndürecek düşünceye geçit vermemek için sesimizi yükseltiyor ve bu düşünceye dur diyoruz. Özel sektör ve basını, topluma hedef gösterenleri kınıyoruz."²¹⁷

28 Şubat darbe sürecinde STK'ların rolünden bahsederken oluşturulan silahlı kuvvetler sirkine katılmayan sendikaların bulunduğunu da not etmek gerekmektedir. Örneğin, Hak-İş, bilinçli olarak 5'li sivil inisiyatifin dışında kalmıştır. Yukarıda bahsi geçen sendikalar Refah Partisi'nin kapatılmasını olumlu karşılararken Salim Uslu'nun Başkanı olduğu Hak-İş "bu ayıplar, [parti kapatmalar] kamburlar nedeniyle AB Türkiye'yi aday ülke bile yapmıyor" deme cesaretini gösterebilmiştir.²¹⁸ 28 Şubat darbe sürecinde yapılanları da kıyasıya eleştiren Hak-İş Başkanı olan biteni şöyle özetlemektedir: "genel seçimlerde birinci olan yasal bir parti yasa dışı ilan edildi. Sivil ve askeri bürokratlar Meclis üzerinde yetki kullandılar. Din eğitimi zarar gördü, masum dindar insanlar ayrımcılığa uğradılar ve birçok genç insan kıyafetlerinden ötürü eğitim hakkında mahrum bırakıldı."²¹⁹ Uslu, post-modern darbecilerin beyanlarında ifade ettiklerinin aksine, toplumun büyük bir kesiminin yapılanlara rıza göstermediğini haklı olarak belirtmekte, "Türk'e özel laikliği savunan ve irticanın ülkeyi sardığı iddiasında bulunanlar bir avuç mutlu azınlıktır.

Öyle davranmalarının nedeni çıkarları ve imtiyazlarının Refahyol Hükümeti'nce zarara uğramasıydı"²²⁰ demektir. Darbeye Hak-İş dışında karşı çıkan başka sendikalar da olmuştur. Sağlık-İş, Demiryol-İş, Dok-Gemi-İş, Şeker-İş, Türkiye Maden-İş, Türkiye Haber-İş ve diğer bazı küçük çaplı sendikalar bildiriler yayımlamış ve darbeye karşı tavır almışlardır.²²¹

28 Şubat darbe sürecinde STK'ların rolünden bahsederken oluşturulan silahsız kuvvetler sirkine katılmayan sendikaların bulunduğu da not etmek gerekmektedir. Örneğin, Hak-İş, bilinçli olarak 5'li sivil inisiyatifin dışında kalmıştır

Sonuç olarak, çalışmanın bu bölümünde bahsi geçen sivillikleri hayli şüpheli dernek, konfederasyon ve kuruluşların "demokrasiyi yok eden demokratik kurumlar"²²² olarak 28 Şubat darbesine yardım sağladıklarını görüyoruz. Gariptir ki, demokrasinin sağladığı imkânlardan faydalanarak demokrasiyi yok edebilecekleri şüphesi yıllar boyunca 'İslamcı' olarak tanımlanan partiler ve gruplar için dile getirilmiş, bu olasılığın önüne geçmek üzere "militan demokrasi" kavramı bile ortaya atılmıştır. 28 Şubat sürecinde ise demokrasinin olmazsa olmazı denen sivil toplum kuruluşları, askerlerle iş birliği içerisinde demokrasinin yarattığı alan ve imkânları kullanarak demokrasiye zarar veren adımları atmaktan çekinmemişlerdir.

DARBENİN DIŞ AKTÖRLERİ

28 Şubat darbesinin arkasında ABD ve İsrail'in olduğu iddiaları standart iddialar haline gelmiştir.²²³ Dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan, Refah Partisi'ne karşı "organize muhalefetin dış aktörleri" olarak ABD ve İsrail'e işaret etmekte ve Refah Partisi'nin ABD'nin menfaatlerine ve NATO'nun ilkelerine aykırı hareket ettiği için yurt içinden aktörler yoluyla tasfiye edilmesinin arkasında bu ülkelerin olduğu iddiasında bulunmaktadır.²²⁴ Necmettin Erbakan darbenin "tam anlamı ile bir ABD operasyonu" olduğunu, 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu bildirisine konulan maddelerin de ABD tarafından dikte edildiğini iddia etmiştir.²²⁵ Warren Christopher'ın suçlanmasının nedeni ise Ekim 1996'da hem Türkiye'deki Amerikan Büyükelçiliği'ne hem de Türkiye'ye komşu bazı ülkelerdeki Amerikan Büyükelçilikleri'ne gönderdiği ve 28 Şubat darbe sürecini başlattığı öne sürülen meşhur kriptodur. Türkçe tercümesi darbe ve

muhtıraları araştırmak üzere kurulan TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu'na eski Refah Partili Recai Kutan tarafından sunulan, ancak komisyon tarafından Büyükelçilikten varlığı teyit edilememiş²²⁶ bu kriptoda şöyle dendiği iddia edilmektedir:

“Departmanlarımız, Türk Hükümetinin milli eğilimlerinden ve Başbakan Erbakan’ın ideolojisinden ilham alarak dış politikayı batıdan ayırıp Arap ve Müslüman dünyasına doğru yeniden yönlendirmesinden dolayı derin endişe içerisindeyiz. Kanaatimizce, Türkiye’nin İran, Irak, Libya, Nijerya ve Sudan ile bağlarını kuvvetlendirmek konusundaki mevcut tutumu, bizim milli menfaatlerimize aykırıdır. Doğru Yol Partisi, Erbakan’ın radikal İslami söylemlerini ılımlılaştırmada başarılı olamadığına göre, kendisinin Refah Partisi ile koalisyonu verimsiz görünmektedir. Biz inanıyoruz ki, Tansu Çiller’in koalisyonundan çekilmesi Erbakan’ı düşürür ve ülkeyi erken genel seçimlere götürür. Sonuç kesin olmamakla birlikte, Refah Partisi büyük bir ihtimalle seçimlerden eskisinden daha güçlü olarak çıkacaktır. Türkiye, Birleşik Devletlerin anahtar stratejik ortağı olarak kalmak mecburiyetindedir ve onun bu pozisyonunu gerçekleştirip sürdürmedeki başarımız, bizim milli menfaatlerimizi doğrudan etkileyecektir. Türk Askeriyesi, bu sonucu elde etmeye doğru daha büyük çaba sarfetmesi için harekete geçmeye zorlanmalıdır. Bu konudaki aksiyon planlarınızı ve yorumlarınızı bekliyoruz.”²²⁷

Orijinalinin merhum Necmettin Erbakan’ın özel arşivinde bulunduğu söylenen bu kriptonun gerçekten gönderilip gönderilmediği ve 28 Şubat darbesi bakımından sonuçlarının teyit edilmesi şu anda mümkün değildir. Ancak kriptonun gönderildiği iddia edilen dönemin burada da tartıştığımız üzere ABD ile ipleri kopartan İran ve özellikle de Libya ziyaretine denk gelmesi dikkat çekmektedir.

Darbe için yabancı aktörleri suçlayanlar ise yalnızca darbenin doğrudan mağdur ettiği İslamcı veya muhafazakâr kesimler olmamıştır. Darbenin gerçekleşmesinden 5 yıl sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’nin hükümet olması sonrasında da bu kez farklı bir nedenden ötürü 28 Şubat Darbesi için ABD

suçlanmıştır. Örneğin, Emre Kongar, 28 Şubat'ın Adalet ve Kalkınma Partisi'ni iş başına getirmek için ABD öncülüğünde tezgahlanmış bir plan olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşe göre, ABD Refah Partisi'ni tasfiye etmiş, yerine kendi büyük planları çerçevesinde AK Parti'yi getirmiştir. Bu şekilde hem darbenin doğrudan mağdurları hem de diğer kesimler 28 Şubat ve sonrasında olanlar için “dışarıyı” işaret etmektedirler. Her ne kadar bu raporda dış aktörlerden ziyade darbeye meyilli, sivil siyasete müdahale etmeye dünden hazır ülke içi aktörlere bakılması gerektiği görüşü savunulsa da 28 Şubat'ın dış aktörlerinin tutumunu da açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

1991'den 1995'e Muhalefetteki Refah Partisi'nin Dış Politika Yaklaşımı

Refah Partisi'nin dış politikada öne çıkarttığı konuların 1991 yılı Genel Seçimleri öncesi açıkladıkları Seçim Beyannamesinden 1995 Genel Seçimlerine kadar neredeyse sabit olduğu görülmektedir. Partinin dış politikadaki hassasiyetleri, 1. Körfez Savaşı sırasında Irak'ın kuzeyinde Kürtleri korumak üzere konuşlandırılan ve savaş sonrasında bölgede kalmaya devam Çekiç Güç (Operation Provide Comfort), İsrail ve Siyonizm, Türkiye'nin Avrupa Birliği (o zamanlar Avrupa Topluluğu) üyeliği meselesi, ABD ve Emperyalizm ve Müslüman ülkelerle münasebet etrafında dönmekteydi. Refah Partisi, 1991 Seçim Beyannamesinde, İsrail'i, Sovyetler Birliği'nde yaşayan iki milyon Yahudi'nin İsrail'e göçünü kolaylaştırmakla, Rusları Afganistan'ı işgal etmeye teşvik etmekle ve Müslüman ülkeleri darmadağın, bölünmüş ve birbirine düşman halde tutmakla suçlamıştır. Avrupa Topluluğu'na katılma adı altında Türkiye'nin Müslüman ülkeler safından çekilip İsrail ve emperyalizm safına çekilmek ve Türk Milleti'nin öz benliğinden uzaklaştırılmak istendiği iddia edilmiştir.²²⁸ Avrupa Topluluğu (AT) bir “Hristiyan Topluluğu”²²⁹ olarak tanımlanmış, bu topluluğun bir siyasi birleşmeye doğru evrildiğine ve Türkiye'nin AT'ye katılımı durumunda bağımsızlığını kaybedeceği ve “Birleşik Avrupa Devletleri'nin bir eyaleti” haline geleceğine dikkat çekilmiştir.²³⁰ Çekiç Güç askerleri Refah Partisince “emperyalist güçlerin askerleri” olarak tanımlanmış, Çekiç Güç'e onay veren ANAP iktidarı “Çekiç Güç Türkiye'nin sınırlarını koruyacaktır”²³¹ demesinden ötürü eleştirilmiştir. Çeşitli iktidarlar döneminde yürütülen “uydu dış politikası”²³² nedeniyle Türkiye'nin “İslam

Âlemine ters düşmüş, Avrupa'dan dışlanmış, yalnızlığa itilmiş, Amerika'nın baskısı altında ezilmiş." olduğu iddia edilmiştir.²³³

Refah Partisi ise izleyeceği "şahsiyetli dış politika" ile Türkiye'yi "uşak değil lider ülke" yapacaktır. Refah Partisi 1995 genel seçimleri öncesinde de yukarıdaki duruşunu tekrarlamıştır. Parti, PKK terörünün önlenmesi için, öncelikle BM kararları doğrultusunda Irak'a yönelik ambargonun kaldırılması gerektiğini, 'Büyük İsrail'in kurulması planlarının tüm hızıyla devam etmekte olduğunu ve Çekiç Güç'ün emperyalist güçler tarafından ülkeyi bölmek amacıyla bölgeye sokulduğunu iddia etmiştir. "Bu güç [Çekiç Güç] Körfez Savaşı bahanesiyle gelmiştir. Savaş bittiğine göre en kısa zamanda ülkelerine geri gönderilmeleri gerekmektedir. Çekiç Güç, Türkiye'de Anayasa'ya aykırı olarak bulundurulmaktadır."²³⁴ Türkiye'nin ait olduğu yerin "Hristiyan Birliği olarak kurulan Avrupa Birliği" değil "Dünya Müslüman Ülkeler Birliği" olduğu savunulmuştur. Refah Partisi, Avrupa ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin artırılması ve aradaki gümrüklerin kaldırılmasının Türkiye'nin milli politikası olduğunu savunmuş, ancak bu amaç uğruna "karanlık oda metoduyla" imzalanmış olan Gümrük Birliği Antlaşmasının kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir."²³⁵

Refahyol'un Dış Politika Karnesi

Kendisinden önce gelen hükümetlerin dış politikalarını ve anlayışlarını bu şekilde eleştiren Refah Partisi, hükümette ilk yurt dışı gezisini Başbakan nezdinde, ABD'nin terörist ülke olarak ilan ettiği, Genelkurmay Başkanlığı'nca Başbakan'a verilen ilk brifingde "irticai ve bölücü teröre destek veren ülkeler"²³⁶ arasında gösterilen İran'a yaparken Bakanlar nezdinde ziyareti de BM yaptırımı uygulanan Irak'a gerçekleştirmiştir. İran ziyaretini Pakistan, Singapur ve Malezya'ya yapılan ziyaretler takip etmiştir. 'Doğu Seferi' olarak anılan bu ziyaretleri Milli İstihbarat Teşkilatı'nın takip ettiği, Başbakan'ın görüştüğü kimseler hakkında rapor tuttuğu ve bunları Genelkurmay Başkanlığı'na ilettiği iddia edilmiştir.²³⁷

İkinci büyük gezi turu Libya'nın içinde bulunduğu bazı Afrika ülkelerine

yapılmıştır. Bu Afrika turunda Mısır gezisinden sonra Libya ziyaret edilmiştir. Libya'da Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin, Türkiye'nin tarihini 1. Dünya Savaşından önceki büyük tarih ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki 'kendi iradesini kaybetmiş tarih' diye ikiye ayırmasının ve ikinci dönemi tamamen reddederek Türkiye'yi Kürtlere yönelik politikası nedeniyle eleştirmesinin ülke içinde ve dışında önemli yansımaları olmuştur.²³⁸ Gezi sonrası CHP Genel Başkanı Deniz Baykal Libya'da faaliyet gösteren

Uluslararası İslam'a Çağrı Cemiyeti'nin 1989 yılında Refah Partisi'ne beş yüz bin dolarlık bir yardımda bulunduğunu iddia etmiştir.²³⁹ Kaddafi'nin konuşmasında Erbakan'ın Libya'da kurulan İslam Komuta Konseyi'nin üyesi olduğunu belirtmesi şüpheleri iyice arttırmıştır.²⁴⁰

Hükümette kaldığı 1 yıl süresince Refah Partisi dış politika hedeflerinden taviz vermiş, önceden açıkladığı kararlarını değiştirmiş ve hedeflerinden stratejik olarak geri çekilmek durumunda kalmıştır

Aynı dönemde, "İslam ülkeleri ile ikili ekonomik ve ticari ilişkilerimizin daha da geliştirilmesi ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulması"²⁴¹ için, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu G-8'e benzer şekilde, gelişmekte olan sekiz ülkenin oluşturacağı ve temel amacı "sosyo-ekonomik gelişmeyi, çatışma yerine barış, sürtüşme yerine diyalog, sömürü yerine iş birliği, çifte standart yerine adalet, ayrımcılık yerine eşitlik, baskı yerine demokrasi ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmek"²⁴² olan D-8 iş birliği mekanizması İstanbul Deklarasyonu ile İstanbul'da kurulmuştur. Başbakan Erbakan'ın, İstanbul'da Güney Asya'dan Afrika'ya kadar Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler arasında iş birliği zeminini kolaylaştırma ve arttırma amaçlı uluslararası "Kalkınmada İşbirliği" seminerini İstanbul'da organize etmiş olması mevcut şüphelerin üstüne tuz biber olmuştur. Sadece bir yıl sonra, 15 Haziran 1997'de bu seminer, D8 (Kalkınmakta Olan Sekizli) adı altında bir uluslararası organizasyona dönüşmüştür.²⁴³

Yukarıda bahsi geçen dış gezilerin müesses Kemalistan elitin tepkisini çekmesinde Başbakan'ın gezilerinde Dışişleri Bakanlığı'nı büyük oranda dışarıda tutmasının da payı olduğunu belirtmek gerekmektedir.²⁴⁴ Örneğin, Akpınar, Libya gezisine çıkılmadan önce Türkiye'nin Libya büyükelçisinin bu ülkeye yönelik siyasi bir ziyaretin sakıncalı olacağına dair kriptolarının

Başbakan tarafından görmezden gelindiğini hatırlatarak gerçekleştirilen bu ziyareti “yerleşik devlet bürokrasisinin muhalefetine karşı gerçekleştirilmiş bir gezi” olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁵ Donat, bu tür bir tavrın Cumhurbaşkanlığı döneminde aktif ve iddialı bir dış politika izlemek isteyen Turgut Özal tarafından da gösterildiğini, bu tavrın “geleneklerin yıkılması” anlamına geldiğini savunmaktadır.²⁴⁶

Dışişleri Bakanlığı’nın birçok konuda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin güvenlikçi dış politika çizgisinin dışına çıkmamaya özen gösteren, dış politikadaki laik prensipleri uygulayan bir kurum olduğu, hükümetlerin dış politikada sabit parametreler içinde kalmasını garanti eden kurumlar arasında yer almış olduğu hatırlanırsa, Başbakan Erbakan’ın Dışişleri Bakanlığı’nı devre dışı bırakmasının yerleşmiş elite yarattığı rahatsızlığın nedeni daha rahat anlaşılabilir.²⁴⁷ Ayrıca, Turgut Özal’ın ölümünden sonra dış politika yapımında askerlerin rolünün daha da artması, Genelkurmay Başkanlığı’nın Dışişleri Bakanlığı’ndaki bazı diplomatları gücendirmek pahasına bölge ve konulara özel çalışma grupları kurması da yerleşmiş askeri elitin Refahyol Hükümetinin dış politika adımlarını çok yakından takip edebilmesinin arka planını açıklamaktadır.²⁴⁸

Hükümet ortağı olduğu süre bir seneyi bile bulmayan Refah Partisi hükümet olmadan önce kararlilikla atacağını deklare ettiği adımların birçoğunu atamamıştır. Bilgin’in de belirttiği gibi, hükümette kaldığı 1 yıl süresince Refah Partisi dış politika hedeflerinden taviz vermiş, önceden açıkladığı kararlarını değiştirmiş ve hedeflerinden stratejik olarak geri çekilmek durumunda kalmıştır.²⁴⁹ Hükümet olmadan önce çok sert şekilde eleştirdiği Çekiç Güç hakkında Başbakan Necmettin Erbakan, “Adam gelmiş. Ben sizin mahalleyi koruyacağım demiş. Çekiç Güç demiş. Sokağın köşesine oturmuş. Sizin şartlarınızı kabul etmiş. Bu durumda siz de otursun diyorsunuz”²⁵⁰ demiştir. Çekiç Güç’ün yetki süresi Refahyol Hükümeti döneminde de uzatılmıştır. Körfez Savaşı sonrasında uygulanmasına başlanan Irak’a yönelik ambargo aynen devam etmiş, TSK öncülüğünde İsrail’le Refahyol dönemi öncesine dayanan askeri iş birliği anlaşmaları yeni hükümet döneminde de sürdürülmüştür.²⁵¹ Philip Robins, İsrail’le devam eden ilişkiler, Çekiç Güç’ün süresinin uzatılması,

Avrupa Birliği ile imzalanmış olan Gümrük Birliği Anlaşmasının devam ettirilmesi ve Kıbrıs politikasına atıfta bulunarak Başbakan olarak Erbakan'ın dış politikada kesinlikle dogmatik hareket etmediğini savunmakta, izlediği dış politikanın değişim değil devamlılık esaslı olduğunu altını çizmektedir.²⁵² İran'la ilişkileri geliştirmek üzere atılan adımları ise "hareketleri öngörülemez bir komşu devlet ile ilişkileri yönetmek üzere oynanmış son satranç"²⁵³ olarak tanımlamaktadır. Dorsy'e göre, "görünürde bazı kışkırtıcı adımlara rağmen Erbakan Türkiye'nin Batıyla ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'yle bağlarını zayıflatmak için pek az şey yapmıştır."²⁵⁴ Dönemin Dışişleri Müsteşarı Onur Öymen, İsrail yanlısı duruşuyla bilinen WINEP'te (Yakın Doğu Politikası için Washington Enstitüsü) yaptığı bir konuşmada, İran'la geliştirilen ilişkilerin arkasında coğrafi ve ekonomik nedenlerin olduğunu savunmuştur. Erbakan'ın Tahran ziyaretini anlamak içinse İran halkının yarısının Türkçe konuştuğunu; Türkiye ve İran arasındaki etnik ve kültürel bağlar olduğunu hatırlatmanın gerekliliğinin altını çizmiştir.²⁵⁵ Sonuç olarak, kısa ömürlü Refah Hükümeti'nin dış politikasında İslamcı ya da Neo-Osmanlıcı²⁵⁶ diye tabir edilebilecek zayıf izler görmek mümkün olmakla birlikte Refah Partisi'nin dış politikada saf ve taviz vermez bir İslamcı çizgiyi takip ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.²⁵⁷

Dış Aktörler

Bruneau'nın kabul ettiği gibi, "Pratikte, küresel güçlerin etkisini ciddiye alan en yaygın argüman, ABD'nin, bilhassa Latin Amerika'da, verdiği askeri eğitimin menfur etkilerini işaret eden argümandır. Fakat esasında, ABD ve diğer uluslararası mercilerin desteği 1980'lerden itibaren sivillerin asker üzerindeki kontrolünü genişletmeye odaklanmıştır."²⁵⁸ Yani Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra 1990'larda bir "darbe karşıtı norm"²⁵⁹ ortaya çıktığı iddia edilmiştir.²⁶⁰ Ancak bu norm başta Ortadoğu'da gerçekleşen darbeler olmak üzere dünyanın birçok stratejik ülkesinde gerçekleşen darbeler söz konusu olduğunda kenara atılabilmektedir.²⁶¹ ABD ve AB üyesi ülkeler, 1990'lar boyunca Amerika ülkelerinde ve komünizm sonrası Avrupa'da demokrasiyi sürekli bir biçimde, aktif olarak öne çıkarırken demokratikleşme süreci Ortadoğu ve Doğu Asya'da sıklıkla ekonomik ve güvenlikle ilgili hedeflerin gölgesinde

kalmıştır. Afrika’da ise ABD politikası temel olarak “ilgisizlik ve kayıtsızlık” olarak tanımlanabilmektedir.”²⁶² Örneğin, Fransa ve ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler, Cezayir’de 1991’de gerçekleşen askeri darbeyi desteklediler. ABD Büyükelçisi Ronald E. Neumann, Cezayir Cumhurbaşkanı Zeroual ile Eylül’de görüştüktan sonra “Hükümet ve şahsen ben, Cumhurbaşkanı açıkça seçtiği yolda ileri gitmeyi hedeflerken kendisine her türlü başarıyı diliyoruz”²⁶³ demişti.

Her şeye karşın, Clinton yönetimi iktidara, açık bir demokrasiye destek ajandasıyla gelmiştir. Hatta Başkan Clinton, 1992’de Georgetown Üniversitesinde yaptığı konuşmasında, “dünyanın her yerinde özgürlüğün savunulması ve demokrasinin desteklenmesi yalnızca

en derin değerlerimizin birer yansıması değildir, ayrıca ulusal çıkarlarımız için de hayati bir öneme sahiptir.”²⁶⁴ diye bir açıklama yapmıştır. Fakat Clinton yönetimi de, askeri darbeleri Soğuk Savaş’ın stratejik lenslerinden (istikrar-demokrasi çatışması anlamında) görmek durumunda kaldı. Örneğin, Clinton’ın 1999 yılında Şerif Hükümetini deviren

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra 1990’larda bir “darbe karşıtı norm” ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Ancak bu norm başta Ortadoğu’da gerçekleşen darbeler olmak üzere dünyanın birçok stratejik ülkesinde gerçekleşen darbeler söz konusu olduğunda kenara atılabilmektedir

General Müşerref’i hiçe saymak istediği ve kendi yönetiminin demokrasiye yaptığı vurguyla uyumlu olarak Pakistan’da demokrasiye en yakın zamanda geri dönülmesi için bastırmak istediği öne sürülse de Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanlığında Güney Asya’dan sorumlu yardımcı (1997-2001) olan Karl Inderfurth bundan farklı bir açıklama ortaya koymuştur. Başkan Clinton’ın o yılki Pakistan ziyaretini bilerek kısa tuttuğu iddiasına karşın Inderfurth şöyle konuşmuştur:

“Başkan Clinton, Gizli Servis’in güvenliğe dair endişelerinden ötürü yaptığı kuvvetli itirazlara rağmen Pakistan’ı birkaç saat için de olsa ziyaret etmek için ısrarcı oldu çünkü o ülkeyle uzun süreli bir ilişkimiz olduğunu, müttefik olduğumuzu ve birçok temel endişemiz olsa dahi

(askerin yönetimi ele geçirmesi, Pakistan'ın Afganistan'da Taliban'a destek vermesi, nükleer meselesi gibi) Pakistan'a sırtımızı dönmeyeceğimizi net olarak ortaya koymak istedi.”²⁶⁵

Konu Erbakan olduğunda ise Clinton yönetimi acı bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Bu ikilem anlaşılmaksızın 28 Şubat darbesinin dış boyutu anlaşılamaz.

ABD'nin 1 Yıl İçerisinde Değişen Pozisyonu

ABD, Erbakan'ın Başbakanlığa yükselmesinden önce dahi, onun hakkında şüphelere sahip olmuştur. ABD'nin eski Ankara Misyon Şefi Yardımcısı Robert Dillon (1977-1980), 1990'da verdiği bir mülakatta, “Türkiye’de Erbakan’ının liderliğini yaptığı Milli Selamet Partisi adında bir parti vardı ve İslam’ı fazlaca öne çıkarıyordu. İran’daki gibi değillerdi, %12-13 oranında oya sahiplerdi. Fakat Erbakan bugün hâlâ Türkiye’nin politik hayatında varlığını sürdürüyor. O tam bir dolandırıcı. Eğer ABD’de olsaydı etrafını bir skandalın sardığı ama cebi para dolu, Evanjelist bir televizyon vaizi olurdu.”²⁶⁶ dediğinde Erbakan’a duydukları derin güvensizliği açık etmiştir. Ancak Clinton yönetimi, selefi George Bush’un Cezayir’deki kanlı darbeyi desteklemesi gibi bir hatayı tekrarlamak istememiştir. Zira Amerika’nın Cezayir konusunda sessizliğinin, ABD’nin İslam ile problemi olduğunun ve İslam’ı küresel bir düşman olarak komünizmin yerine koyduğunun emaresi olduğuna dair eleştiriler yaygınlaşmıştır. Eğer Cezayirli İslamcılar iktidara gelirlerse onların “tek adam, tek oy, tek dönem” şeklinde olacak bir rejimi getireceklerini iddia ederek ilk zamanlarda Cezayir’deki darbeyi meşrulaştıran, Dışişleri Bakanlığında Yakın Doğu ve Güney Asya’dan sorumlu yardımcı Edward P. Djerejian artık pozisyonlarını netleştirme ihtiyacı hissetmiştir. O dönemde bir açıklamasında şöyle demiştir: “Açıkça belirtmek gerekirse din –olumlu ya da olumsuz anlamda- diğer ülkelerle olan ilişkilerimizin doğası ya da niteliği üzerinde belirleyici faktör değildir.”²⁶⁷

ABD’nin 1996-1997 yıllarında Türk dış politikasını Çekiç Güç’ün muhafaza edilmesi, Körfez ülkelerini ve Körfez’den petrol akışını güvenlik altına almak için İran ve Irak’a yönelik uygulanmakta olan “Çifte Çevreleme” (Double Containment)²⁶⁸ politikasına destek olunması ve Türkiye’nin AB rotasından

Madeleine Albright, ABD'nin BM Büyükelçisi olduğu dönemde Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile görüşmüş, kendisine Türk-Amerikan ilişkilerinin dayandığı ilkelerin demokrasinin devamı, serbest piyasaların önemi, Türkiye'nin NATO ile ilişkisi, Avrupa ülkeleriyle sıcak ilişkiler ve demokratik cumhuriyetin dayanağı olarak laiklik olduğunu bildirmiştir. Albright görüşme sonrasında Başbakan'la bu hususlar üzerinde mutabık kaldıklarını söylemiştir

ayrılmaması istekleri çerçevesinde değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla ABD'nin Türkiye politikasının Refahyol'un kurulduğu andan itibaren 'Refah gitmeli' üzerine kurulu olduğunu söylemek doğru bir yargı değildir. Madeleine Albright, ABD'nin BM Büyükelçisi olduğu dönemde Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile görüşmüş, kendisine Türk-Amerikan ilişkilerinin dayandığı ilkelerin demokrasinin devamı, serbest piyasaların önemi, Türkiye'nin NATO ile ilişkisi, Avrupa ülkeleriyle sıcak ilişkiler ve demokratik cumhuriyetin dayanağı olarak laiklik olduğunu bildirmiştir. Albright görüşme sonrasında Başbakan'la bu hususlar üzerinde mutabık kaldıklarını söylemiştir.²⁶⁹ Refahyol hükümeti kurulduğunda ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, her ne kadar daha sonra Türkiye içindeki bazı çevreleri yatıştırmak uğruna bu söz geri alınmış da olsa, ABD-Türkiye ilişkilerinde "laikliğin bir önkoşul olmadığını" dahi söylemiştir. ABD'nin öncelikleri arasında yer alan Çekiç Güç'e verilen yetkinin Refahyol Hükümetinin de desteğiyle Meclis'te uzatılması ABD tarafından son derece olumlu bir hareket olarak algılanmıştır. O dönem ABD Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi'nde görevli olan Türkiye Uzmanı Henry Barkey ABD yönetiminin duyduğu memnuniyeti şu şekilde dile getirmektedir: "Bizim için en kritik konu Irak'tı. Seçim öncesi [Erbakan] Çekiç Güç'e karşı olduğunu söyledi ama seçimden sonra tezkereyle Çekiç Güç'ü uzattı. Hatta meşrulaştırdı."²⁷⁰ Kısacası, ABD ilk etapta 'bekle gör' tavrı içerisinde olmuştur.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında, Birleşmiş Milletler tarafından Türkiye'nin de destek verdiği yaptırımlara maruz kalan Irak ile durma noktasına gelen ticari ilişkiler nedeniyle, Irak ile bazı ticaret anlaşmaların imzalanması gündeme gelmiştir. Türkiye'nin Irak'la imzalayacağı anlaşmaların Batı'nın uyguladığı yaptırımları ihlal edip etmediğinin de tartışıldığı bu ilk dönemde, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, "Türk Hükümeti'nin Irak'a ilişkin herhangi bir kırmızı çizgiyi ihlal ettiğini düşünmüyoruz. Her şeyi göz önüne aldığımızda, size

de söylediğim gibi, Türkiye ile olan ilişkilerimizden oldukça memnunuz ve Türkiye'yi bölgedeki en güçlü destekçilerimiz ve dünyadaki en güçlü dostlarımız arasında görüyoruz"²⁷¹ demiştir. Bu ilk dönemde ABD'nin temkinli ama olumsuz olmayan tavrını Refahyol Hükümeti'nin Küba ile ilişkileri geliştirme kararına verdiği tepkide de görmek mümkündür. Zira, Küba ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda, Sözcü Glyn Davies "ben burada daha aktif bir diplomasi görüyorum, bunun dışında da hangi sonuca varabiliriz bilmiyorum. Küba ile ilişkileri geliştirme istekleri bizleri hayal kırıklığına uğrattır ancak Küba-Türkiye ilişkisindeki yatırımlar el konulan ABD mallarının ticaretini yasaklayan Helms Burton'a da karşı değil"²⁷² açıklamasında bulunmuştur.

İran ve Libya Ziyaretleri

Başbakan Erbakan'ın İran'a yaptığı geziden üç gün önce basına verdiği brifingde kendisine yöneltilen konuya ilişkin soruları yanıtlayan ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nicholas Burns, "bu temaslar yarar sağlamaz. Erbakan'ın ziyareti ve sonuçlarını şüpheyle izliyoruz. Türk Hükümeti'ne İran'ı yalnız bırakması gerektiğini söyledik. Bu ilişkilerin akla yatkın olmadığını düşünüyoruz. Kendi kararlarını kendilerinin alma hakkı var. Bunu tartışmıyoruz. Bundan bir çıkarları olmayacağını söylüyoruz"²⁷³ demiştir. Bu ziyarette İran ile Türkiye arasında imzalanan doğalgaz anlaşmasının ABD'yi rahatsız ettiği söylenebilirse de iplerin kopmasına neden olduğunu ifade etmek zordur. Türkiye'nin İran'la doğalgaz anlaşması imzaladığı sırada, Amerikan Kongresi'nde kabul edilen İran'a Yaptırım Yasası Amerikan Başkanı Clinton tarafından da imzalanmıştır. Ancak bu doğalgaz anlaşması Refahyol Hükümeti döneminde ortaya çıkmamıştır. Daha önce 5 Mayıs 1995'te dönemin Enerji Bakanı Veysel Atasoy ile İran Petrol Bakanı Golamrıza Ağazade'nin imzaladığı ve aslında 1996 yılı itibarıyla yıllardır Türkiye'nin gündeminde olan bu anlaşma, Başbakan Erbakan'ın İran gezisi sırasında (12 Ağustos 1996) tekrar imzalanmıştır.²⁷⁴ 23 yıllık bir süre için imzalanan anlaşmaya göre Türkiye, İran'dan, 1999'dan başlamak üzere toplam 20 milyar dolar tutarında doğalgaz satın alacaktır. Başbakan Erbakan'ın yaptığı, ilk imzalandığı yıldan bu yana sürüncemede kalmış bu anlaşmayı hayata geçirmektir. Yine de imzalanan bu anlaşmanın İran'a Yaptırım Yasası'na karşı olup olmadığına karar vermesi ABD'nin

epey zamanını almış gibi gözükmetedir. Kendisine Amerikalı Senatör Alfonso D'Amato'nun Dışişleri Bakanı Warren Christopher'a bu anlaşmanın 'tehlikeli, provokatif ve senatörün İran'a yaklaşıma doğrudan meydan okuma' anlamına geleceğine dair bir mektup gönderdiğinde Sözcü Nicholas Burns, İran'a Yaptırım Yasası'nın geriye yönelik olmadığını, dolayısıyla 1995 yılında Türkiye ile İran arasında imzalanan ve 23 yılı kapsayan 20 milyar dolarlık gaz anlaşmasını kapsamadığını bildirmiştir.²⁷⁵ Bu hususta ABD tarafından gelen mesajlar sonraki aylarda sertleşse de²⁷⁶ daha sonra gelen mesajlar arasında "gelişmelerden büyük anlamlar çıkarılmasın. Türkiye ile iyi ilişkilerimiz vardır. Bu iyi ilişkileri devam ettirmeyi düşünüyoruz. Türkiye'den olumsuz işaret almış değiliz."²⁷⁷ açıklamasının olduğunun, ABD'nin, doğalgaz anlaşmasının Yaptırım Yasası'nı ihlal edip etmediğine 28 Nisan 1997 itibarıyla halen bir karar vermiş olmadığının altını çizmek gerekmektedir.²⁷⁸

ABD'yi "bekle gör" politikasından vazgeçiren ve Türkiye'de siyasi bir değişimin faydalı olacağına inandırmaya başlayan adımın Başbakan Erbakan'ın Libya ziyaretinde ABD ile ilgili sarf ettiği sözler olduğunu söyleyebiliriz

ABD'yi "bekle gör" politikasından vazgeçiren ve Türkiye'de siyasi bir değişimin faydalı olacağına inandırmaya başlayan adımın Başbakan Erbakan'ın Libya ziyaretinde ABD ile ilgili sarf ettiği sözler olduğunu söyleyebiliriz.²⁷⁹ 1996'nın Eylül ayı sonlarında basın açıklamalarında Burns, kendisine Türkiye'nin İran'ı ziyaret ettiği, Libya'ya ziyaret planladığı, Sudan'ın ziyaret edilecek ülkeler arasında olduğu hatırlatılınca "bir normalleştirme çabasının olup olmadığını bilmediğini ancak herhangi bir ülkenin istenmeyen devlet olan Libya ve Sudan ile ilişkilerini normalleştirmesinden endişe duyacaklarını" söylemiştir.²⁸⁰ Başbakan'ın Libya'da, Libya'nın terörizmi destekleyen bir devlet olduğu yönündeki Amerikan beyanlarına karşı "bu bir propagandadır. Biz biliyoruz ki, Libya terörist faaliyetlerin karşısındadır. [ABD'nin Trablus'a düzenlediği saldırıyı kastederek] Terörden en büyük acıyı çeken Libya'dır" demesine ABD'nin tepkisi son derece sert olmuştur. Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün demeçlerinden bu tavır değişimini okumak mümkündür. Sözcü, kendisine Türkiye'nin bu sözler ve ziyaretlerle [İran, Irak, Sudan, Küba vs.] ABD'ye ne tür

bir mesaj vermeye çalıştığı sorulunca, ‘en rahatsız edici olanın Libya ziyareti olduğunu’, hükümete özel olarak iletecekleri çok mesaj olduğunu ve dışarıda da yeterince mesaj verildiğini belirtmiştir.²⁸¹ Erbakan’ın bu Doğu turlarından Genelkurmay Başkanı’nın rahatsız olduğu²⁸² ve ülkede darbe iddialarının dolaştığı söylenince Burns, iç siyaset tartışmalarına girmek istemediğini söylemekle birlikte, “Batı ülkeleri olarak Türkiye’nin laik ve demokratik bir ülke olarak kalmasının çıkarlarına olduğunu ve bu zeminde Türkiye ile çalışmaya devam edeceklerini” aktarmıştır.²⁸³ Sonraki günlerde, Türk devlet yetkilileri içerisinde Başbakan Erbakan da dâhil olmak üzere, farklı isimlerle çalışmaya ve görüşmeye devam ettiklerini,²⁸⁴ ancak Erbakan’ın yorumlarının Washington’da duyulduğunu, bunun hiç de hoş karşılanmadığını, “laik bir demokrasi olarak Batı’nın parçası olan Türkiye’nin Libya’nın terörist faaliyetlerine son verme” ve Nijerya’da demokrasiyi teşvik etme çabalarına katılması gerektiğini, normalde bir NATO müttefikine bu şekilde tepki vermeyeceklerini ama ellerinde başka seçenek kalmadığını belirtmiştir.²⁸⁵ Gerçekten de sözcünün ABD’nin tepkisini dile getirirken kullandığı dil “yakın müttefikler söz konusu olduğunda nadiren kullanılan bir dildir.”²⁸⁶

Refahyol hükümetinin ilk dönemlerindeki üst düzey görüşmeler ve ziyaretlerin bir süre Başbakan Erbakan’la olan görüşmelerden, devlet ve siyaset eliti içerisinde farklı kesimlerle gerçekleşen görüşmelere doğru kaydığı anlaşılmaktadır

Süreç içerisinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı’nın gazetecilere verdiği basın brifinglerinde Türkiye’nin laik demokratik yapısına giderek daha fazla atıfta bulunulduğunu müşahade etmek mümkündür. Örneğin, 1997 yılının şubat ayının ilk günlerinde, Yunan gazeteci Lambros Papantoniou’nun “Türkiye’de yakın zamanda gerçekleşecek olan ‘demokrasi operasyonu’ isimli darbe hakkında bir yorumunuz olacak mı?” şeklindeki sorusuna, sözcü Nicholas Burns, “inanıyorum ki Türkiye istikrarlı bir siyasi sisteme sahip açık bir şekilde laik demokratik bir devlettir. Türkiye’de demokrasinin gelişeceğinden şüphemiz yoktur. Türkiye’deki laik demokrasinin büyümeye devam edeceğine inanıyoruz. Her ülkenin dramaları olur. Kendi ülkemiz de dâhil olmak üzere her ülkenin içinden geçtiği sıkıntılı dönemleri olmuştur”²⁸⁷ demiştir. Ayrıca, Refahyol hükümetinin ilk dönemlerindeki üst düzey görüşmeler ve

ziyaretlerin bir süre Başbakan Erbakan'la olan görüşmelerden, devlet ve siyaset eliti içerisinde farklı kesimlerle gerçekleşen görüşmelere doğru kaydığı anlaşılmaktadır. Karşılıklı görüşmeler ve fikir alışverişleri Başbakan'dan ziyade Süleyman Demirel, Tansu Çiller, askerler ve Abdullah Gül'le gerçekleştirilmeye başlanmıştır.²⁸⁸

1997 yılının haziran ayı itibarıyla ise, ABD'nin, 1993 yılından bu yana WINEP'in başkanlığını yürüten Satloff'un da belirttiği "siyasi değişime evet, darbeye hayır" pozisyonuna geçtiğini net şekilde görmek mümkündür. 12 Haziran'da yaptığı açıklamada, ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright "Türkiye'nin evrimi bizim için çok önemli. Türkiye'nin laik kalmasını çok önemsiyoruz. Türkiye'nin stratejik değeri bizim için çok büyük" demiştir.²⁸⁹ Albright bu görüşleri sonraki günlerde de tekrarlamıştır.²⁹⁰ Olası siyasi değişim sürecinde "anayasaya aykırı bir yaklaşım" içine girilmemesi gerektiğini, değişimin demokrasi içerisinde gerçekleşmesini istediklerini söylemektedir.²⁹¹

Amerika'nın "Türkiye'de laik demokrasi devam etmeli" şeklindeki görüşünü orduya ilettiği bilinmektedir.²⁹² Türk Anayasasına aykırı yaklaşımın tam olarak ne anlama geldiği kendisine sorulduğunda Sözcü Nicholas Burns, Türk Anayasasına ve tarihine bakıldığında Türk siyasi hayatında askerin oynadığı rolün görüldüğünü, askerin sembolik olarak hiyerarşide sivillerin altında bulunduğu sürece bunun kabul edilmesi gerektiğini bir yıl süren demeçlerinde ilk defa ifade etmiştir.²⁹³ Darbe olmaması gerektiğini bildiren bir diğer görüş de, halen Obama yönetiminde Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Körfez Bölgesinden sorumlu Beyaz Saray Koordinatörü olan Philip Gordon'dan gelmiştir. Gordon, 14 Haziran 1997'de International Herald Tribune'de yayınlanan makalesinde Batı'nın Türkiye'deki duruma, Türkiye stratejik olarak çok önemli olduğu için TSK'ya yaptırımlar uygulayarak değil, askerlere doğrudan bir müdahalenin sorunu çözmeye yardımcı olmayacağı, her şeyi daha berbat hale getireceğini hatırlatarak yardımcı olabileceğini yazmıştır.²⁹⁴ Sürecin son döneminde ise ABD'nin politikasını yine Sözcü Burns özetlemektedir: "Türkiye için zor zamanlar olduğunu biliyoruz. Ülke içinde devam etmekte olan bir siyasi kavga olduğunun farkındayız. Buna müdahil olmamayı tercih ettik. Taraf

tutmayacağız. Tek beklediğimiz laik demokrasinin devam etmesi ve sivil otoritenin sürdürülmesidir. Ülke içinde saldırı altında olsa da Türkiye’de laik demokrasi kök salarak büyümektedir. Ancak biz ülke için farklı rotaları olan gruplar arasındaki ülke içi tartışmaya karışmamayı, dışında kalmayı tercih ediyoruz.”²⁹⁵

Artan Baskı

Aynı zamanda, Clinton yönetiminin Refah-Yol Hükümetini baştan beri tehdit olarak gören İsrail lobisi gibi odaklarca büyük baskı altında tutulduğu unutulmamalıdır. Zaman geçtikçe de baskı artmıştır. Türk askeri elitleri de Refah-Yol Hükümetinden tamamen kurtulmak amacıyla Clinton yönetimi üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmak için, yeni oluşan İsrail lobisini gitgide daha fazla kullanmıştır. Şunu da buraya not etmek gerekir ki Türkiye-İsrail ilişkileri, Refah’ın iktidara yükselişinden öncesine uzanmaktadır. 1994 gibi erken bir tarihte Coşkun Kırca, “Orta Doğu’nun her yerinde Türkiye’nin düşmanlarıyla dans eden tek ülke İsrail’dir. Bu iki ülkenin daha yakın iş birliği kurması durumunda bazı ortak faydalar elde etmeleri söz konusudur.” diye yazmıştır.²⁹⁶ Fakat Türk ordusuyla temasa geçerek potansiyel bir ilişkiyi gerçek bir ilişkiye dönüştüren Amerikan büyükelçiliği olmuştur. Türkiye ile İsrail’in bölgede bir araya gelmesi durumunda kazanacakları çok şey olduğunu Türkiyeli generallere öneren kişi ABD Büyükelçisi Barkley’dir. Barkley şöyle demiştir:

“Askerler ile yakın bir kişisel ilişki kurmuştum, bunun ilk sebebi politik bir söylemden uzak durmamdı. Dönemin Hava Kuvvetleri komutanı Halis Burhan ile konuştuğumu hatırlıyorum. “Halis, eğer Avrupalılar ve Amerikalılar herhangi bir sebeple sizin politikalarınızdan memnuniyet duymazlarsa diye bir alternatifte sahip olmanız çok akıllıca olurdu. Hiç bu konuda İsrail aklından geçti mi?” diye sordum. “Ah, evet” dedi. Bu cevaptan kısa bir süre sonra da İsrailli meslektaşının daha yeni ziyarette bulunduğunu söyledi. İsrailliler, Türkiye ile uzun süredir stratejik ve tarihi sebeplerden ötürü ilgileniyorlardı. O zamanlar, esasında, Türk ve İsrail orduları arasında bugüne dek devam edecek olan ilişkinin başlangıç zamanlarıydı. Aynı zamanda, Orta Doğu barış sürecinin başlamasının hemen akabinde,

hükümet de İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini geliştirdi. Kısa bir süre sonra Hikmet Çetin, İsrail'i ziyaret etti ve oradaki Türk-İsrail topluluğunca oldukça sıcak karşılandı. Yani, iki ülke arasında sıcak ilişkiler kurulmaya başlanmıştı. Yakın bir zamanda da Türkiye-İsrail ilişkilerinin iki ülke için de fevkalade önemli olduğu inancı sabit bir hâle gelecekti. Türkiye cephesi, bir iç direnç söz konusu olduğu için mevcut ilişkiyi stratejik bir ilişki olarak adlandırmak istemiyordu ancak esasında durum buydu. Bir kısmında bizim de yer aldığımız ortak askeri manevralar yapmaya başladılar.”²⁹⁷

İki taraf arasında nihayet gerçek bir buluşma, ABD'nin yeni Ankara Büyükelçisi Marc Grossman'ın göreve gelişiyle, 1995 yılının başlarında gerçekleşmiştir. Grossman'ın iki tarafla da mükemmel ilişkileri mevcuttu.²⁹⁸ İsrail cephesi, Refah karşıtı davalarını ABD yönetimi seviyesinde daha baskılı şekilde sunmaları hususunda Türk ordusuna yardım etmiş gibi durmuştur. Amerika'nın eski Ankara Büyükelçilerinden Morton Abramowitz'e göre, Erbakan özünde NATO karşıtıydı, anti-Semitistti ve İslamcılık yanlısıydı.²⁹⁹ İsrail yanlısı lobi ve Genelkurmay Başkanlığı arasında o dönem kurulan yakın ilişkilere dair alışılmadık fakat açık bir kanıt mahiyetinde olan bir diğer hamle de ordunun, askeri personeli Washington Institute for Near East Policy (WINEP) isimli

İsrail yanlısı kuruluşa göndermeye başlamasıdır. Gönderilen personele orada belli bir konu üzerine çalışıp bunu kurmaylara sunma vazifesi verilmiştir.³⁰⁰ Yine pek alışılmadık bir şekilde, 2002 yılında (emekliliğinden sonra) General Bir, “İslamcı ve İsrail

Türk askeri elitleri de Refah-Yol Hükümetinden tamamen kurtulmak amacıyla Clinton yönetimi üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmak için, yeni oluşan İsrail lobisini gitgide daha fazla kullanmıştır

karşıtı Erbakan'ın başbakanlığa yükselmesi, filizlenmekte olan Türkiye-İsrail ilişkilerine vurulan en büyük darbedir” ve “Ordu; Türkiye, İslam'a yönelirken ordunun bir kenarda boş boş oturup olan biteni izlemeyeceğini ve İsrail-Türkiye ilişkilerinin tehlikeye atılmasına izin vermeyeceklerini Erbakan'a açıkça belirtti.”³⁰¹ diye yazmıştır.

Tüm bunlar olup biterken fiziki kuvvete başvurulmuş bir darbenin yeni koşullar

altında pek akıllıca olmayacağı ortaya çıkmıştır. Medya çevreleri ve Clinton yönetiminin genel olarak demokrasiyi destekler tavrı, politikaya müdahale için sadece yeni birkaç yaratıcı yola müsaade etmekteydi. Ordu çevreleriyle yakın olan Coşkun Kırca gibi siviller de Türk ordusundaki bağlantılarına fiziksel kuvvete başvurulacak bir darbenin iyi bir fikir olmayacağı ve Cumhurbaşkanı Demirel ile iş birliğine gitmeleri durumunda Refah'ı püskürtebileceklerini hatta Genelkurmay Başkanı Karadayı ile konuşmalarını önermekteydi.³⁰² Bu üçlü diyalogun (Coşkun Kırca, Cumhurbaşkanı Demirel ve General Karadayı) gerçekleştiğine inanmak için sebepler mevcuttu çünkü Kırca'nın ölümünden sonra, Karadayı'nın ona gösterdiği hürmetin seviyesine bakılırsa kendisi, Kırca'nın tavsiyesini reddetmemiş olmalıydı.

Bir gazetecinin belirttiği gibi, “darbe planlayıcıları dünyanın, ABD'nin, Batı'nın değiştiğini ve darbe yapmanın eskisi kadar kolay olmayacağını fark ettikleri için yeni bir konsept geliştirmişlerdir. Darbeyi gerçekleştirmesi için silahlı kuvvetlerin öne sürülmesi, onlara 28 Şubat'ın sözcülüğünün yaptırılması boşuna değildi.”³⁰³ 1960'da yönetimi ele geçiren cuntacılar Sami Küçük, “Ordu generalleri, 1997 yılında İslamcı tehdidi kontrol altına almak için bir muhtıra yayımlamanın daha iyi olacağını düşündüler. Gidilmesi gereken doğru yol buydu; muhtıra, Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla verilmeliydi. Başbakan'ın radyoyu açmasını ordunun muhtırasını dinlemesini ve buna göre istifa etmesini beklemediler.” demiştir.³⁰⁴ Yine 27 Mayıs Darbesinde yer alan bir başka eski cuntacı, 28 Şubat 1997'deki darbe sürecinde şöyle demiştir: “Küresel koşullar ve Türkiye'nin spesifik koşulları var. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde kapalı bir ekonomiydi. Fakat bugün açık bir ekonomiyi benimsedi. Dünyaya entegre oldu. Artık 1960'ların, 70'lerin, 80'lerin Türkiye'si yok... Türkiye, bugün, kendisini tehlikeye atmasına izin verilemeyecek bir coğrafyanın üzerinde konumlanmış durumda ve böyle bir risk jeopolitik yahut uluslararası politika bağlamında alınabilecek bir risk değil. Küresel güçler de bunlara izin vermeyecektir.”³⁰⁵ Bir başka emekli generale göre de Batı'nın artık askeri bir hükümeti destekleme niyetinde olmadığı, hatta bazı Batılı güçlerin herhangi bir askeri darbe olması durumunda yaptırımlar uygulayacağı tehdidinde bulunması ve medeni dünyada artık askeri darbelerle yer olmadığı olgusu, ordunun seçeneklerini kısıtlayan faktörler arasında sayılabilmektedir.³⁰⁶

Fiziki kuvvete başvurulmuş bir darbenin yeni koşullar altında pek akıllıca olmayacağı ortaya çıkmıştır. Medya çevreleri ve Clinton yönetiminin genel olarak demokrasiyi destekler tavrı, politikaya müdahale için sadece yeni birkaç yaratıcı yola müsaade etmekteydi. Ordu çevreleriyle yakın olan Coşkun Kırca gibi siviller de Türk ordusundaki bağlantılarına fiziksel kuvvete başvurulacak bir darbenin iyi bir fikir olmayacağı ve Cumhurbaşkanı Demirel ile iş birliğine gitmeleri durumunda Refah'ı püskürtebileceklerini hatta Genelkurmay Başkanı Karadayı ile konuşmalarını önermekteydi

İsrail lobisine de yakın olan, ABD'li öne çıkan bazı neo-con figürler, Erbakan'ın Türkiye'de sekülerizmi aşındırmaya meyilli olduğunu ve Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırıp Doğu'ya müttefik kılacağını yazmışlardır.³⁰⁷ 1994 yerel seçimlerinden güçlenerek çıktığından itibaren Refah Partisi'ne karşı büyük şüpheyle bakan ve Amerikan yönetimini de Erbakan'ın Türkiye Başbakanı olarak Amerikan çıkarlarına büyük tehdit olduğuna ikna etme çabası içinde olan Amerika'daki neo-conservative (yeni-muhafazakâr) entelektüellerin 'çabalarından da bahsetmek gerekmektedir. Örneğin, 2003'te Irak'ın işgalini savunan yeni muhafazakarların önde gelen isimlerinden Richard N. Perle'nin Erbakan'ın İran gezisine tepkisi Amerika'nın resmi tepkisinden çok daha sert olmuştur. "Who Lost Turkey?" [Türkiye'yi Kim Kaybetti?]³⁰⁸ 'oyununun' ilkinin [ikincisi ikinci AK Parti Hükümeti döneminde olacaktır] sahnelendiği Refahyol Hükümeti döneminde Cumhuriyetçi Senatör Bob Dole'ün birçok danışmanından biri olan Perle, "Erbakan'ın İran ziyareti bir bakıma ABD'nin gözüne parmak sokar gibiydi. Ancak bunun nedeni Türkiye içerisindeki Amerikan yanlısı kesimlerin sessizliğe bürünmesi, Clinton yönetiminin Türkiye'de olup bitene ilgisiz kalması, Kongre'nin de hiç yardımcı olmamasıdır. Önceki yönetimler Türk çıkarlarının Kongre'de savunulması için bu ABD yönetiminin hiç yapmadığı kadar savaşımlardır"³⁰⁹ demiştir. Yine aynı dönemde 'Türkiye Uzmanı' olarak önemli biret kılınanına sahip olan Alan Makovsky de Refah Partisi uyarılarına 1994 yerel seçimleriyle birlikte başlamıştır. Refahyol Hükümeti'nin kurulmasından önce yazdığı bir yazısında, Makovsky Refah'ın gelme şansından ve bunun yaratabileceği problemlerden bahsetmiş, askerin böyle bir alternatifte kesinlikle karşı olduğunu savunmuştur.³¹⁰ Korktuğu olasılık gerçeğe dönüştüğünde ise, "Türkiye'nin ilk İslamcı Başbakanı'nın Türk dış ilişkileri, özellikle de Türkiye-

İsrail askeri anlaşması dosyalarını isteyeceğini bekleyebiliriz” demiştir.³¹¹ 8 Ağustos 1996’da, Refahyol Hükümeti’nin Çekiş Güç’ün yetkisini uzatmasına rağmen, etkilemeye çalıştığı kesimleri “Erbakan’ın ABD çıkarları için ciddi bir sorun oluşturduğuna” ikna etmeye çalışmış, buna dayanak olarak ise Başbakan olmadan önce Necmettin Erbakan’ın sürekli olarak İsrail’i eleştirmesini, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu üyesi olarak NATO sırlarına vakıf olacak olmasını, Mısır’daki Müslüman Kardeşler, İran ve Hamas ile iyi ilişkiler içinde bulunmasını ve ABD çıkarlarına aykırı olarak Türk Dış Politikasının yönünü Batı’dan Doğu’ya kaydırmaya kararlı olmasını göstermiştir. Aynı makalede Amerika’nın Refahyol Hükümetine karşı tutumunun “Türkiye dostumuz, Erbakan ise arkadaşımız değil; asli dostlarımızın kuyusunu kazmayalım, Erbakan’ı herhangi bir Batı müttefikinden beklenen standartlara tabi tutalım” çerçevesinde şekillenmesini istemiştir.³¹² Mart 1997’de The Middle East Quarterly dergisinde yayımlanan makalesinde ise “Türk dış politikasının geleneksel prensipleri Milli Güvenlik Kurulu tarafından teminat altına alınmış durumdadır. Çekiş Güç’ünde durmakta, Türkiye halen bir NATO üyesi, İsrail’le askeri bağlantılar hâlâ yerli yerinde duruyor” demiştir. ‘Dış politikada [önceki dönemlere istinaden] devamlılık olduğu’ tespitine rağmen, Refah Partisi’nin gelecekte daha da güçlenebileceği, bu durumda da Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturabileceği iddiasında bulunmuştur.³¹³ Bu süreçte İsrail’in 28 Şubat’ın arkasındaki dış aktörlerden birisi olduğu iddiası, büyük oranda o dönemde İsrail ile imzalanan askeri iş birliği anlaşmalarına ve Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir’in daha sonra çeşitli İsrail yanlısı dergiler için yazdığı makalelerin³¹⁴ yarattığı şüpheye dayanmaktadır.

İsrail, 28 Şubat’ın dış aktörleri resmine, Clean Break [Temiz Kopuş] stratejisi ile Oslo Barış Antlaşması görüşmelerinin altında yatan “barış karşılığında toprak verme” anlayışını geride bırakarak eski “güç dengesi” anlayışına geri dönme stratejisi doğrultusunda Türkiye’yi yanına almak istemesiyle dâhil olmuştur. “Türkiye ve Ürdün ile iş birliği içerisinde Suriye’yi çevreleyerek ve zayıflatarak stratejik ortamı yeniden biçimlendirebileceğine”³¹⁵ inanan İsrail, bu yeni stratejisi doğrultusunda Refahyolsuz, laik dış politika takip eden bir Türkiye istemiştir. Bu, İsrail’i ve bölgedeki etkisini uzun yıllardır olumlu

gören, Türkiye'nin seküler devlet elitleriyle de bağdaşan bir istektir. İsrail, Doğu Kudüs'ü işgal edip Kudüs'ü ebedi başkenti olarak ilân ettikten sonra Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişki seviyesini düşürmesi dahi bir makyajdır. Ordu, politikacıların İsrail ile ilişkileri kesmesine izin vermemiştir.³¹⁶ İsrail'e yönelik olumlu yaklaşım ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Türkiye ve İsrail'in bölgedeki yegâne seküler demokrasiler ve böylece parlayan yıldızlar olduğuna, bu durumun da onları Batı'nın devamlı desteğine layık yaptığına dair söyleme rağbet edilmiştir. 1994 gibi erken bir tarihte Coşkun Kırca,³¹⁷ "Orta Doğu'nun her yerinde Türkiye'nin düşmanlarıyla dans eden tek ülke İsrail'dir. Bu iki ülkenin daha yakın iş birliği kurması durumunda bazı ortak faydalar elde etmeleri söz konusudur." diye yazmıştır.³¹⁸ Anılarında yazdığı kadarıyla emekli bir dört yıldızlı general, İsrail'in İran ve Suriye kaynaklı füzeleri durdurmak için Türkiye ve Ürdün'de radar sistemi kurmak istemiştir.³¹⁹ Suriye'nin o dönemde hem İsrail'in hem de Türkiye'nin ortak düşmanı olduğu olgusu da İsrail'in istifade etmek istediği bir husus olmuştur.³²⁰ Bu durum, Genelkurmay Başkanvekili Çevik Bir'in neden o dönemde Ürdün'e birkaç ziyarette bulunduğunu da açıklamaktadır.³²¹

Irak'ın işgalinin Amerika'nın çıkarlarına olduğu noktasında Amerikan yönetimini ikna eden neo-con'lar arasında ismi zikredilen Richard N. Perle bu noktada da devreye girmiştir: "Türkiye ve Ürdün'ün Suriye'yi hedef alan politikalarına sağlanacak diplomatik, askeri ve operasyonel destek İsrail'in çıkarıdır."³²² İsrail'in özellikle Suriye ve İran'ın temsil ettiği 'ortak tehdide' karşı Ürdün ve Türkiye'yi yanına alma arzusu ve Türkiye ile bağlantısını askerler üzerinden kurduğu düşünüldüğünde, Orgeneral Çevik Bir'in İsrail'in yanı sıra Ürdün'e yaptığı ziyaret de anlam kazanacaktır.³²³ Başarılı bir NATO subayı olmamasına rağmen³²⁴ Çevik Bir'in aşırı İsrail yanlısı JINSA'dan [Jewish Institute for National Security Affairs-Milli Güvenlik İlişkileri Yahudi Enstitüsü] ödül alması da ABD içindeki İsrail yanlısı grupların 28 Şubat'a taraf oldukları tezini güçlendiren bir iddia olarak ortaya atılmıştır. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, İsrail İstihbarat Başkanı Moshe Yalon'a İslami fundamentalizm peşinde olan Refah Partisi'nin hükümet olması durumunda gerekli tedbirlerin alınması için ikazları yaptıklarını söylemiş,

İsrail, bu yeni stratejisi doğrultusunda Refahyolsuz, laik dış politika takip eden bir Türkiye istemiştir. Bu, İsrail'i ve bölgedeki ethisini uzun yıllardır olumlu gören, Türkiye'nin seküler devlet elitleriyle de bağdaşan bir istektir. İsrail, Doğu Kudüs'ü işgal edip Kudüs'ü ebedi başkenti olarak ilân ettikten sonra Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişki seviyesini düşürmesi dahi bir makyajdır. Ordu, politikacıların İsrail ile ilişkileri kesmesine izin vermemiştir

adeta yabancı bir devlete, kendi ülkesinde o devletin çıkarlarını zedeleyecek bir gelişme olmayacağına dair garanti vermiştir.³²⁵ Çevik Bir bunlarla da kalmamış, American Jewish Congress [Amerikan Yahudi Kongresi] üyelerini Genelkurmay Şeref Salonu'nda 4 Haziran 1997'de kabul etmiştir. Heyet tarafından kendisine “Bizler de dâhil, büyük çoğunluk TSK'yı, demokratik rejimi korumak ve ülkedeki istikrarı devam ettirmek için garanti olarak görüyoruz. Türkiye'deki çoğunluk laik rejimin değişmesini isterse ne olur?” sorusuna karşılık olarak “Erken seçim Meclis tarafından kabul edilmeyecektir” cevabını vermiştir.

‘Seküler Demokrasi’nin Peşinde

Orduyu, İsrail lobisini ve ABD'nin gördüğü kadarıyla Refah-Yol'un faaliyetlerini de kapsar şekilde tüm köşelerden gelen baskı artınca Clinton yönetimi, Türkiye'de “seküler demokrasi” anlatısına başvurmaya başlamıştır. ABD, Şubat 1997'den başlayarak seküler Türkiye'nin kıymetli olduğuna dair açık mesajlar yollamaya başlamıştır.³²⁶ Dışişleri Bakanı Albright aynı ay içerisinde, “Türkiye'nin evrimi bizim için önemli... Seküler bir ülke olarak yola devam etmeleri bizler için mühim... Türkiye'nin stratejik olarak bizler açısından önemi çok büyük.” demiştir.³²⁷ Fakat Albright'ın, Türkiye'de seküler demokrasiyi desteklemek amacıyla anayasaya aykırı hiçbir hareketin olmaması gerektiği yönünde yaptığı uyarı da aynı derecede önemlidir.³²⁸ Şu var ki sekülerizm ilkeleri meselesi ve demokrasi birbirine tezat teşkil ederken bu tutum, çelişkili bir politikaya dönüşmüştür. Ankara'daki ABD Büyükelçiliğinde Politik İşler Müşaviri olan Richard McKee'nin işaret ettiği gibi, “ABD, parlamenter demokrasinin iyi bir şey olduğunu düşünmekteydi ve bu yüzden sekülerlerin Refah Partisi'ni –neticede başarıya ulaşacak- illegal ilan etme çabalarından memnuniyet duymadı. Bizlere, ABD yönetimi tarafından demokrasinin ve sekülerizmin desteklendiğine dair şeyler söylendi. Bu [sekülerizm ve

demokrasinin birlikte yürümesi] Türkiye’de 1996-97’de olanlar olmasa harika bir fikirdi ama bazıları hala bu iki ilkenin bazen birbiriyle çatışabileceğini öne sürmekte...”³²⁹ Bir başka deyişle, Clinton yönetimi iki ilke arasında sıkışmış gibi görünüyordu ve bundan tek çıkış yolu, (eski tip) darbelere benzemeyen bir askeri müdahalenin gerçekleşmesiydi. Dışişleri Sözcüsü Burns’un yorumlarına bir gazetecinin verdiği yanıtta belirttiği gibi, “Farzedildiği gibi İslamcılar, Türk halkının seküler doğasına tehdittir ve ordu da Türk halkının demokratik yanına potansiyel bir tehdit teşkil etmektedir.”³³⁰ Bu açmazdan çıkmak için Clinton yönetiminin ve Türk ordusunun bulduğu çözüm ise geleneksel manada darbe gibi gözükmeyen bir darbe yapılması olmuştur. Satloff’un da belirttiği gibi, süreç içerisinde, ABD’nin Refah Partisi’ne güvenini kaybetmesiyle, “Batı-yanlısı, Amerikan-taraftarı ve ordu, milli güvenlik kurumları ve siyasi elit arasındaki laikçi çevrelerin” Refahyol Hükümetinden kurtulma istekleri doğrultusunda ABD’nin muhtemel Türkiye politikalarından ikincisi hayata geçirilmiştir: siyasi değişime evet, darbeye hayır.”³³¹

Nihayetinde, Dışişleri Sözcüsü, kendisine Türkiye’de Haziran 2016’da olan politik kargaşaya dair yorumları sorulduğunda ABD’nin politikasını açıklığa kavuşturmuştur. Burns, ABD’nin “Türkiye’de sivil iktidarın ve seküler demokrasinin devam etmesini” beklediğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Türkiye’nin seküler demokrasi geleneğini akamete uğratacak bir askeri darbe gibi anayasaya aykırı yollara tevessül edilmeyeceğini umuyoruz... ABD’nin kuvvetle savunduğu görüşü, (seküler demokrasinin devam etmesi gerekliliği) Türk Hükümeti’nin en üst düzeyiyle paylaşılmıştır. Buna ordu da dâhildir.”³³² ABD’nin “seküler” demokrasiye yönelik desteğini açığa vurması, orduya verilen bir desteğe dönüşmüştür. Çünkü “demokratik sürecin lehine açık bir deklarasyon yapılmaması, generaller için yolu açmıştır.”³³³ Burada gördüğümüz gibi bu, ABD politikasının istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir durum değil; tersine, tam olarak ABD’nin istediği şeydir.

SIYASİ ANALİZ: 28 ŞUBAT'IN SIYASAL SİSTEM ÜZERİNE ETKİSİ

28 Şubat darbe süreci, her şeyden evvel Türkiye'deki siyasal rejimi fiili bir “askeri demokrasi”³³⁴ veya “sahte demokrasi”³³⁵ haline getirmiştir. Yol açtığı devasa ekonomik kaybın ve doğrudan neden olduğu yaygın hak ihlallerinin yanı sıra, 28 Şubat'ın, Türk siyasal hayatında birtakım kırılmalara neden olduğu, daha sonraki yıllarda meydana gelecek bazı öngörülmeleyen sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Cizre ve Çınar'ın dedikleri gibi, “bu süreç kamu politikalarının yapılmasını ve devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi derinden etkiledi. Şu anki haliyle Türk siyasetinin hiçbir unsuru 28 Şubat Süreci'ne atıfta bulunulmadan anlaşılamaz.”³³⁶

Devlet-toplum ilişkisi

Yakın zamana kadar değiştirilmeden kalan “Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir”³³⁷ şeklindeki İç Hizmet Kanunu'nun 43. maddesiyle kendisine “siyaset-üstü” bir pozisyon biçmiş TSK, bu geleneğini 28 Şubat'ta

terk etmiştir. TSK 1960 ve 1980 müdahalelerinde, sağ partilerin iktidarlarını hedef almasına rağmen, demokrasiye yeniden dönüş dönemlerinde, ‘siyaset üstü’ ve ‘tarafsız’ olarak algılanmak için özel çaba sarf etmiştir. Yani, askeri elitler kendi ideolojik yönelimlerinin toplumun herhangi bir kesiminde dışlayıcı bir iz ve etki bırakmasının önüne geçmeyi amaçlamışlardır. Başka bir çalışmamızda tartıştığımız gibi, “15 Temmuz darbe teşebbüsünün dikkat çekici bir özelliği herhangi bir tarafsızlık havası yayma çabasının bulunmayışdır. 1960 darbesi sonrası, askeri cunta kendini ‘Milli Birlik Komitesi’ olarak adlandırıp komünizme karşı birlik teması altında meşrulaştırmışken; 1980 askeri hükümeti kendini ‘Milli Güvenlik Konseyi’ olarak adlandırmış ve varlığını, darbe öncesinde yıllarca süren kaos ve düzensizlikten sonraki düzen arayışına dayanarak meşrulaştırmıştır.”³³⁸ TSK her ne kadar “Batı Harekât Konsepti”nde darbeyi “siyasi çatışma ve polemiklerin üstünde kalmak suretiyle” gerçekleştirmek prensibini zikretmişse de, 28 Şubat darbesi sürecinde toplumu

ABD'nin Refah Partisi'ne güvenini kaybetmesiyle, “Batı-yanlısı, Amerikan-taiftarı ve ordu, milli güvenlik kurumları ve siyasi elit arasındaki laikçi çevrelerin” Refahyol Hükümetinden kurtulma istekleri doğrultusunda ABD'nin muhtemel Türkiye politikalarından ikincisi hayata geçirilmiştir: siyasi değişime evet, darbeye hayır

bölmüş, siyasete müdahalesinde bahsettiğimiz ‘hassasiyeti’ göstermemiştir. “Cumhuriyet tarihinde ilk defa, elitler kendi bekçilik misyonlarının yetmediğinin farkındalığıyla, toplumun belli kesimlerine bekçilik misyonu yüklemişlerdir. Bu strateji, toplumsal barışı zedeleyerek yadsınamaz bir toplumsal ayrışmayı meydana çıkartmıştır.”³³⁹ Öğün’e göre, büyük kitlelerin militarizmin doğasını anlamaları, 28 Şubat’ta, ordu-bürokrasi ve orta sınıfların, halkın geri kalan kesimlerinin günlük yaşamlarına ve meşru hükümete müdahale etmeleriyle olmuştur. Bu bakımdan, 28 Şubat, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinde gayet pragmatik davranan büyük kitleler nezdinde bir kırılmaya neden olmuştur.³⁴⁰ “1997 post-modern darbesiyle birlikte, ordu, önceki darbe dönemlerinden yanında kalan arkadaşlarından

çoğunu da kaybetmiş ve 28 Şubat sürecinde İslamcılarla birlikte kara listeye aldığı liberal entelektüeller ve gazeteciler ile de düşman olmuştur. Daha da kötüsü, Çevik Bir ve Güven Erkaya gibi generallerin İslam karşıtı söylemleri öylesine keskin

Rejim karşıtları olarak etiketlenen ‘bölücüler’ ve ‘irticacılar’, darbeciler tarafından medya ve sivil toplum kuruluşlarının da yardımıyla mobilize edilen toplumun geri kalanları tarafından sistematik olarak mağdur edilmişlerdir. Nihayetinde, toplumsal barış telafisi zor bir şekilde bozulmuştur

olmuştur ki nüfusunun %96’sı Müslüman olan Türkiye’nin ılımlı Müslümanları bile bu duruma alınmış ve tehdit edilmiş hissetmişlerdir.”³⁴¹ Rejim karşıtları olarak etiketlenen ‘bölücüler’ ve ‘irticacılar’, darbeciler tarafından medya ve sivil toplum kuruluşlarının da yardımıyla mobilize edilen toplumun geri kalanları tarafından sistematik olarak mağdur edilmişlerdir. Nihayetinde, toplumsal barış telafisi zor bir şekilde bozulmuştur. TSK toplumu bölen bu müdahalesi sonrasında, önceki darbelerinin aksine, toplumu bir misyon veya ortak fikir etrafında toplama gayretinde de bulunmamıştır. Şöyle ki, 1960 darbesinden sonra toplumu mobilize eden, toplumun çoğunluğunu bir araya getiren söylem, anti-komünizm iken; 1980 darbesinden sonra ise hem milliyetçilik hem de İslamcılıktan öğeler barındıran, topluma devletin İslam’a yakınlaştığı hissiyatını da veren ve sonraki eğitim politikasını da yönlendiren “Türk-İslam Sentezi” bu işlevi görmüştür. 28 Şubat Süreci ise, toplumu bir araya getirmek bir tarafa, geniş toplumsal kesimlere karşı bir tasfiye faaliyeti yürüttüğü için

28 Şubat Süreci ise, toplumu bir araya getirmek bir tarafa, geniş toplumsal kesimlere karşı bir tasfiye faaliyeti yürüttüğü için böyle bir amaç gütmemiştir. Dolayısıyla da öngördüğü stratejinin küstürdüğü toplumsal kesimleri tekrar sistemle barıştıracak bir söyleme yaslanma ihtiyacı duymamıştır

böyle bir amaç gütmemiştir. Dolayısıyla da öngördüğü stratejinin küstürdüğü toplumsal kesimleri tekrar sistemle barıştıracak bir söyleme yaslanma ihtiyacı duymamıştır. Sonuç toplumsal ayrıışmışlık halinin ve toplumsal barış eksikliği halinin devamı olmuştur. “28 Şubat öncesi vatan, millet ve devlet gibi kavramlar etrafında muhafazakâr-dindar kesimler tarafından sahiplenilen devlet, önemli ölçüde itibar kaybına uğramıştır. Özellikle 1999 depremi ve takip eden finansal krizle birlikte zaten yitirilen sembolik itibar kaybına ek olarak, aynı zamanda kurum olarak devlete güveni de zedelemiştir.”³⁴²

Ordunun İç Hesaplaşması

Darbe, ciddi bir tartışmayla ve darbe sırasındaki eylemleri üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri’nin iç muhasebe yapma arayışına girmesiyle sonuçlanmıştır. Generaller ilerleyen yıllarda Türk politikasını tamamen kendi tahayyüllerindeki gibi şekillendireceğini umarken AK Parti’nin (Refah’tan kopanların kurduğu siyasi parti) 2002 seçimlerini kazanıp iktidara gelmesiyle ordu içerisindeki çatışma, çatışmanın iki tarafı için de öldürücü sonuçlar doğacak şekilde kızışmıştır.³⁴³ Refah-Yol Hükümeti’ni devirmek için darbe yapılmasının en hararetli savunucuları olan General Doğu Aktulga ve General Çevik Bir gibiler sırayla ordudan emekli olmuşlardır. “Mayıs 1999. Aydın Doğan’ın evinin bahçesinde gün boyu sürececek bir davetteyiz. Askeri ve mülki İstanbul protokolü orada. İş adamları orada. Tabii ki basın ileri gelenleri de orada. Orgeneral Çevik Bir ve eşi bir ağacın altında yapayalnız. Yanlarına gittim. ‘Geçen yıl Gazi Orduevi’nde, ‘NATO Barış için Ortaklık Okulu’nun açılışı nedeniyle verdiğiniz akşam yemeğinde, masanızda yer kapabilmek için mücadele eden basın mensupları, bakın uzaktan bile bakmıyorlar’ dedim. Acı acı gülümsedi.”³⁴⁴ Aynı zamanda ordu içinde küçük bir akım, ordunun kışlalara dönmesi ve halkın seçimine güvenmesi gerektiğini düşünürken, geriye kalan daha büyük bir kesim seküler rejime büyük bir tehdit olarak gördükleri her şeye karşı korumacı davranma eğilimindeydiler. Ordu içerisinde, iddialara göre o dönem General Hilmi Özkök’ün de teyit ettiği keskin bir kamplaşma ortaya çıktı.³⁴⁵

Genelkurmay Başkanı (2002-2006), Türkiye'nin genel refah seviyesi hakkında ümitlerini ve mutluluğunu ifade ederken şöyle demiştir: "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en vatansever olduğu fikri bozuk ve hatta fena bir fikirdir."³⁴⁶ Ayrıca Kemalizm'i tekrar tanımlama ihtiyacına³⁴⁷ dair devrim niteliğinde bir açıklama yapmış ve halkın tercihlerine saygı duyan, yeni nesil askerler yetişmesi için askeri okullardaki müfredatı gözden geçirme planları olduğunu söylemiştir.³⁴⁸

Aynı zamanda ordu içinde küçük bir akım, ordunun kışlalara dönmesi ve halkın seçimine güvenmesi gerektiğini düşünürken, geriye kalan daha büyük bir kesim seküler rejime büyük bir tehdit olarak gördükleri her şeye karşı korumacı davranma eğilimindeydiler. Ordu içerisinde, iddialara göre o dönem General Hilmi Özkök'ün de teyit ettiği keskin bir kamplaşma ortaya çıktı

*"Ordu; 27 Mayıs'ta (1960), 12 Mart'ta (1971) ve 12 Eylül'de (1980) müdahalede bulundu. Bu müdahaleler başarılı mıydı? Hayır! Eğer başarılı olsalardı aktif siyasetten men edilen politikacılar, siyasete dönemezlerdi. Siyasetten men edilen o politikacılar daha sonra başbakan ve cumhurbaşkanı dahi oldular. Bu da ordu müdahalesinin her derde deva olmadığını gösteriyor. Artık halkın tercihlerine çok daha fazla güven duymalıyız."*³⁴⁹

Buna rağmen diğerleri, Cumhuriyet'e yönelik yenilenmiş İslamcı tehdide karşı gizli planlar yapmaya ve bunu engellemenin yollarını aramaya devam etmişlerdir. Bu da Türk politikasında, birçok getirisiyle beraber, yeni fakat kırılğan ittifakların doğmasıyla sonuçlanmıştır.

Siyaset-toplum ilişkisi

Gücü tazelenen vesayet rejimine eşlik etmeye başlayan 'idareci siyaset' meşruiyet ve otoritesini seçimlerden ve halktan alan kurucu bir demokratik siyasetin yapılabilmesini doğrudan doğruya olasılık dışında bırakmıştır. 28 Şubat darbe sürecinde "1961-1965 ya da 1971-1973 dönemlerini andıran, meşruiyetiniserbestseçimlerden değil, TSK'dandevşirebildiğidestektenalabilen

Darbe sürecinde siyaset ve siyasetçiler toplumdan bir kez daha uzaklaşmış, dindar-muhafazakâr kesimlerin, Alevi ve Kürt vatandaşların Soğuk Savaşın sonra ermesinden sonra daha da sesli olarak dile getirdikleri demokratik hak talepleri siyasilerce tartışma konusu dahi yapılamamıştır

hükümetler devrine" girilmiştir.³⁵⁰ Darbe sürecinde siyaset ve siyasetçiler toplumdan bir kez daha uzaklaşmış, dindar-muhafazakâr kesimlerin, Alevi ve Kürt vatandaşların Soğuk Savaşın sonra ermesinden sonra daha da sesli olarak dile getirdikleri demokratik hak talepleri siyasilerce tartışma konusu dahi yapılamamıştır. Siyasetin ve siyasetçilerin ortaya koyabildikleri vizyon ve hedefler, Türkiye toplumunun istekleri, beklentileri ve ideallerinin çok gerisinde kalmıştır. Tarafları, TSK ve temsili kurumlar olan "ikili bir hükümet yapısı"nın ortaya çıkması da yine bu dönemde gerçekleşmiştir.³⁵¹ Bu hükümet yapısında makbul siyasetçi "merkez siyasetçi"dir."bu makbul siyaset(çi) -hiç bir siyasal sorumluluğu olmamasına rağmen kendilerini rejimin güvenliğinden ve istikrarından sorumlu tutan-'vesayetçi' odaklarla iktidarı paylaşan, bu odakların çizdiği parametreler içinde kalan ve bu odakların belirlediği durumu idare eden, daha doğrusu idare ettikleri ölçüde merkezileşen siyaset(çi)lerdir."³⁵² Bu idareci siyasetçi ile kurucu, ilerici ve vizyoner siyaset beklentisi içerisindeki toplumun ezici çoğunluğu arasındaki bağlar oldukça zayıflamıştır. Aralık 1996 ve Eylül 1999 tarihleri arasında Piar ve Gallup'un yaptığı anketlerde parlamento, muhalefet partileri ve milletvekillerine güven oranlarının %30'u geçmemesinde siyaset arenasında 'idareci siyasetçi'lerin boy göstermesinin payı büyük olmalıdır. Ordu'ya duyulan güven ise Aralık 1996 itibarıyla %81,3 iken Ağustos 1997 itibarıyla %72,7'ye düşmüş, bahsedilen araştırmanın kapsadığı son tarih olan Eylül 1999'da %65,1'e gerilemiştir. Refahiyol hükümetinin sona ermesinden sonra ise Türkiye'nin sorunlarını çözebilme noktasında siyasetçilere güvenin sürekli olarak azaldığı ve dönemin hiçbir siyasi liderinin halkın %10'undan fazlasının oyunu alamadığı görülmektedir. Ankette sorulan 'halkın sorunlarını hangi lider çözebilir?' sorusuna cevaben 'Türkiye'nin sorunlarını hiçbir lider çözemez' diyenlerin oranı aynı yıllarda tırmanışa geçmiş ve %35'e ulaşmıştır.³⁵³ TESEV'in 1999 tarihli Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler Raporu'nda ise 1997 yılında siyasal partilere hiç güvenmeyenlerin oranı %27'den %33'e çıkmıştır.

Siyasal partilere ‘çok’ ve ‘biraz’ güvenenlerin toplamı 1997 yılında yalnızca %30 olmuştur.³⁵⁴ Bu sonuçlar, dönemin siyaseti ve siyasetçilerinin toplumun 2000’li yıllara da geçen enerjisinin çok gerisinde kaldıklarını, siyaset-toplum ilişkisinin darbe sonrası içine düştüğü durumu göstermektedir.

Merkez Sağ ve İslamcılığın Dönüşümü

Darbeyle birlikte statükocu vesayetin yükselmesi, sorun çözme için daha fazla vesayetle gören idareci siyasetçi tipinin yeniden ortaya çıkması ve yukarıda bahsettiğimiz siyasete ve siyasetçiye duyulan güvensizliğin sonuçlarından belki de en önemlisi ise merkez sağın erimesi olmuştur. 1950’de çok partili demokrasiye geçişle birlikte tedrici olarak ortaya çıkan ve sonrasında ideolojik oryantasyonu dolayısıyla büyük ölçüde merkez sağ partileri destekleyen milliyetçi-muhafazakâr orta sınıf, 1990’larda, 70’lerden itibaren ortaya çıktıktan sonra giderek merkeze yaklaşan Milli Görüşe yaklaştı. Sonuçta bu orta sınıf, Özal’ın ölümünden sonra, yolsuzluğa bulaşmış, bölünmüş, varlığını sürdürmek için daha fazla sisteme eklemlenen merkez sağ ile yollarını ayırmıştır. Büyük bir ironi olarak, 28 Şubat darbesinin siyasal alandaki en önemli tahribatı, darbe sürecinde uygulanan politikalar ve siyasete müdahalelerle diriltmeyi tasarladığı merkez sağı neticede tamamen tasfiye etmesi olmuştur. Bu neticeyi ise 28 Şubat darbesinin kendisine has nitelikleri belirlemiştir. 1960 ve 1980 müdahalelerinde, askeri elitler siyasal alanı diledikleri gibi tanzim ettikten ve siyasal alanın yasal sınırlarını çizdikten sonra kışallarına çekilmiş, siyaset meydanını merkez sağ ve sol partilere bırakmıştır. Çoğunlukla iktidara gelen merkez sağ partilerse bir yandan kendilerine devlet eliti tarafından çizilen daire içerisinde kalarak, laikliği kesinlikle tehlikeye atmadan dinsel özgürlüklere söylem ve eylemsel olarak yer verirken diğer yandan darbecilerle aralarına bir nebze de olsa mesafe koymuş, bu şekilde de toplum nezdinde kendilerini devlet elitlerine alternatif siyasi elitler olarak sunabilmişlerdir. Merkez sağ partiler ve liderleri bir bakıma çevreye uzak ve soğuk olan devlet elitleriyle çevre arasında bir ara kurum rolü oynayan, devlet-toplum ilişkisinin sağlıklı yürümesi bakımından vazgeçilmez aktörler olabilmişlerdir.

28 Şubat süreci ise uzun yıllar bir şekilde korunmuş, bozulduğunda darbeler

ve müdahaleler ile yeniden ihdas edilmiş olan bu toplum-devlet dengesini bozmuştur. 1960 darbesinden bu yana laik sistemi tehdit etmeden dinsel özgürlüklere kapı araladıkları ölçüde, devlet ve toplum arasında aracı işlevi gören merkez sağ partiler, 28 Şubat sürecinde siyasal aktörlere bu sınırlı anlamdaki alanı dahi bırakmayınca siyasal aktörler toplumla karşı karşıya kalmıştır. Böylece, merkez partileri güçlendirmek için uygulanan strateji, merkez partileri yok etme işlevi görmüştür.³⁵⁵

Sonuç olarak, önceki darbeler gibi, partiler dengesinde yeni bir düzenleme yapmaya çalışmış olan 28 Şubat darbesi³⁵⁶, darbecilerin planlarının aksine, merkez sağın tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. İtiraf etmek gerekir ki, bu sonuçta, darbe döneminin merkez sağ partilerinin de rolü vardır. “O dönemde siyaset, ayakta kalma siyasetiydi. Merkezdeki partiler olan bitenin içerisinde savruldu. Askere yanaşarak ve genel akıma uyarak bir biçimde ayakta kalmaya çalıştılar. Ama sonuçta da sonrasında yaşanan İslami kesimdeki yeniden arayış ve ortaya çıkan hareket onları tamamen şu anda kadük etti.”³⁵⁷

Merkez sağ erirken 28 Şubat’ın hedefindeki Türk İslamcılığı ise dönüşüm geçirmiştir. Milli Görüş kökenli ve bir kısmı 28 Şubat’ta darbenin mağduru olmuş kimselerin öncülüğünde kurulan AK Parti, 2002 yılında 28 Şubat’ın başarısızlığını ilan edercesine tek başına iktidar olmuştur. Gömlek değiştirdiklerini iddia ederek AK Parti’yi kuran eski Milli Görüşçüler, Refah Partisi’nin yaptığını düşündükleri hatalardan dersler çıkarmış ve Menderes Çınar’ın dediği gibi, devletle çıplak güç ile körü körüne, bodoslama hesaplaşmanın bir şey getirmediğini, hem partilerinin kapatılmasına hem de kendilerine gönül veren insanların zarar görmelerine yol açtığını anlamışlardır. Batı Avrupa’daki muadillerinden de esinlenerek kendilerini ve partilerini “muhafazakâr demokrat” olarak tanıtmışlardır; Batı karşıtlığını bırakmış, daha önce en basit deyişle şüpheyle baktıkları Avrupa Birliği projesini benimsemişlerdir. Bu sayede AB üyeliğini ‘muasır medeniyete ulaşma’ gayesine ulaşmak olarak görmüş seküler devlet elitlerini ‘retorik tuzağa’³⁵⁸ düşürme fırsatı bulmuş ve demokratikleştirici bir güç haline gelmişlerdir. Nuh Yılmaz’ın da dediği gibi, “İslamcılığı sorunsallaştırarak, İslamcılığın temel

siyasal pozisyonu olan ümmetçilik ve Batı karşıtlığını terk ederek farklı bir parti olarak kendisini kurarak, AK Parti olarak yoluna devam etmiştir. Bu süreçte geleneksel İslâmcılığı sorgulamaya girişen AK Parti, sadece kendisini değiştirmekle kalmamış, giderek bu değişimi tüm topluma da yaymayı başarmıştır.”³⁵⁹

AK Parti’yi kuran eski Milli Görüşçüler, Refah Partisi’nin yaptığını düşündükleri hatalardan dersler çıkarmış ve Menderes Çınar’ın dediği gibi, devletle çıplak güç ile körü körüne, bodoslama hesaplaşmanın bir şey getirmediğini, hem partilerinin kapatılmasına hem de kendilerine gönül veren insanların zarar görmelerine yol açtığını anlamışlardır. Batı Avrupa’daki muadillerinden de esinlenerek kendilerini ve partilerini “muhafazakâr demokrat” olarak tanıtmışlardır; Batı karşıtlığını bırakmış, daha önce en basit deyişle şüpheyle baktıkları Avrupa Birliği projesini benimsemişlerdir

EKLER

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI “Batı Harekât Konsepti”

1. DURUM

a) İrticai faaliyetlerin hâlihazırdaki durumu:

1. Türkiye Cumhuriyeti hâlihazırda kuruluşundan bugüne kadarki en büyük irticai tehdit ile karşı karşıya bulunmaktadır. Milli görüşçüler, radikal İslamcılar ve tarikatlar gibi bütün irticai grupların müşterek amacı; şeriata dayalı İran benzeri bir “İslam Cumhuriyeti” kurmaktır.
2. Bu gruplar hedeflerine ulaşmak yönünde büyük bir kararlılıkla ve inançla ilerlemekte, toplum içinde ekonomik, sosyal, siyasi, eylemsel ve psikolojik etkinlik sağlayarak önemli mesafeler kat ettikleri gözlenmektedir.
3. Anılan kesim, halen stratejileri gereği ülkemizde laikliği dinsizlik olarak algılayan bir kitlenin oluşumuna yönelik bir propagandaya, kurumlaşma ve kadrolaşma faaliyetlerine ağırlık vermiş bulunmaktadır.

4. Hedeflerine ulaşmak için insan ve finans faktörlerinin önemini çok iyi kavramış olan irticai grupların, amaçları doğrultusunda insan gücünün yetiştirilmesi ve bu insanların devletin kilit noktalarında görev alarak kadrolaşma gayretlerini organize etmesi, aldıkları mesafe dikkat çekmektedir. Diğer taraftan bazı İslam ülkelerinin desteği ile birlikte tesis edilen ortaklıklar ve yurtiçinde kurdukları şirketler ve bazı belediyelerin desteği ile toplanan bağışlarla büyük bir ekonomik güce sahip olmuşlardır.

5. İrticai kesim; ülkedeki mevcut ortamdan azami derecede istifade ederek daha da güçlenmekte ve böylece kendi ideolojisi doğrultusundaki icraatını, gittikçe artan bir kasıt ve cüretkarlıkla gerçekleştirme imkânı bulmaktadır.

6. Anayasanın temel ilkelerinden laiklik ilkesinin konulmasında önemli bir yaptırım niteliği taşıyan Türk Ceza Kanunu'nun 163' üncü maddesinin yürürlükten kaldırılması ve mevcut yasaların uygulanmaması irticai kesimin önünü açmış, böylece irticai akımların büyük bir ivme kazanmasına neden teşkil etmiştir.

7. Bugün önemli birçok devlet kadrosu irticai kesimin eline geçmiş bulunmaktadır. Milli Eğitim ve Emniyet teşkilatına sızılmış birçok mahalli idare ve kamu iktisadi teşebbüslerinin büyük bir bölümünde altyapı tesis edilmiştir.

8. İrticai kesim; amaçlarına ulaşmada en büyük engel olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ni görmektedir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetlerine sızma girişimlerini büyük bir gizlilik içerisinde inatla sürdürmektedir. İrticai kesim belirlenen hedefin tahakkuku amacıyla; bir taraftan İmam Hatip Okulu mezunlarının Harp Okullarına girmesi yönünde, yasa değişikliği dâhil çeşitli alanlarda mücadele verirken, diğer taraftan Askeri Lise, Harp Okulları ve üniversitelerdeki askeri öğrencilere, astsubaylara ve uzman erbaşlara el atmaktadır.

9. Küçük rütbeli asker kişilere öncelikle ulaşmak isteyen irticai kesim; bir taraftan yıllar sonra kendisinin arzuladığı şeriatı dayalı devletin Silahlı Kuvvetlerini komuta edecek ordu mensuplarını elde etmeyi, diğer taraftan da nihai amacına ulaşmadaki en büyük engeli oluşturan Atatürkçü ve Laik Türk Silahlı Kuvvetlerini kendi amaçlarına hizmet eder hale getirmeyi düşlemektedir.

10. İrticai gruplar, belirtilen bu girişimlerine ilaveten Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde çeşitli problemlere sahip değişik rütbelerdeki askeri personele yaklaşarak, bunları Nurcu, Süleymancı, Nakşibendi ve Kürtçü-İslamcı subaylar ve astsubaylar olarak bölmek suretiyle, tarikatlar bazında ele geçirerek kendi saflarına katılmaları yönünde yoğun girişimlerde bulunmakta, böylece Türk Silahlı Kuvvetlerini içeriden parçalayarak birlik ve beraberliğini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

11. Anılan kesim, Türk Silahlı Kuvvetlerini dine karşı bir kuruluş olarak göstermeye yönelik girişimlerini sinsi bir şekilde aralıksız devam ettirmekte ve böylelikle halk ile TSK' nın karşı karşıya gelmesine neden olacak ortamı arzulamaktadır.

12. İrticai kesim, gençliğe verdiği önem çerçevesinde yoğun bir şekilde eğitim ve öğretim kurumları açmakta, açtığı birçok özel okul vasıtasıyla Atatürk düşmanı binlerce gencin yetişmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan camilerdeki imamlar vasıtasıyla din duyguları sömürülerek irticai bir toplumun süratle büyümesine ve halk desteğinin kazanılmasına büyük önem vermekte, dini eğitim veren kurumları vasıtasıyla tabana ulaşma ve var olanı genişletme avantajını kaybedeceği korkusu ile kesintisiz 8 yıllık temel eğitime karşı çıkmaktadır.

13. İrticai gruplar İslami yaşama geçişi sağlamak maksadıyla dini eğilimlerin güçlü olduğu bölge ve beldelerde uygun ortamı hazırlamak için girişimlerde bulunmakta, kılık-kıyafet kanununa aykırı, çağdaş giysilerden uzak insanların serbestçe dolaşmasına müsaade etmekte ve böylelikle bir taraftan da bu kesime motivasyon kazandırmakta, diğer taraftan da kendileri gibi olmayanları etkilemeyi ve soyutlamayı hedeflemektedir.

14. Ayrıca ülkemizdeki özgürlük ortamı irticai kesim tarafından en üst düzeyde kullanılmak suretiyle, amaçları doğrultusunda yayın yapan görsel ve yazılı basın vasıtasıyla halkın dini duyguları istismar edilmekte ve kitleler etki altına alınmaya çalışılmaktadır.

15. Diğer taraftan, Atatürk ilke ve inkılaplarının bu ülke insanına ait değerlerden kaynaklanmadığını, bunların Yahudi profesörlerinin Türk toplumunu kendi inançları doğrultusunda yönlendirme gayretlerinin ürünü olduğunu ileri sürmek suretiyle, milletin güvenini yıpratmaya, Atatürk düşmanlığını

körüklemeye ve Atatürk ilke ve inkılaplarının mimarının Yahudiler olduğunu topluma empoze etmeye çalışmaktadır.

16. Bu gruplar, toplum tarafından kabullenilmiş birçok kutlamalara alternatif olarak, amacı ve gerekçesi belli olmayan ve genelde “Fetih Gecesi” olarak isimlendirilen kutlama günleri düzenlemek suretiyle irticai duyguları güçlendirmeyi, toplumda var olan müşterek değerleri ortadan kaldırmayı ve insanları çağdaş yaşamdan soyutlamayı amaçlamaktadır.

17. İrticai kesim, kendisine kaynak olarak oluşturulan tarikatların ve radikal İslami grupların faaliyetlerine nihai amaçtaki birliktelik nedeni ile bir taraftan göz yumarken, diğer taraftan toplumsal tepkilerin boyutlarına paralel olarak bu kesimlerle ilgilerinin bulunmadığını veya bu kesimlerce yaratılan ve toplumu rahatsız eden olayların kendilerine mal edilemeyeceğini ifade ederek, kendilerini aklamak için çaba sarf etmektedir.

18. Bahse konu gruplar, iktidarın silahla ele geçirilmesi gerektiğinde ihtiyaç duyacağı silahlı gücü yaratma ve silah temin etme yönünde büyük atılımlar göstermekte ve bu maksatla başta radikal İslami gruplar olmak üzere hızla silahlanmakta, irticai görüşü benimseyen personelin bu konuda eğitilmesi için Milli Gençlik Vakfı tarafından inşa ettirilen öğrenci yurtları içerisinde atış poligonlarına yer vermekte ve “Özel Koruma Timleri” teşkil ederek irtica ordusunun altyapısını oluşturmaya gayret etmektedir.

19. Bu kesim kendi ideolojisini ülkeye yerleştirmek ve hâkim kılmak doğrultusunda halihazırda ülkenin en hassas konusunu oluşturan “Güneydoğu Sorunu”na “Kürt Benliği” olgusundan hareketle çözüm olarak “Müslüman kardeşliği” ilkesini önermekte, bu çerçevede Bölücü Terör Örgütü ile ilişkiye girmekten kaçınmamakta ve örgütü kendi amaçları için kullanmanın yollarını aramaktadır.

20. İrticai kesim, bir devleti devlet yapan, ulusu birbirine kenetleyen ortak hasletlerden dil birliği, yurt birliği ve ülke birliği gibi temel değerleri “Din birliği” bazınca ele alıp işleyerek, Türk halkının bu müşterek değerlerini ortadan kaldırmayı ve Türkiye Cumhuriyeti devleti toprakları üzerinde bir ulus bilinciyle yaşayan halkımızı, bu hasletlerden koparıp ümmetçilik temelinde yapılandırma amaçlanmaktadır.

21. Bugün için; halkı maddi ve ahlaki açıdan sömüren, ümmet toplumu

oluşturma yönünde onların dini duygularını istismar eden, onları kul mantığı ile emellerine hizmette kullanan irticai kesim; teşkilatlarının ve üyelerinin çoğalması yönünde azami gayret göstermekte ve lehlerine sonuç verecek her türlü toplumsal olayı istismar etmektedir.

22. Sonuç olarak; Atatürk'ün kurduğu laik Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hiçbir döneminde görülmeyen irticai bir tehdit ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu durum tehlikeli bir gidişin sinyallerini vermektedir. Ülkemiz sonu belli olmayan bir karanlığa doğru hızla yol almaktadır.

b) İrticai faaliyetlerin yakın gelecekteki durumuna dair değerlendirme:

1) Gelir dağılımı dengesizliğinden kaynaklanan tehdit:

a. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE-1996) istatistiklerine göre; nüfusumuzun yüzde 20'lik dilimi (14 000 000 kişi) milli gelirin yüzde 5,4 'ünü; ikinci yüzde 20'lik dilimi milli gelirin yüzde 9,6'ını almaktadır. Bu miktar kişinin yaşamını zorla idame ettirebileceği yoksulluk sınırı civarında bir rakamdır.

b. Türkiye'de gelir dağılımının dengesizliğinden dolayı açlık sefalet ve yokluk sınırında olan yüzde 40'lık dilimi kapsayan bu insanlar için her türlü istismarın yapılabileceği ve bilhassa din faktörünün kolaylıkla işlenebileceği bir ortam hazırlanmaktadır. Nitekim dini politikaya alet eden siyasi partiler ve gerici örgütlerin bu konuyu parasal desteği öne alarak çok iyi istismar ettiği, gerek 1994 mahalli idareler seçimleri ve gerekse 1995 yılında yapılan milletvekilleri seçimleri sonuçlarında açıkça görülmektedir.

2) İşsizlikten kaynaklanan tehdit:

a) Devlet İstatistik verilerine göre, ülkemizde genel işsizlik oranı yüzde 6,8'dir. Bu oran kentlerde yüzde 9,3 kırsal kesimde yüzde 2,9 düzeyindedir. Kentsel kesimlerde 15-24 yaş grubundaki lise ve daha yüksek eğitilmiş gençler arasında işsizlik oranıysa yüzde 30,3'ü tür.

b) İşsizlik; aileleri, dolayısıyla toplumu manevi olarak çöküntüye sürüklemektedir. Bu insanlar geçmişten gelen inançlarının da etkisi altında

kalarak dine daha fazla sarılmaktadır. Bu durumdaki bir toplum dini siyasete alet etmek isteyen siyasi parti ve irticai gruplar tarafından kolayca istismar edilebilmektedir.

c) Diğer taraftan son senelerde irticai çevrelerce birçok sahada kurulan holdingler bankacılık ve finans hizmetleri veren şirketler çığ gibi büyümektedir. Bu şirketler ulaştıkları mal varlığı, istihdam ettiği personel miktarı ve ticari faaliyetleri ile Türkiye ekonomisinde söz sahibi olmuşlardır. Bu kuruluşlar halk arasında işsiz ve fakir kesimin sığınacağı bir liman gibi görünmektedir. Fakir ve orta seviyedeki katmanlar ve emekli birçok subay ve astsubay bu kuruluşlarda görev almaya çalışmaktadırlar. Bu husus istismarı daha da arttıracak bir ortam yaratmaktadır.

3) Türk milletinin dinine, örf ve adetlerine bağlılığından kaynaklanan tehdit:

a) Osmanlı İmparatorluğu geniş toprakları üzerinde yaşayan değişik tebaadaki halkın birlik ve beraberliğini sağlamak için dine büyük önem vermiştir. İmparatorluğun parçalanmasını müteakip kurulan Türkiye Cumhuriyeti; temel ilkeleri Anayasa ile belirlenmiş ve hukukun üstünlüğüne dayandırılarak dinin yönetim üzerindeki etkisine son vermiştir ancak, asırlarca sürdürülen dini yönetimin etkileri, hâlâ varlığını sürdürmektedir.

b) Demokrasiye geçişi müteakip her dönemde halkın dini inançlarını, örf ve adetlerini kendi çirkin emellerine alet eden din istismarcısı irticacı unsurlarla karşılaşmıştır. Bunlar fakir, eğitimsiz ve cahil halkı çeşitli dini masallarla, hurafelerle ve batıl düşüncelerle kolayca kandırarak demokratik ve laik devlete zarar vermişlerdir. Diğer taraftan halkın dini duyguları istismar edilerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da isyanlar başlatılmış ve Cumhuriyet yönetimi ve ülke bütünlüğü ciddi şekilde tehdit edilmiştir.

4) Eğitim sisteminden kaynaklanan tehdit:

a) 1990 nüfus sayımına göre: Türkiye'de 6 ve daha yukarı yaş grubunda okuma yazma bilmeyenler nüfusun yüzde 19,6'sını teşkil etmektedir. Okur-

yazar erkek nüfusun yüzde 73,6'sı ilköğretim mezunu veya herhangi bir eğitim kurumunu bitirememiştir. Kadınlarda bu oran yüzde 81,6'dır.

b) Bu tabloyu değerlendirdiğimizde, temel eğitimi 8 yıl kabul edersek, nüfusun yüzde 35' i temel eğitim görmemiştir. Bu grubun tamamına yakın kısmı, milli gelirden en az payı alan birinci ve ikinci dilim içindedir.

c) Nüfusun yüzde 85'ini teşkil eden bu eğitimsiz gruba yaklaşmak ve onları kandırmak çok kolay olacaktır. Bu gruptaki insanları kandırmak için kullanılacak en etkili yöntem de halkın dini duygularını istismar etmektir.

d) Ayrıca irticacı çevreler, çocuklarımızı kendi istekleri doğrultusunda eğitmek için büyük gayret içerisinde. Bu kapsamda, 610 İmam Hatip lisesinde, kabiliyetli, zeki, çalışkan fakat çoğu yoksul ailelerin çocuğu yaklaşık 600 bin öğrenci şeriat esaslarına göre yetiştirilmektedir. Bu okullardan mezun olanların sayısı 1.100.000 (bir milyon yüz bin)'dir. Bu, mevcut ihtiyacın 13 katıdır. Okullarda ve yurtlarda çocuklara açıkça Atatürk düşmanlığı aşılanmaktadır. Şeriatçı görüşü benimseyen bu personel kamu kurum ve kuruluşlarına yerleştirilerek devlet kuşatılmaya çalışılmaktadır.

e) Mevcut seçim yasası ve eğitim sisteminin devam etmesi halinde: 2000 yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde, milli görüşçü partilerin din eğitilmiş seçmenin etkisiyle toplam oyların yüzde 34'ü ile tek başına iktidara gelerek ülkede dine dayalı devlet düzeni kurabilecek, her türlü değişikliği yapabilecekleri, 2005 yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde ise yaklaşık 6.500.000 ilave din eğitilmiş seçmenin etkisiyle toplam oyların yüzde 67'sini alarak her konuda mutlak çoğunluğu elde edebilecekleri değerlendirilmektedir.

5) Diğer devletlerin rejim ihraç gayretlerinden kaynaklanan tehdit:

a) İslam ülkeleri, özellikle İran planlı olarak şeriat esaslarına dayalı bir rejimin Türkiye'de kurulması için maddi ve manevi her türlü desteği sağlamaktadır.

b) Diğer taraftan; S.Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya, Cezayir ve Mısır da Türkiye' deki legal ve illegal İslami kuruluşlarla İslami rejim ihraç çalışmalarına katılmaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek, Çeçenistan ve Afganistan'daki İslami örgütler de rejim ihracı konusunda dolaylı olarak araç olmaktadır.

c) Bu ülkeler İslami rejim ihraç konusunda hedef kitle olarak gelir seviyesi çok düşük halkı seçmektedir. Özellikle büyük şehirlerin çevresindeki varoşlarda ve gecekondu bölgelerindeki fakir halka maddi yardım sağlamaktadırlar. Bu yardımlar tarikat, vakıflar, dernekler, belediyeler ve siyasi partiler vasıtasıyla yapılmaktadır.

6) İrticacı örgüt, tarikat, vakıf ve derneklerin mali gücünden kaynaklanan tehdit:

a) Bu örgütler halkın dini duygularını, örf ve adetlerini, geleneklerini istismar ederek aidat, yardım ve hibe gibi usullerle trilyonlarca lira para toplamakta ve sağladıkları menkul ve gayrimenkullerle büyük maddi imkanlara ulaşmaktadırlar.

b) Bu yardım ve hibeleri yapanların arasında milli gelirden en üst seviyede, yüzde 49,94'lük pay alan yüzde 20'lik dilimdeki kişiler yoğun olarak yer almaktadırlar. Bu durum ticaret, siyaset ve tarikat üçgeninin ana hatlarının ülkemizde nasıl işlediğini göstermektedir.

c) Örgütlerin yurtiçi kaynakları:

I) Bu çevrelerin oluşturduğu iş takip büroları vasıtasıyla; teberru, bağış, hediye vb. gibi adlar altında toplanan yardımlar.

II) Çeşitli adlarla kurdukları dernekler vasıtasıyla elde edilen gelirler.

III) Kendi aralarındaki dayanışma sayesinde kurdukları şirketler, fabrikalar, holdingler ve bankalardan sağlanan gelirler.

IV) Hacı adaylarının hac organizasyonu ve kurban derilerinden sağlanan gelirler.

V) Özel okullar, dersane, yurtlar, belediyeler ve bunların kendilerine müzahir paravan şirketlere verdikleri işler nedeniyle elde ettikleri gelirler.

VI) Kara paranın parti, vakıf, dernek ve belediyelere bağış gibi usullerle aktararak aklanmasıyla elde edilen gelirlerdir.

d) Örgütlerin yurtdışı kaynakları:

I) Türkiye'de İslami devrim yapılmasını arzulayan ve bu yolda çalışan İslam

Ülkeleri

- II) Bu çevrelerin yurt dışında kurdukları örgüt, vakıf, dernek ve şirketler.
- III) Türkiye'nin bölünmesi ve yıkılması ile kendisine menfaat sağlayan ülkeler (Yunanistan, Ermenistan, GKRY [Güney Kıbrıs Rum Yönetimi] gibi).
- IV) İrticai örgütlerin yürüttükleri silah ve uyuşturucu kaçakçılığı.
- V) Kara para aklamak suretiyle elde edilen gelirlerdir.

e) Belediyelerin sağladığı destekler:

- I) 1994 mahalli idareler seçim sonuçlarına göre: 14 büyükşehir belediyesinden 6'sında (Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri ve Konya). Ayrıca 68 ilden 17'sinde olmak üzere, toplam 23 ilde Refah adayları belediye başkanlıklarını kazanmışlardır.
- II) Bu illerde özellikle Ankara, İstanbul, Kayseri ve Konya'da irticacı icraatlar dikkati çekecek kadar ileri götürülmüştür. Bu belediyelerde fakir ve yoksul halk üzerinde çok etkili olunmuştur. Bu insanlara yapılan maddi yardımlarla irticacı eylem ve faaliyetlerde bulunmaları sağlanmaktadır.

7) Yazılı ve görsel basın ve yayın organlarından kaynaklanan tehdit:

- a) İrticacı unsurlar taraftar kazanmak ve yandaşlarını eğitmek maksadıyla geniş bir medya grubu oluşturmaya çalışmaktadır. Halen hemen hemen her şehirde irticayı destekleyen gazete ve mecmua çıkarılmakta, radyo ve televizyon istasyonlarından yayın yapılmaktadır.
- b) İrticacı medya, adil düzen safsatası ile fakir halkın dini duygularını, örf ve adetlerini istismar ederek, görüşleri doğrultusunda kamuoyu oluşturmaktadır.

8) Anayasal ve Yasal Mevzuat:

- a) Anayasa'da Türkiye Cumhuriyeti, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmakta ise de: son yıllarda seçim sistemi ve siyasi partilerin yaklaşımlarından kaynaklanan nedenler, diğer taraftan seçmenin ekonomik sıkıntısından yararlanacak biçimde oyların ekonomik çıkar karşılığı satın alınması olaylarının çokça yaşanması, bugünkü parlamentonun ve bu seçim sistemiyle seçilecek yeni parlamentoların demokratik kurallara uygunluğu ve demokrasi açısından meşruluğunu tartışılır hale getirmektedir.

b) Cumhuriyetimizin niteliklerinden en önemlisi olan laiklik karşıtı görüşler, milli iradenin üstünlüğü aldatmacası altında topluma özümsetilmeye çalışılmaktadır. Şeriat propagandası ve din örgütlenmesine demokrasi ve özgürlük adına gösterilen hoşgörü sonucu, bugün şeriat yandaşları Anayasa'nın laiklik ilkesinin bile tartışılabilirliği bir ortamı hazırlama çabasıdadırlar. Bunlar halkın iradesi kavramını istismar ile cihat dedikleri şer'i devrimi öncelikle bir seçim başarısı ile gerçekleştirme peşindedirler.

c) Demokrasinin nimetlerinden istifade ederek iktidar olduklarında aynı yöntemle iktidardan uzaklaştırılabileceklerini ummak ise gaflettir. Toplumu baskı altında tutacak, kendi görüşleri dışındaki fikirlerin gelişmesini her türlü zorbalıkla engelleyebilecek militan güçleri şu an bile vardır.

d) Gerici çevrelerin emellerine ulaşması ancak Silahlı Kuvvetlerin etkisiz hale getirilmesi ile mümkün görülmektedir. Bu eylemin iki türlü yapılabileceği değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içerisine sızılması suretiyle pasifize edilmesi; ikincisi ise: tam iktidara gelindiğinde yasal düzenlemelerle silahlı kuvvetlerin yetkilerinin kısıtlanmasıdır.

9) Yukarıda belirtildiği üzere, Anayasa'da değişiklikler yapılması veya cihat ilan edilerek bir ayaklanmaya girilmesi, ancak halk desteğinin kazanılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu husus için ise halen gelir dağılımı, işsizlik, eğitimsizlik ve cehalet gibi faktörlerden etkilenen nüfusun yüzde 40'ını (28 milyon) teşkil eden bir kitle mevcuttur. Nitekim gerici çevreler, devleti ele geçirmek için militan kadrolarını tamamlamışlar ve bunu gittikçe geliştirmektedirler.

10) Tamamıyla irticai örgüt ve partilerin lehine, laik ve demokratik cumhuriyet taraftarlarının aleyhine gelişen bu şartlar ve ortamda süratle değişiklik sağlanmadığı takdirde 2000 yılında meşru yoldan iktidarı ele geçirecek ve yanlarına aldıkları halk desteğiyle de cumhuriyetin temel niteliklerinde istedikleri şekilde değişiklik yapacakları, eğer bugünden ciddi ve köklü tedbirler alınmaz ise, önümüzdeki bir kaç yıl içinde mücadele etme ve önlem alma imkanının bile kalmayacağı değerlendirilmektedir.

2) MÜCADELE ESASLARI

a. Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısına, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne yönelen terör tehdidi Türk Silahlı Kuvvetlerinin başarı ile sürdürdüğü iç güvenlik harekâtı sonucu büyük çapta etkisiz hale getirilmiş ve baskı altına alınmış, buna karşılık devletin laik ve demokratik yapısını hedef alan irticai faaliyetler ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamış ve terörle mücadelede olduğu gibi bu tehdide de Türk Silahlı Kuvvetlerinin birinci önceliği vererek bilinçli ve kararlı bir mücadele başlatma ve ısrarla sürdürme zarureti doğmuştur.

b. İrtica faaliyetlerinin daha fazla gelişmesini önlemek ve ulaştığı bu seviyeden daha alt seviyelere çekerek Cumhuriyetin temel nitelikleri olan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma özelliklerini ilelebet muhafaza etmek maksadıyla, köklü tedbirler alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

c. Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerini koruma ve kollama yükümlülüğünün bilincinde olarak, siyasi çatışma ve polemiklerin üstünde kalmak suretiyle yüce Türk Milleti'nin büyük çoğunluğunun beklentileri ve duyarlılığı paralelinde, bütün ağırlığını irticanın daha fazla mesafe kat etmesini önlemede kullanacaktır.

d. İrtica olaylarının önlenmesine yönelik tüm çalışmalarda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke ve ulusal birliğimizin teminatı, sembolü ve aziz milletimizin büyük ekseriyetle güvendiği tek kurum olduğu hiç hatırdan çıkarılmayacak ve bu misyona zararı dokunabilecek tüm davranışlardan titizlikle kaçınılacaktır.

e. Bu tehdide karşı alınacak tedbirleri güçleştiren, sınırlayan ve risk oranını arttıran iki önemli sebep mevcuttur. Bunlardan birincisi, halkımızın yüksek ve temiz dini duygularını istismar eden grupların alınacak her tedbiri çarpıtarak karşı bir silah olarak kullanabilecekleri; ikincisi ise, Cumhuriyetimizin temel nitelikleri olan laik, sosyal ve hukuk devleti özelliklerini Türk Silahlı Kuvvetleri'yle müştereken korumak ve kollamak durumunda olan resmi kurum ve kuruluşlara irtica unsurlarının sızmış olmasıdır. Bu nedenle, kullanılacak temaların çok titiz olarak seçilmesi suretiyle halkın manevi duygularının incitilmemesi ve iş birliği yapılacak diğer unsurların seçimi büyük önem arz etmektedir.

f. İrticai unsurlar ve onların sözcüsü durumunda olan basın ve yayın organları ile doğrudan tartışma ve polemige girmek yerine, Atatürkçü çizgide olan kurum, kuruluş, dernek, basın ve yayın organlarının devreye girmesini sağlamak ve onlara destek vererek halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmak bir yöntem olarak tercih edilmelidir.

g. Terörle mücadelede uygulanan ve olumlu sonuçları görülen “köy uygulamaları” benzeri uygulamaların başlatılması ve halkla bütünleşerek desteğinin tam olarak sağlanması en önemli husus olarak çalışmalarda dikkate alınmalıdır.

h. İrticai unsurların hedeflerine ulaşmada en büyük engel olarak gördükleri Türk Silahlı Kuvvetleri’ni günlük siyasi çekişmelerin içine çekerek yıpratmaya ve halkın Türk Silahlı Kuvvetleri’ne olan güvenini sarsmaya çalışacakları mevcut uygulamalarından da görülmektedir. İrticai unsurların ve yayın organlarının bu tür yıpratıcı faaliyetlerine karşı bütün ülke sathında infial ve tepki uyandıracak projeler geliştirilmeli ve bir aksiyon planı hazırlanarak, Silahlı Kuvvetler temsilcilerinin dışındaki Atatürkçü kişi ve kurumların neler yapabilecekleri planlanmalıdır.

i. Fikir ve düşünce yapısı olarak gericiliğe şiddetle karşı olan ancak ilmi yetersizlik ve yol yöntem bilmeme nedenleriyle tepkisini gösteremeyen veya yanlış yöntemlerle hareket ederek fayda sağlamak yerine irticanın daha fazla değer kazanmasına sebep olan kişi, kurum ve kuruluş temsilcileri ile basın ve yayın mensupları aydınlatılmalı ve yönlendirilmelidir.

j. Gericiliğe karşı din aleyhtarı propagandalar yapmak, duygusal ve aşırı sert tepkiler vermek ve şov yapmakla bir yere varılamayacağı kesin olarak bilinmeli.

k. Bu yanlış metotların gericileri kahramanlaştırmaktan ve sanki İslamiyet’in temsilcisi onlarmış havasına sokmaktan başka işe yaramayacağı, tüm Atatürkçü kesime, özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri personeline çok iyi anlatılmalıdır.

l. Basın ve yayın organları ile laik Türkiye Cumhuriyeti’nin yetiştirdiği mümtaz bilim ve din adamlarının yönlendirilmeleri ve yüreklendirilmeleri halinde mücadeleye çok büyük fayda sağlayacakları ve irticacıları kendi silahlarıyla vuracakları değerlendirilmektedir. Bu nedenle mahalli basın ve yayın organları da dâhil olmak üzere üniversite öğretim üyeleri, aydın din adamları ve halk arasında itibar sağlamış değerli şahsiyetlerle samimi ilişkiler

içinde bulunulmalı ve onlardan yararlanma yolları araştırılmalıdır.

m. Ülkeninsürüklendiği karanlığı gören laik kesim, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin varlığından ve bir gün mutlaka bu gidişata dur diyeceğinden emin olmanın rahatlığı ve uyuşukluğu içindedirler. Türk toplumuna, bir taraftan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin anayasa ve kanunlarla kendisine verilen Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yapacağını doğal bir şekilde izah ederken, özellikle irtica ile mücadeleyi Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ihale eden bu laik kesime de toplumsal görevlerini yerine getirmeleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni siyasi polemiklerin içine çekmenin sakıncaları hatırlatılmalıdır.

n. Emekli Silahlı Kuvvetler personelinin şahısları adına da olsa basın ve yayın organlarında açıklama yapmaları önlenmeli veya en azından kontrol altında bulundurulmalıdır.

o. Devlet organlarındaki irticai yapılaşma ve kadrolaşma dikkatle izlenmelidir. Kilit makamlara getirilen insanların faaliyetleri takip edilmeli ve tespit edilen usulsüzlüklerin güvenilir şahıslar marifetiyle adli makamlara intikal ettirilmesi sağlanmalıdır.

p. İrticai faaliyetlerin beşiği durumundaki okul, dersane ve kursların kontrol altına alınabilmesi için subay/astsubay ve güvenilir devlet memurlarının öğretmen eşlerinin gönüllü olarak bu okullar ve dersanelerde görev almaları sağlanmalıdır.

q. İrticai örgütlerin kontrolü ancak öğrenci yurtları, özel okullar, dersaneler takip edilerek yapılabilir. Cumhuriyet ilke ve niteliklerine aykırı tutum ve faaliyetleri mutlaka yargıya intikal ettirilerek en azından takip ve kontrol edildikleri izlenimi uyandırılmalıdır.

r. Türk Silahlı Kuvvetleri personeli büyük çoğunluğu ile kışların içinde veya hemen yakınındaki lojmanlarda oturmaktadır. Kısıtlı olan boş zamanlarını değerlendirmek ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla genellikle askeri tesislerden (orduevi, ordu pazarı, askeri gazinolar vb.) istifade etmektedirler. Bu yaşam tarzı personelimizi bazı dış etkilere korumak gibi bir fayda sağlamakla beraber halk tabakasıyla araya bir mesafe sokmakta ve halkın nabzını tutmayı ve onları birebir etkilemeyi ve yönlendirmeyi önlemektedir. Terörle mücadelede olduğu gibi irtica ile mücadelede de önemli olan halkın destek ve güveninin sağlanmasıdır. Bu maksada matuf bazı projelerin

geliştirilmesinde fayda mütalaa edilmektedir.

s. Üst kademelerde yapılan bazı çalışmalar ve düşünce sistemi alt kademelere kadar ya aktarılmamakta ya da sadece icra ile ilgili hususlar aktarılmakta, neden ve niçin sorularının cevabı personelin kendisine bırakılmaktadır. Bu uygulama ile çok önemli olan bazı konularda inanç birliği sağlanması güçleşmekte ve sanki küçük rütbeli personel ile komuta katı arasında iletişim eksikliği ve görüş farklılıkları olduğu gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Bu mahsuru giderici tedbirler “bilmesi gereken prensibi” çerçevesinde sıralı komutanlıklarca alınmalıdır.

t. Er ve erbaşlar ile yedek subayların Atatürk ilkeleri, laik ve demokratik hukuk devleti normları doğrultusunda yetiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu imkân Türk Silahlı Kuvvetleri için çok büyük bir fırsattır. Ancak bu konuda beyni yıkanmış olarak kıtaya gelen bir personelin vasat eğitimcilerle eğitilmesi de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle özel tedbirler alınmalı ve bu konudaki eğitim faaliyetlerinin seçilmiş, konusunda uzman personel tarafından yapılması sağlanmalıdır.

u. İrtica ile mücadelede kullanılacak en güçlü öge, psikolojik harekâttir. Batı Çalışma Grubunda ve konuyla ilgili görevlerde, çalıştırılacak personelin bir plan dâhilinde psikolojik harekât kursundan geçirilmeleri sağlanmalıdır.

v. Şeriat düzenini yaşama geçirmek isteyenler Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının din devleti kurulmasına kapalı olduğunu bildikleri için gerçek amaçlarını açıkça ifade etmek yerine yine İslam’dan aldıkları güçle takiyye yapmaktadırlar. Bundan dolayı halkın şeriat düzeni veya başka bir deyişle siyasal İslam’ın amaçları konusunda bilgilendirilmesi gerekli görülmekte, bu görev de laik düşünceye inananlara düşmektedir. Bu aşamada Türk Silahlı Kuvvetleri’nin rolü ise bu kişileri bularak devreye sokmaktır.

w. Ekonomik istikrarsızlık özellikle teröründe devreye girmesiyle hız kazanmıştır. Ekonomik istikrarsızlığın sosyal dengeleri de olumsuz etkilediği açıktır. Türkiye terörle mücadelenin yanı sıra ekonomik ve sosyal hayatını düzene sokacak siyasi istikrara da muhtaçtır. Türk Silahlı Kuvvetleri bir taraftan terörle mücadeleyi sürdürürken, diğer taraftan ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirilmesi için siyasi mekanizmayı devreye sokmaya çalışmaktadır. Bu konudaki faaliyetler ısrarla sürdürülmelidir.

- x. Türk aydınının halktan kopukluğuna karşılık din elitinin halka yakınlığı da İslami Hareketin güç kazanmasında önemli bir etkidir. Laik aydınların halkla paylaşılacak ortak temalar bulması, yakınlaşması ve onun hizmetinde olduğunu hissettirmesi son derece önemlidir. Şüphesiz ki eğitimdeki atılımlar, fikri paylaşımı ve dolayısıyla bütünleşmeyi hızlandıracak ve Türk insanının bu milletin ferdi olmaktan onur duymasını kolaylaştıracak bir yoldur, fakat yeterli değildir. Eğitimin yarattığı sınıf farkının halka hizmetle dengelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle laik düşüncüyü benimsemiş sivil toplum örgütlerinin bu bütünleşmeyi sağlayıcı yoldaki faaliyetlerine hız vermeleri sağlanmalıdır.
- y. Bu konuda basiretli davranması gereken bir diğer kurum ise medyadır. Medyanın kamuoyunu bilinçlendirmedeki rolü son derece önemlidir. Ancak laiklik ilkesine olan bağlılığından asla kuşku duyulmayacak olan bazı büyük medya kuruluşlarının, laiklik ve demokrasiye olan bağlılıklarını, rating savaşlarının önünde tutmayı da ulusal bir görev kabul etmeleri gerekmektedir. İslami Hareketin oyun alanı içinde sürdürülen ve hukuk devletinde yaşanıldığını neredeyse unutturacak boyuta gelen fikir tartışmalarında, Türk halkı çoğu halde tarikatçılarla şeriatçıların görüşleri arasında bir tercih yapmaya itilmektedir. Laikliği savunan aydınların İslamiyet konusundaki bilgisizlikleri ise hemen her programda irticacıların tartışmadan zaferle ayrılmalarına yol açmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun hassasiyeti, medya kuruluşlarının da maddi çıkarların önüne milli çıkarları almalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu konuda medya patronlarının ve çalışanlarının yönlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.
- z. Dini ahlakla özdeşleştirilen bir anlayışın yaygınlığı nedeniyle, irticai görüşün daha dürüst bir topluma kapı açacağı inancı, halkın oylarını yönlendiren en önemli sebeplerden birini teşkil etmektedir. Bu nedenle demokratik süreç içinde halkın siyasal iradesi İslami görüş lehine bir artış gösterirken, bu tercihin din devletine değil, dürüst ve refah içinde bir toplum özlemine yöneldiği çok açıktır. Ancak, halkın iradesinden güç alan siyasal İslam'ın, bu iradeyi İslam devleti lehine kullanacak bir çoğunluğa kavuşması halinde Türkiye anti-demokratik bir sürece adım atma tehlikesiyle yüz yüze gelebilir. Bu sebeple "temiz toplum" yolunda başlatılan mücadelenin kamuoyunu tatmin edecek biçimde sonuçlandırılması büyük önem taşımaktadır. Türk

halkının demokratik rejimin temiz bir topluma ulaşmayı sağlayacak güçte olduğuna inanması, alternatif rejimlere özenmemesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

aa. EMASYA ve sıkıyönetim planlarının uygulamaya konulması halinde takip edilecek hareket tarzları kontrol altında tutulması gereken kritik noktalar ve topluluklar iyi analiz edilerek muhtelif harekât tarzları belirlenmeli ve harekât tarzlarının hepsinde bu gruplar Silahlı Kuvvetleri mazlum halkla ve İslam'a karşıymış pozisyonuna düşürmeyi, bu sürede halkla karşı karşıya getirmeyi planlayacakları bir faraziye olarak dikkate alınmalıdır.

ab. Batı Çalışma Grubu oluşturulan her kademedeki irticai olay ve faaliyetlerle bir bilgi bankası oluşturulmalıdır. Bu bilgi bankasını oluşturmak ve cari faaliyetleri takip etmek maksadıyla çok iyi bir istihbarat ağı kurulmalı ve bu sistemde görev yapacak personel irtica yanlılarının ve irtica karşıtı güçlerin dezenformasyon faaliyetlerine karşı eğitilmelidir.

ac. Atatürk'ün Türk ulusu için söylediği "asıl olan iç cephe" sözü Türk Silahlı Kuvvetleri içinde, kendi bünyesi içinde esas alınmalı ve irticai görüşe sahip olmuş veya eğilimli personel derhal temizlenmelidir. Kendi iç cephemizi sağlam tuttuğumuz sürece bütün tehditlerin üstesinden gelineceği inancı beyinlere işlenmelidir.

3) SONUÇ:

A. 1946 yılından itibaren çok partili demokrasiye geçiş ile birlikte din yeniden siyasete alet edilmeye başlanmış ve bugünün çağdaş Türkiye'sinde ihmal edilmeyecek bir konuma gelmiştir.

B. İrticai kesim gayesine ulaşabilmek için birçok alanda planlı ve sistemli faaliyet içindedir. 60 yıllık bir süreç içerisinde planlı olarak ideoloji haline getirilmeye çalışılan "dini esaslara dayalı devlet anlayışı"nın ancak kısa, orta ve uzun vadeli çözüm tarzları içeren devlet politikaları ile önlenebileceği tartışılmaz bir gerçektir.

C. Ancak yaşanan sorunun özünde irticanın devletin bir kısım unsurlarının göz yumması ile mesafe kat etmesi bulunmaktadır. Sorun bir yanıyla bir siyasal iktidar meselesidir. Bu nedenle soruna halkın sahip çıkması ve geniş cephe oluşturması gerekmektedir. Bu hususu gerçekleştirmede Türk Silahlı

Kuvvetleri gereğinden fazla öne çıkmadan ve günlük siyasi mücadelenin içerisinde görünmeden Atatürkçü güçlere gereken desteği vermelidir. D.İçinde bulunduğumuz şu dönemde, “Atatürk’ ün gençliğe hitabesi”ni tekrar okumaya ve iliklerimizde hissetmeye ihtiyacımız olduğu inancındayım. Bahsedilen gün gelmiştir. Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri bu mücadeleden de yüzünün aklıyla çıkacaktır. Muhtaç olduğu kuvvet damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

11 Haziran 1997- “İrticai Faaliyetler” Adlı Brifing

Türkiye Cumhuriyeti devlet yönetiminin İslami kurallara göre düzenlenmesini esas alan siyasal İslam, bütün irticai ve radikal unsurların ulaşmak istedikleri nihai hedeftir.

Bu hedefe ulaşmak için; Cumhuriyet kurulmasından itibaren, din-siyaset ilişkisine yön vermeye çalışan bu kesim, laik Türkiye olgusu içinde, başlangıçtan itibaren Anadolu’da ortaya çıkan ayaklanmalardan da istifade etmek suretiyle, her türlü ortamda amaçları doğrultusunda eylem yapmışlardır.

Dün olduğu gibi bugün de bu kesim, eylemlerini geliştirerek tüm kurum ve kuruluşlarda taban kadrosu oluşturma gayreti içine girmiştir.

Öncelik ve özellikle; çok partili sisteme geçişi müteakip siyasi beklentileri nedeniyle Atatürk ilke ve inkılapları aleyhine verilen tavizlerin sonucu olarak, irticai kesim, demokrasi şemsiyesi altında toplum içinde de teşkilatlanma çalışmalarına hız vermiş, laik devlet olgusu, yasal bir teminat olmasına rağmen sulandırılmıştır.

Bu bağlamda; Ulu Önder Atatürk’ün ortaya koyduğu çağdaş ve laik Cumhuriyet, tehdit altına girme temayülü göstermiş, TC’nin temel nitelikleri yıpratılarak, irticai hareketler, maksatlı bir şekilde desteklenmek suretiyle ülke ve millet, sonu olmayan bir karanlığın içine çekilmeye çalışılmıştır.

Bu durum; bireysel kökten dinci faaliyetlerin, kitlesel veçhe kazanmasına neden olmuş ve bu suretle; TC'nin kutsal bayrağı yerine yeşil bayrak çekenlerin; Atatürk'ün manevi şahsiyetine, TC varlığının temel güvencesi olan ve anayasamızla güvence altına alınmış temel ve ortak değerlerimize saygısızlık yapanların cesaretlendirildiği ve ödüllendirildiği bir vasat oluşmuştur.

Otorite boşluğundan istifade ile ortaya çıkan ayrılıkçılık akımları da konuya diğer bir boyut getirmektedir. Türk ulusal kimliğini ve Türkiye Cumhuriyeti devletini tanımak istemeyen düşünce sahipleri, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğüne karşı, nihai hedeflerinden önce birinci adım olarak, daha enternasyonal olan din kimliği altında faaliyetlerini sürdürerek, öncelikle ülkenin siyasal isminin sadece Türkleri değil, tüm bu grupları da içerecek şekilde değiştirilmesine çalışmaktadırlar.

Ayrıca, genel kitleler tarafından bilinmeyen veya basına sızmayan dış politikanın dışında, alınması gereken önlemlerin alınmadığı, Diyanet İşleri Başkanlığı dâhil, ülkede din işlerinin tamamıyla kontrolsüz olduğu, hatta kendisini aşamamış birçok akademik olan veya olmayan din adamının, nihai hedefi bilerek veya bilmeyerek, temelleri çok önceden atılan bu gelişmelere yardımcı olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, "İslam mutlaka iktidar olmalıdır, yönetilemez" ideolojisine sahip üçüncü nesil fanatik ve şovenist köktendincilerin tahminlerinin aksine, çok daha kısa sürede yaygınlaşarak, eylemlerini sürdürdüğü esefle müşahade edilmektedir.

Bunun yanı sıra; Diyanet'in pasif, yönetmek ve yönetilmekten yoksun kadrosunun, yurtiçinde ve yurtdışında görev yapmamasından ortaya çıkan boşluk, tarikatlar ve Milli Görüş teşkilatı tarafından doldurulmakta, böylece örgütlenme faaliyetleri hızla artmaktadır.

Bu durum, tarikatların ve milli görüş teşkilatı gibi kurumların hızla büyümesine ve belirli kitleleri tamamen kontrolü altına almasına imkân sağlamaktadır. Böylelikle Anayasa'nın 136. Maddesinde ifadesini bulan, laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak, icra edilmesi öngörülen din işlerinin, devlete bağlı din adamları ile yürütülmesi

olgusu kasıtlı olarak fiili bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Gelişen bu durum muvacehesinde; özellikle son 11 aylık dönem içinde; bazı İslam devletlerince de geliştirilip desteklenen şeriat düzenine dayalı radikal İslami tehdit, laik Cumhuriyeti yıkmaya yönelik faaliyetlerini siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri olaylara entegreli olarak arttırmıştır.

Bu artış; toplumun huzur ve güvenini sarsmış, böylece, Türk ulusu ümmet kavramı içinde bölünmeye yüz tutmuştur. İç ayaklanmaya doğru ivme kazanan bu irticai faaliyetler bugün maalesef “suni gündem” söylemleriyle kamufle edilmeye çalışılmaktadır.

Şimdi müsaadenizle önem ve önceliğine binaen, siyasi İslam’ın gelişimi doğrultusunda irticai faaliyetlerdeki önemli olayları arz edeceğim.

Haziran 1996 ayında, bugünkü koalisyon hükümetinin oluşturulmasını müteakip irticai kesimin siyasal İslam’ı gerçekleştirme yolunda başta teşkilatlanma ve kadrolaşma olmak üzere planlı ve hızlı bir ivme ile tüm alanlarda yoğun faaliyetlere giriştiği görülmüştür.

Bu kapsamda, laikliğe aykırı söz ve davranışları ile tanınan bazı tarikat liderlerine devrim yasalarına aykırı kıyafetleriyle geldikleri Başbakanlık Konutu’nda yemek verilerek bu çeşit kişilerin devlet katında itibar gördükleri ve eylemlerinin hoş karşılandığı kanıtlanmaya çalışılmış, böylelikle siyasal İslam taraftarı ve sempatizanlarına kimlik kazandırmak maksadıyla; olumlu mesaj verilmiştir.

Okullarda öğrencilerin irticanın simgesi haline dönüşen türban ile bulunmalarının laiklik ilkesine aykırı olduğu Anayasa mahkemesi kararıyla belgelenmesine rağmen, siyasal İslami kesim ve sempatizanları, kendilerine oy getirdiği inancıyla hemen her konuşmalarında okullarda ve hatta devlet dairelerinde başörtüsü ile öğrenim görme ve çalışmanın anayasal bir hak olduğunu ısrarla iddia ederek halkı kışkırtmışlar, eylemler düzenlemişler, hatta

üniversitelerde rektörlerin başörtüye selam duracağını ileri sürebilmişlerdir.

Sözde adil düzen kavramı içinde; özellikle belli bir dini görüş ve inanca sahip olanlarla, olmayanlar arasında farklılık ön plana çıkartılmış, bu dini görüş ve inanca sahip olmayanlar, düşmanca hareketlerin hedefi olarak gösterilmiştir.

10 Kasım 1996 günü Kayseri Büyükşehir Belediye başkanı böyle önemli bir günde; “içim kan ağlayarak bugünkü törene katıldım, bu düzen değişmeli, bekledik, biraz daha bekleyeceğiz, gün ola, harman ola, Müslümanlar içlerindeki hırsı, kini, nefreti eksik etmesin” diyebilmiştir.

Sincan Belediye başkanı İranlı diplomatların da desteğinde, Sincan’da düzenlediği Kudüs Gecesi’nde salona İslami terörist örgüt liderlerinin büyük boy posterlerini asmış, aydın kesime şeriatı enjekte edeceğini söylemiştir. Bu olaydan sonra Ankara devlet güvenlik Mahkemesi’nce tutuklanmasını müteakip, mahkeme kararını protesto ettiği imajını yaratacak biçimde bir bakan tarafından bizzat ziyaret edilmiştir.

Tüm bu gelişmeler, görüldüğü üzere ülkemizdeki irticai kesim tarafından gerçekleştirilen planlı bir eylemin neticesidir.

Bu suretle; demokraside hukukun üstünlüğü ilkesini zedeleyerek, siyasette yönetme ve yönlendirme erkini şahsi menfaatlerine göre siyasal İslam içinde bütünleştirmek isteyen anlayış, toplumun huzur ve güvenliğine yönelik zararlı faaliyetlerini her geçen gün arttırmıştır.

Son dönemlerde, basına da yansıyan tarikat olaylarında kendilerini şeyh olarak ilan eden ve sayıları beş bin civarında olduğu bilinen bu insanların büyük bir yüzdesi Güneydoğu kökenlidir.

Bu tip insanlar, din kimliği altında ekonomik sıkıntı ve sosyal sınıf farkı karşısında çıkış arayan bölge halkını, kendi saflarına katmak suretiyle siyasal İslam’ın öncülüğünü yapmaktadırlar.

Tüm bu gelişmeler dışında Türkiye genelinde gözlenen planlı ve bilinçli münferit faaliyetler ile organize eylemler fevkalade dikkat çekici bir boyut kazanmıştır.

Böylece; Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik ve sosyal hukuk devlet yapısı yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya geldiğinden, konunun önemine binaen 28 Şubat 1997 tarihinde MGK'da görüşülmesi kararlaştırılmıştır.

MGK'ca alınan kararlar doğrultusunda görsel ve yazılı basındaki gelişmeler olayları tüm çıplaklığı ile ortaya koymasına rağmen, siyasal İslami kesim her alanda cephe oluşturarak bu kararları uygulamamak için dayanışma içine girmiştir.

Oysaki alınan bu kararlar Başbakan ve yardımcısı tarafından imzalanmış, hükümet tarafından da benimsenmiş, önce İçişleri Bakanlığı, bilahare Başbakanlık tarafından bu kararların uygulanması yönünde genelge yayımlanmıştır.

Ancak geçen üç aylık dönem içinde, göstermelik bazı uygulamalar hariç, kararların üzerine gidilmemiş, bilakis kararlar askerlerin dayatması olarak kamuoyuna yansıtılmış ve TSK hedef gösterilmiştir. Bu süre içinde; Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı kararlardan 8 yıllık kesintisiz temel eğitime ilişkin karar, kamuoyunda ve irticai kesim içinde en çok tartışılan konu olmuştur.

Dini eğitim veren eğitim kurumları ile taban oluşturma, geliştirme ve siyasal İslam'ı gerçekleştirme avantajını kaybedeceğini değerlendiren irticai kesim, bu kararı tabanına "TSK, imam-hatip okullarını kapatmak istiyor" şeklinde yansıtarak, yurdun çeşitli yerlerinde protesto mitingi ve toplantılar düzenleyerek, mektup ve imza kampanyaları açarak, TSK'yı din karşıtı bir kurum olarak gösterme çabası içine girmiştir.

İrticai kesim, 8 yıllık kesintisiz eğitimin imam-hatip liselerinin orta kısmının kapatılmasını ve velilerin, çocuklarının üzerinde velayet hakkının alınmasını hedeflediğini ileri sürerek, eylemlerinde yandaşlarından destek bulmuş

ve bu suretle bazı siyasi partiler üzerinde baskı oluşturarak konuyu meclis gündemine sokmaya çalışmıştır.

Oysa çağdaş dünyada eğitim ve öğretim bütünlüğü dikkate alındığında 8 yıllık kesintisiz eğitim vazgeçilmez ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda; Sultanahmet mitingi örneğinde görüldüğü üzere, irtica yanlılarının, MGK kararını şiddetle protesto etmenin yanı sıra, şeriat özelemlerini dile getiren çeşitli sloganlar atarak, hilafet bayrağı açarak milletin onur ve şeref timsali olan Türk bayraklarını ise yere serip üzerine oturarak toplumun birlik ve beraberliğine yönelik kışkırtıcı ve bölücü bir görüntü sergilemeleri esefle izlenmiştir.

Bunun yanı sıra; içlerinde siyasal İslam yanlısı milletvekillerinin de bulunduğu Türk hacı adaylarının Avrupa'dan gelen milli görüşçülerle hacda birleşerek; şeriat özelemini dile getiren söylemde bulunmaları, dinin siyasete alet edildiğini, açıkça ortaya koymuştur.

MGK kararlarının uygulanması ile ilgili İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan genelgeden sonra, izinsiz açılan Kur'an kurslarının kapatılması ve Kıyafet Kanunu'na aykırı giyinenlerin toplanması gibi sınırlı göstermelik bazı uygulamalar yapılmıştır. Ancak başta devlet daireleri olmak üzere türban uygulamalarında artış olduğu müşahede edilmektedir.

İrticai kesim, izinsiz açılan Kur'an kurslarının kapatılma ihtimaline karşılık, kursları vakıfları bünyesinde yeniden organize etme gayretlerine yönelmiştir.

YAŞ kararı ile TSK'dan ihraç edilen subay ve astsubaylar özellikle irtica yanlısı kurum ve kuruluşlarda istihdam edilmeye devam edilmiş ve bir vakıf içinde toplanmalarına yardım edilmiştir.

İrticai kesim yanlıları TSK'ya yönelik gerçekleştirdikleri yoğun propaganda faaliyetleri ile bir taraftan TSK'yı dine karşı göstermeye çalışmışlar, diğer yandan "TSK, belli güçlerin değil, halkın ordusudur. Ordu, peygamber ocağıdır"

gibi belli çevrelere sıcak mesajlar göndererek, Silahlı Kuvvetlerin emir komuta yapısını yıpratmaya yönelik gayret içinde görünmüşlerdir.

İrtica yanlısı bir milletvekili 8 yıllık kesintisiz eğitim konusunun kendileri tarafından kasıtlı olarak tırmandırıldığını açıkça ifade etmiştir.

Siyasal İslamcı olduğunu belirterek, ordunun bir siyasi partiye oy veren 6 milyon İslamcıyı görmezden gelemeyeceğini, 3,500 PKK'lı ile baş edemeyenlerin 6 milyon siyasi İslamcıyla nasıl baş edeceğini ifade ederek, tabanına TSK'ya karşı cihada hazırlık mesajı vermiştir.

Diğer bir irtica yanlısı milletvekili ise, Türkiye'nin İsrail'le yapacağı tatbikatları istismar ederek Silahlı Kuvvetlerimize ve komutanlarımıza ağır eleştirilerde bulunmuştur.

Propaganda yoluyla; irticai kesim sahip olduğu 19 gazete, 110 dergi, 51 radyo ve 20 televizyon istasyonu ile taban geliştirmeye yönelik propaganda faaliyetlerini büyük bir kısmını MGK kararları sonrasında sürdürmüştür.

İrticai kesim, 28 Şubat MGK kararları sonrasında propaganda faaliyetlerinin büyük bir kısmını MGK kararlarının engellenmesine teksif etmiştir. Yapılan propaganda çalışmalarında;

*İslam'ın emrinde olan imam-hatip okulları ve Kur'an kurslarının kapatılmayacağı, kapatmak isteyenlerin "halk düşmanı" olarak tarih önünde mahkûm olacakları;

*Laiklik ve Atatürkçülüğün Türkiye'nin ilerleme ve gelişmesini engelleyen başlıca etkenler olduğu.

*Bugünkü rejimin askerlerin dayatması olduğu belirtilmiştir.

*Ayrıca ordunun, milletin inancını birinci derecede düşman olarak nitelediği, laik rejimin kendini koruması için oluşturduğu ordunun yükünü ise Müslüman halkın çocuklarının çektiği ifade edilmiştir.

Siyasal İslam taraftarlarının sahip oldukları 2.500 dernek, 500 vakıf, binin üzerinde şirket, 1.200 yurt, 800'ün üzerinde özel okul ve dersane ile oldukça yüksek bir ekonomik güce kavuştuğu ve bu yöndeki çalışmalarına devam ettiği görülmüştür.

Bu bağlamda;

*Devlet bütçesinden vakıflara yardım adı altında büyük ölçüde parasal destek sağlanmıştır.

*Milli Görüşçüler, Milli Gençlik Vakfı vasıtasıyla yasalara ve İçişleri Bakanlığı'nın genelgesine rağmen, yurtiçinde kurban derilerini toplama faaliyetlerini sürdürmüştür.

*Aynı grup yurtdışında ise Uluslararası İnsani Yardım Teşkilatı vasıtasıyla kurban başına 200 mark almak kaydıyla 50 bölgede büyük çaplı kurban kesim kampanyası düzenlemiştir. Geçen yıl 36 bölgede düzenlenen bu kampanya ile 30 bin kurban kesimi yapıldığı tespit edilmiştir.

*Kendilerine müzahir belediyelerde iş yaptırmak ve ihale alabilmek için, vatandaş ve iş adamlarından bağış adı altında para alınmaktadır.

*Özelleştirme kapsamında yapılan ihalelerde, irticai kesim yanlısı şirketlere öncelik verildiği ve bu şirketlerin başta enerji olmak üzere, stratejik öneme haiz sektörlerdeki ihalelere ilgi duyduğu ve birleşerek güç oluşturmaya yönelik çalıştıkları hususu açık kaynaklarda yer almıştır.

Diğer taraftan irticai kesim, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ülke bütünlüğüne yönelik yıllardır devam eden terör sorunlarına ümmetçilik anlayışı ile yaklaşarak, bölgedeki tabanlarını genişletme çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu kapsamda yapılan tespitler özetle şunlardır:

*İrticai kesim bölücü terör örgütünün ısrarla dile getirdiği ateşkes, bölgesel özerklik, genel af, olağanüstü halin kaldırılması gibi hassas konuları kendi medya organlarında sık sık tartışmaya açmış, temsilcileri vasıtasıyla da bölücü terör örgütü ve sözde sürgündeki Kürt parlamentosu üyeleri ile doğrudan ilişkilere girmişlerdir.

*Bölücü terör örgütünün Türkiye'ye yönelik emellerini gerçekleştirmek için, kendine en yakın müttefik olarak radikal İslamcı grupları gördüğü ve Kuzey Irak'taki kamplarda yapılan eğitimi, cihat hazırlıkları olarak lanse ettiği tespit edilmiştir.

*İrticai kesimin yükselişi karşısında bölücü terör örgütünün başı, MED-TV'de yaptığı açıklamada; ülkemizde irticai faaliyetlerin artmasını, amaçlarının tahakkuku için uygun bir fırsat olarak değerlendirmiş ve bu kesimle ilişkilerin daha da geliştirilmesi gerektiğini açıkça beyan etmiştir.

*Terör örgütünün başı bu beyanı yaparken, irticai görüşe sahip bazı siyasi parti yetkilileri de bölgede taban oluşturmak maksadıyla; PKK terör örgütünün güdümünde bulunan HADEP yetkilileri ile yoğun temaslarda bulunmuşlardır. Bu konu televizyonda yayımlanan bir açık oturumda bizzat HADEP yöneticileri tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.

*Bu siyasi partinin irtica yanlısı Diyarbakır il başkanı, bölücü örgüt başkanının kendi partisinden aday olabileceğini açıklıkla ifade etmiş ve bu görüş maalesef aynı partinin bazı parlamenterlerince de desteklenmiştir. Benzer olay, 1991 yerel seçimleri öncesinde de HADEP'le iş birliği yapılmak suretiyle sergilenmiştir.

*Örgüt tarafından Lübnan'da gerçekleştirilen ikinci konferansta alınan kararlar çerçevesinde; "imamlar birliği" oluşturulmuş, her caminin "propaganda ve isyan merkezi" haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararlar bazı camilerde bölücü ve irtica yanlısı bazı imamlar tarafından hayata geçirilmiştir.

*Terör örgütü, daha geniş kitlelere hitap edebilmek düşüncesi ile, bu kez “Kürdistan İslam Hareketi” adlı örgütü hayata geçirmiştir. 1993 yılı temmuz ayında yapılan Kürdistan İslam Hareketi kongresinde; diğer din ve gruplarla ilişkilerin geliştirilmesi, kadınların savaş içerisinde yer almaları, sözde Kürdistan’ın birleştirilmesi ve eski Kürt medrese ve külliyelerinin tekrar canlandırılması hususlarında bir dizi karar alınmıştır.

*Kuzey Irak’ta İslami esaslara dayalı bir Kürt devleti kurmayı amaçlayan Şeyh Osman’ın, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde de sempatizanları bulunmaktadır. Bu kişi vasıtasıyla bölgede İslami hareket canlandırılmaya çalışılmaktadır.

*Bölücü terör örgütünün yan kuruluşu olan Kürdistan İslam Hareketi’nin hac organizasyonu yaparak hacca personel göndermesi, irticai kesimin sempatisini kazanmak için yapılan bir faaliyet olarak kıymetlendirilmiştir.

*Avrupa’daki bölücü örgüt büroları ile Avrupa Milli Görüş Teşkilatı’nın, Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde yapılan eylemleri birlikte organize ettikleri, yurtiçinde de Milli Gençlik Vakfı ile HADEP’in Cumhuriyet rejimine karşı ortak mücadele başlattıkları hakkında önemli tespitler yapılmıştır.

*26 Nisan 1997 günü bölücü terör örgütü PKK’nın Almanya’nın Düsseldorf kentinde, Ermeni örgütlerinin Bonn’da Türkiye Büyükelçiliği önünde yaptıkları gösterilerden üç gün sonra irticai unsurların Köln’de uydu vasıtasıyla yaptıkları rejim karşıtı propaganda yayınının aynı günlere denk gelmesi, Batılı ülkelerde Türkiye’ye karşı Kürt kartından sonra Ermeni ve irticai kartlarının aynı anda oynanmaya başlandığı ve ittifak oluşturma çalışmaları ile yeni bir çıkış yolu arama gayreti içinde olunduğu bugün belirginlik kazanmaktadır.

Bunun yanı sıra; irticai kesimin, hedefine ulaşmak için İslami terör örgütleri ve başta İran olmak üzere, uluslararası terörizme destek veren ülkelerle olan bağlantıları incelendiğinde durum özetle şu şekildedir.

İran

Şeriat esaslarına dayalı bir rejimin Türkiye’de kurulması için planlı olarak maddi ve manevi her türlü desteği sağlamaktadır. Bu çerçevede;

*Terör eylemleri de icra eden radikal İslamcı gruplardan Hizbullah, Selam ve İslami hareket örgütlerinin İran tarafından yönlendirildiği ve üst düzey yöneticilerinin İran’da eğitildiğine dair tespitler mevcuttur. Bir örnek olmak üzere, yakalanan bir İslami hareket militanı, verdiği ifadede “İran’da eğitildiğini ve Türkiye’deki İranlı diplomatlarla ilişki kurduklarını” beyan etmiştir.

*İran, Türkiye’de eylemlerde bulunan İslami terör örgütü militanlarına maddi destek, pasaport ve İran’da barınma imkânları vermektedir. Yakalanan bir Hizbullah terör örgütü militanı, açıklamasında, “Tahran’a dönen Ankara Büyükelçisi Ali Rıza Bagharî’nin Türkiye ile İran arasındaki tüm bağlantıyı sağladığı, elçinin ayrılışından sonra Ankara’daki bu görevi İstanbul’da bulunan İran Başkonsolosu’nun üstlendiğini, kaçaklara para ve pasaport sağladığını, İran’da barınma ve bütün ihtiyaçlarının karşılanması için görevlilere talimat verdiğini” ifade etmiştir.

İran, özellikle basın yoluyla, icra ettiği propaganda ile irticai kesime destek vermekte, Türkiye’nin içişlerine açıkça müdahalede bulunmaktadır. Nitekim 4 Mayıs 1997 tarihli Tahran Times gazetesi verdiği haberde Türkiye için “generaller kısa sürede halkı bastırabilirler, ama uzun sürede Cezayir’de ortaya çıkan olay Türkiye’de de tekrarlanabilir” ifadesini kullanmış, maalesef bu tip müdahalelere ilgililerce sessiz kalınmıştır.

İran, Türkiye-İsrail ilişkilerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Bu kapsamda; 10 Mayıs 1997 tarihli Kayhan International gazetesinin bir haberinde “Türkiye’deki İslamîyetçiler, İslami dünyanın menfaatlerini tehdit eden tehlikelere karşı çıkmak için diğer İslami ülkeler ile siyasetlerini koordine etmeye gayret edeceklerdir” diyerek, irticai kesime destek vermiştir.

İran, Türkiye’deki irticai unsurları motive etmek için her türlü gayreti

göstermektedir. Nitekim İran Devrim Muhafızları Komutanı General Rızai, televizyonda yaptığı bir konuşmada; iki cephede birden savaşabileceklerini, bunlardan birinin ABD, diğerinin de Batı komşusu olduğunu söyleyerek Türkiye'deki irticai unsurlara destek verdiğini açıkça ortaya koymuştur.

Libya

*İrticai kesimle yakın ilişki içerisinde bulunmakta ve başta maddi destek olmak üzere her türlü yardımı yapmaktadır. Son olarak 14 Nisan 1997 tarihinde Libya'da düzenlenen bir festivale Libya lideri Kaddafi'nin özel davetlisi olarak Türkiye'den irtica yanlısı üç milletvekilinin katılması fevkalade dikkat çekicidir.

*Libya ayrıca İslami Selamet Cephesi vasıtasıyla da Türkiye'deki irticai unsurlarla yakın iş birliği ve desteğini sürdürmektedir.

Suudi Arabistan

*İrtica eğilimi olan milletvekili ve bürokratlara ilave hac imkânı sağlayarak, sempati kazanmakta ve irticai unsurlara maddi destek vermektedir.

*Hac sezonunda Suudi Arabistan'da işçi olarak çalıştırılmak üzere Türkiye'ye 5000 kişilik kontenjan verildiği, işçilerin vize işlemlerinin Suudi Arabistanlı bir firma tarafından yapıldığı, vize ücreti olarak işçi başına 1000'er dolar talep edildiği ve toplanan paranın Türkiye'de faaliyet gösteren bankacılık ve finans sektörleri ile temasta bulunularak irticai kesime yüksek düzeyde maddi destek sağlandığı tespit edilmiştir.

Sudan

*Türkiye'deki irticai kesimle yakın ilişki içerisinde bulunduğu, İslami terör örgütlerine destek verdiği bilinmektedir. Yakalanan Hizbullah Örgütü mensubu bir şahıs verdiği ifadede "Sudan makamlarının kendilerine her türlü lojistik ve para yardımı yaptığını, kamp kurmaları için başkent yakınlarında yer tahsis ettiklerini ve askeri eğitim kampının kurulma aşamasında olduğunu" ifade etmiştir. Yine bu devlette bulunan teröristlerin içinde irtica yanlısı dört Türk'ün de bulunduğu belirlenmiştir.

Buraya kadar arz edilen hususlar doğrultusunda irticai faaliyetlerin ulaştığı boyutlar ise, şu şekilde belirlenmiştir.

Nihai hedefine ulaşmak maksadıyla; irticai kesimin gayesi din adamı yetiştirmek değil, siyasal İslam'ı gerçekleştirecek kadrolar oluşturmaktır. Nitekim geleceğin kadrolarını oluşturmak amacıyla öğrencileri başta hukuk ve siyasal bilgiler fakülteleri ile polis akademileri olmak üzere idareci yetiştiren yüksekokul ve üniversitelere yöneltmek ve halen artarak devam eden kadrolaşma faaliyetleriyle de uygulamaya geçirmektedirler.

Halen sadece kayıtlı Kur'an kurslarına devam edenlerin sayısı 1 milyon 685 bin olarak belirlenmiş, yapılan incelemede her beş yılda bir bu sayının iki katına çıktığı tespit edilmiştir. Bu durumda 2005 yılında bu rakamın 7 milyona çıkacağı değerlendirilmektedir.

Bu rakamlara izinsiz olarak faaliyet sürdüren Kur'an kurslarındaki öğrenci sayısı da ilave edildiğinde, ulaşılacak rakamın büyüklüğü takdirlerinize maruzdur.

Bunun yanı sıra; irticai kesimin İslam devletinin kalesi olarak gördükleri imam-hatip okullarında ise, durum daha da düşündürücüdür. 1995 verileri ile yapılan bir çalışmada, ülkemizdeki 561 imam-hatip lisesinde 492 bin 809 öğrenci bulunduğu ve yılda 53 bin 553 kişinin mezun olduğu tespit edilmiştir. Oysaki yıllık imam ihtiyacı 2 bin 288 kişidir.

İhtiyaç fazlası 51 bin 345 kişinin, özellikle hukuk, siyasal bilgiler ve polis akademilerine bilinçli olarak yönlendirilmesinin amacı, kısa ve orta vadede devlet kadrolarını işgal ederek siyasal İslam olgusu içinde, İslami bir devlet yapısını oluşturmaktır.

Öte yandan 92 bin 700 din görevlisinin mevcut olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yıllık din hizmetlerinde istihdam edilecek personel ihtiyaç sayısı 2 bin 288 kişi olarak belirlenmesine rağmen;

*Adından da anlaşılacağı üzere, din hizmetlerinde istihdam edilmesi gereken imam-hatip lisesi mezunlarından 51 bin 345 kişinin halen açıkta olması gerekmektedir. Ancak bu kişiler siyasal İslam'ın kadrolaşması yönünde yerlerini bulmuşlardır.

İrticai kesim, halkın dini duygularını, örf ve adetlerini, geleneklerini istismar ederek, aidat, yardım ve hibe gibi usullerle trilyonlarca lira maddi yardım toplamakta ve sağladıkları menkul ve gayrimenkullerle büyük maddi imkânlara ulaşmaktadırlar.

Bu yardım ve hibeleri yapanların arasında İslamcı kesimden milli gelirden en üst seviyede pay alan kişiler de yoğun olarak yer almaktadır.

Kamuoyunda yüz siyasal İslamcı patron olarak bilinen bu kişilerin servet durumu özetle şöyledir:

*6 kişinin 100 trilyondan fazla,

*5 kişinin 20-50 trilyon,

*15 kişinin 10-20 trilyon

*13 kişinin 1-10 trilyon,

*Diğerlerinin ise 1 trilyonun altındadır.

Bu durum ticaret-siyaset ve tarikat üçgeninin ülkemizde etkin olarak işlediğini göstermektedir.

İrticai kesim içinde halen 30 kadar radikal örgüt bulunmaktadır. Bu örgütler MGK Kararları sonrasında irticai kesimce gösterilen tepkileri yeterli bulmamakta, eyleme geçilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Radikal örgütlerin gelişmeler karşısında daha geniş bir taban içinde yeniden örgütlenerek, terör eylemlerine yönelmesi kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Buraya kadar arz edilen iç ve dış gelişmelerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni hedef alması, Cumhuriyet'in temel niteliklerine karşı özellikle, laikliği dinsizlik olarak algılayan siyasal İslamcı bir zihniyetin hâkim olması yönünde gayret sarf edilmesi,

TSK'yı durumdan vazife çıkarmak ve İç Hizmet Kanunu'na göre, verilen ana görevleri doğrultusunda tehdidi yeniden değerlendirmesi keyfiyetini ortaya çıkartmıştır.

Bu noktadan hareketle;

Bilindiği üzere; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevi, 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesinde "Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır" şeklinde belirlenmiştir. Bu madde 1935 tarihli eski İç Hizmet Kanunu'nda aynı şekilde ifade edilmektedir.

Bu görev TSK İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85/1. Maddesinde "Vazifesi, Türk yurdu ve Cumhuriyeti'ni içe ve dışa karşı, lüzumunda silahla korumak" şeklinde ifade edilmiştir.

Bu nedenle, dışarıdan gelebilecek bir tehlikenin bertaraf edilmesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir görevi olduğu gibi Anayasa tarafından belirlenen Cumhuriyet'in niteliklerini değiştirmeye ve ortadan kaldırmaya yönelik olarak içeriden ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı Türk yurdunun ve Anayasa ile tayin edilmiş Türkiye Cumhuriyeti'nin koruma ve kollanması TSK'nın görevidir. TSK, bu görevini yapabilmek için dış tehdidi olduğu gibi iç tehdidi de değerlendirmek zorundadır. Bu husus, Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisinin vazgeçilmez bir ögesi olup, hayati milli menfaatlerimizin bir neticesidir.

Son zamanlarda yazılı ve görsel basında bilgi noksanlığı nedeniyle tartışılan iç tehdit değerlendirmesi; TSK'nın, asli görevi olup, mevcut mekanizmaya aykırı bir işlemi asla söz konusu değildir. Kendisine yasa ile verilmiş olan

görevin gerektirdiği değerlendirmeyi yaptığı ortadadır. Bu durum, diğer bir kurumun görevine müdahale şeklinde düşünülemez. Bilakis Genelkurmay Başkanlığı'nın yasa gereği resen yapmak zorunda olduğu bir görevdir.

Diğer taraftan, TSK için durumdan vazife çıkarmak ve gerekli tedbirleri almak da bir görevdir. Dolayısıyla TC'yi iç ve dış tehdide karşı koruma ve kollama görevini yaparken, mevcut ve muhtemel tehditleri devamlı olarak izlemek ve değerlendirmek Milli Askeri Stratejiyi oluşturmanın yanı sıra, en kötü senaryoyu tespit etmenin de temel noktasıdır.

Bunun yanı sıra; 1945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2. Maddesinin "A" Fıkrasında düzenlenen MGK kavramının tanımında, iç ve dış tehditten bahsedilmesi, iç ve dış tehdit değerlendirmesinin münhasıran MGK veya Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından yapılacağı anlamına gelmez.

Diğer taraftan, 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun 5. Maddesinde de, Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına devlet istihbaratına ilişkin olarak kendi konularında görevlerinin gerektirdiği istihbaratı oluşturmak görevi verilmiştir.

Milli İstihbarat Teşkilatı'na aynı yasa tarafından Milli Güvenlik İstihbaratını devlet çapında oluşturma görevi verilmiş olması da Genelkurmay Başkanlığı'nın görevine ait tehdit değerlendirmesine esas olacak istihbaratı oluşturmaya engel teşkil etmez.

Bu itibarla; Türkiye'deki irticai faaliyetlerin yarattığı tehdidin, Genelkurmay Başkanlığı'nca bölücü terör tehdidiyle aynı düzeye çıkarılmasında izlenen usul de, yürürlükteki mekanizmaya uygundur.

Nitekim; Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1992 tarih ve 92/3514 sayılı kararnamesiyle onaylanan M.G. Siyaseti Belgesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik tehdit, iç ve dış tehdit olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Bu çerçevede; bölücü terörist faaliyetler söz konusu dokümanın yazıldığı 1992 yılı itibariyle, ulaştığı boyutlar nedeniyle Türkiye'nin karşı karşıya olduğu

tehdit çeşitleri içinde birinci önceliği olan ve partiler üstü bir anlayışla ele alınması gereken bir mahiyette ve bir devlet sorunu olarak görülmüştür.

Yine iç tehdit başlığı altında; bazı İslam devletlerince geliştirilip desteklenen şeriat düzenine dayalı İslami tehdidin laik devlet düzenine karşı, ciddi bir tehlike teşkil ettiği belirtilmiştir. Bu doküman, ömrü belli bir süre ile sınırlanmış bir belge olmayıp gelişen siyasi, askeri ve sosyal olaylara bağlı olarak her yıl aralık ayında, ilgili kurum ve kuruluşlardan gelen öneriler kapsamında güncelleştirilen bir dokümandır.

Bu bağlamda; son dönemde Türkiye’de ivme kazanan, devletin sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki temel nizamlarını tamamen veya kısmen değiştirerek şer’i esaslara dayalı bir düzen kurmayı amaçlayan irticai faaliyetler, TSK tarafından değerlendirilerek, 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK’da başlıca gündem maddesi olmuştur.

Ancak bundan sonradır ki, TSK, irticai faaliyetleri iç tehditte, bölücü terör ile aynı seviyeye, yani birinci önceliğe yükseltmiş ve bu duruma bağlı olarak, yeni bir teşkilatlanma içinde Batı Çalışma Grubu oluşturulmuş ve faaliyete geçirilmiştir. İşte bu teşkilatın oluşturulması ile, TSK tarafından siyasal İslam’ın ülke genelinde resmi çıkartılarak irticai faaliyetlere ilişkin ülke boyutundaki genel görüntü, tüm yönleriyle yakinen takip ve kontrol altında izlenmektedir.

Hal böyle iken; TSK’ca Türk-Yunan ve Kıbrıs sorunlarına ilişkin dış tehdit değerlendirmesi ile bölücü terörün meydana getirdiği iç güvenlik ile ilgili değerlendirme ve oluşturulan konsepte bugüne kadar hiçbir tepki gösterilmemesine rağmen, bugün, iç tehdit unsurunun diğer kolu olan irticai faaliyetlerdeki hayati öneme haiz gelişmeler doğrultusunda yapılan değerlendirmeye, belli çevrelerce reaksiyon gösterilmesi, din sömürüsü ve bezirgânlığını cüretle yapan bu kesimin, TSK’yı kamuoyuna karşı özellikle din düşmanı olarak takdim etmesinin en açık ifadesidir.

Bu noktadan hareketle sonuç olarak; Atatürk’ün ilke ve inkılapları

doğrultusunda ortaya koyduğu eğitim ve kültür politikalarının, çok partili dönemde oy kaygısı ile terk edilmesini müteakip, meydana gelen boşluğu iyi değerlendiren irticai kesim, ülkemizde halen laikliği dinsizlik olarak algılayan siyasal İslamcı bir kitlenin oluşumuna yönelik propaganda, kurumlaşma ve kadrolaşma faaliyetlerine ağırlık vermiş bulunmaktadır.

Bugün önemli birçok devlet kadrosunun irticai kesimin eline geçmesi artan bir şekilde devam etmektedir. Özellikle devletin karar mekanizmasını oluşturan, önemli ve öncelikli görev yerlerinden mülki idare, maliye ve emniyet güçlerine sızılmakta, birçok mahalli idare ve kamu iktisadi teşebbüsünün büyük bir bölümünde kadrolaşma yönünde altyapı tesis edilmesi çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Diğer taraftan irticai kesime karşı bilinçli olarak devletin ilgili organlarınca, yeterli denetim yapılmamasından ve yasaların gereği gibi uygulanmamasından istifade ile bu kesimin eylem ve faaliyetlerini artan bir cüretkârlıkla icra ettiği görülmektedir. Özellikle Türk Ceza Kanunu'ndan kaldırılan 163. Maddenin yarattığı boşluğun doldurulmaması, irticai kesime güçlü bir propaganda imkânı ve ortamı sağlamıştır.

Artan irticai faaliyetlere karşı alınan MGK kararları göstermelik bazı tedbirler dışında, uygulanmamıştır. Kararların kamuoyu gündemine sokularak engellenmesine çalışılmaktadır.

MGK kararlarını TSK'nın dayatması olarak kamuoyuna yansıtan irticai kesim, TSK ile halkı karşı karşıya getirerek, silahlı kuvvetleri yıpratmaya çalışmaktadır.

Önemli bir ekonomik güce sahip olan irticai kesimin, bu alanda, arttırarak devam ettirdiği faaliyetlerini sürdürebilmesi halinde, daha güçlü mali imkânlarla kavuşabileceği değerlendirilmektedir.

İrticai kesim, kendi ideolojisini ülkeye yerleştirmek ve hâkim kılmak doğrultusunda, hâlihazırda ülkenin en hassas konusunu oluşturan kanlı

terör örgütü PKK ile ilişkiye girmekten kaçınmamakta, bu şekilde terörü sona erdireceği noktasından hareketle, örgütü ve bölge halkını kendi amaçları için kullanmanın yollarını aramaktadır.

İrticai kesimin, bir yandan içte siyasal İslam'ı gerçekleştirmeye çalışırken, diğer yandan Türkiye'deki laik ve demokratik rejimi kendileri için tehdit olarak gören başta İran olmak üzere teröre destek veren bazı İslam ülkeleriyle dayanışma içine girerek halkımızı Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği Batı medeniyetinden uzaklaştırmaya yönelik çabalar içinde olduğu gözlenmektedir.

4 Mart 1929 tarihinde, devrin Başbakanı merhum İsmet İnönü, TBMM'de yaptığı tarihi bir konuşmada;

“Efendiler, tehlike kapının eşiğine gelinceye kadar sabreden Büyük Meclis, Cumhuriyet'i kurtarmak için keskin ölçülerin zamanı geldiğine hükmetmiş, dinin, devletten ve siyasetten uzaklaştırılması da geçen devirde tamamlanmıştır.”

“Vatandaş mabedinde kendi itikadı ve vicdanı ile serbest bırakılmış, onun arık ve temiz inancı bu dünyanın karışık işlerinden kurtarılmıştır. Hiç kimse bir vatandaşa dini inancından, ibadetinden ötürü bir engel çıkarmaya nasıl muktedir olamayacaksa, dindar silahı ile de hiç kimse TBMM'nin herhangi bir kanununa, bir vatandaşın emniyet ve haysiyetine dil uzatmaya imkân bulamayacaktır” demiştir.

Oysa ki bugün; mensuplarına barış, saygı ve sevgi, karşılıklı yardımlaşma ve iyi ahlâkı öğütleyen, toplumu ayıran değil, kaynaştıran, diğer dinlere dahi hoşgörülü yaklaşan dinimize aykırı olarak; “Dinimize küfrettiler” sloganları ile insan boğazlayan caniler, Abbasi döneminden bile geri bir ilkelliği açıkça sergilemektedir.

İşte bu anlayıştır ki; bu kesim, bugün bilinçli bir şekilde TSK'yı din düşmanı olarak göstermektedir.

Netice olarak irticai kesimin halihazırdaki faaliyetleri itibari ile, Atatürk'ün temellerini attığı ve çevresi anayasamız ile belirlenmiş olan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışı dışına çıkarak, TC Devleti'ni yıkmayı amaçladığı açıkça görülmekte ve ülkemizde siyasal İslam'ı gerçekleştirme yolunda oluşan irticai tehdidin çok ciddi boyutlara ulaştığı değerlendirilmektedir.

Ancak Türkiye Devleti'nin şekli cumhuriyet, rejimi demokrasidir. Cumhuriyet ümmet olmayan bir millet kavramını ve üniter devlet yapısını esas almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en bariz karakteristiği, Atatürk ilkelerine, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne dayanan çağdaş bir siyasal sistemi benimsemiş olmasıdır.

Nitekim anayasanın,

Birinci maddesi; Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.

İkinci maddesi; Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik sosyal bir hukuk devletidir.

Dördüncü maddesi ise; Birinci ve ikinci maddelerdeki hükümlerin değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hükümlerine amirdir.

Böylece anayasanın temel nitelikleri kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, halkın egemenliğine, milli değerlerine, laikliğe, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne ve üniter devlet yapısına bağlılık, Türk devlet sisteminin temel taşlarıdır. Bu husus, milleti ile devlet arasında bir anlaşmadır.

Bu anlaşmaya kuralları bilerek, uygulayarak ve uygulatarak riayet eden her vatandaş, Türk milletinin onurlu ve saygıdeğer mensubudur.

Bugün itibariyle; artan boyutta devam eden irticai tehdidin, Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmayı hedef alan fevkalade ciddi boyutu, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda memleketini seven, demokratik, laik her vatandaşın dikkatle izlemesi ve bu tehdidi her kesimde anlatması, tarafsız kalmaması ve icraatta bulunması ana görevidir.

Bu noktadan hareketle, Atatürk'ün kurduğu modern ve laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri değişmeyecek, değiştirilemeyecektir. Bunlar;

Tek millet,
Tek vatan,
Tek devlet,
Tek dil,
Tek bayrak,

olarak ifade edilmektedir.

Referanslar

- 1- Bu duruma istisna oluşturan çalışmalar: Ümit Cizre ve Menderes Çınar "Turkey 2002: Kemalism, Islamism and Politics in the Light of February 28 Process," The South Atlantic Quarterly, Vol. 102 (2/3), (Spring/Summer 2003); Elizabeth Özdalga, "Education In The Name Of "Order And Progress" Reflections On The Recent Eight Year Obligatory School Reform In Turkey," The Muslim World, Vol 89, (3-4), (October 1999); M. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere" Journal of International Affairs, 54 (1), (Fall 2000); Jeremy Salt, "Turkey's Military Democracy," Current History, Vol. 98 (1999); Ezgi Gürses, 28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte (İstanbul: Şule Yayınları, Haziran 2012); Ömer Aslan, "'Unarmed' We Intervene, Unnoticed We Remain: The Deviant Case of 'February 28th Coup' in Turkey." The British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 43(3) (2016): 360-377; Ömer Aslan ve Hakan Kırıkcı (2017). "American Policy and Proliferation of Media as Causes of a New Type of Coup after the Cold War? Evidence from Turkey", Middle East Critique, Vol. 26:2, 171-187.
- 2- Örneğin, Türkiye'deki en prestijli üniversitelerden birinde, Refah-Yol'a karşı yürüttüğü eylemlerle ilgili eleştirel bir yazı yazan yabancı bir akademisyene, ordu ikna edilene kadar aylarca yurtdışı ziyaretinden Türkiye'ye dönmesine izin verilmemiştir.
- 3- 'TESEV Stands Firm in Face of Büyükanıt's Brickbat', Hürriyet Daily News, 10 Mart 2006.
- 4- O zamanlar YÖK ve RTÜK'in yönetim kurulunda askeri temsilcileri vardı. Mehmet Ali Birand ve Reyhan Yıldız, Son Darbe 28 Şubat (Doğan Kitap, 2012), s.182-3, 256; ayrıca bkz. Ömer Şarlak, Kışladan Kampüse: Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanı ve İnönü Üniversitesi Rektörü'nün Anıları. 10.baskı. (İstanbul: Alfa Basım)
- 5- ABD Dışişleri Sekreteri, Tayland'daki siyasete askeri müdahaleyi salt bir 'darbe' olarak nitelendirirken Mısır'daki askeri kalkışmayı aynı şekilde rastgele seçilmiş sözlerle ifade etmekten çekindi. Press Statement, 'Coup in Thailand', 22 Mayıs 2014, <https://ph.usembassy.gov/secretary-state-john-kerrys-statement-coup-thailand/>; "Egypt army 'restoring democracy', says Kerry", BBC, 1 Ağustos 2013.
- 6- Amos Perlmutter, "The Arab Military Elite," World Politics, 22(2) (Jan, 1970), s. 270.
- 7- Şevket Kazan, Refah Gerçeği, 4 cilt (Ankara: Keşif Yayınları); Mehmet Bekaroğlu, "Demirel yargılanır çünkü 28 Şubat vatana ihanettir", Vatan Gazetesi, 21 Nisan 2012.
- 8- Doğu Perinçek, 28 Şubat ve Ordu (Kaynak Yayınları, 2000); "28 Şubat ABD Yanlısı İktidar İçindi," Yeni Çağ Gazetesi, 29 Nisan 2012.
- 9- Nil Şatana, "Transformation of the Turkish Military and the Path to Democracy," Armed Forces & Society, Vol. 34 (3) (2008); Metin Heper ve Aylin Güney, "The Military and the

Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience,” *Armed Forces & Society* 26 (2000).

10- Adam Taylor, ‘Map: The World of coups since 1950’, *Washington Post*, 22 Temmuz 2016.

11- “Demirel beklemekten yana,” *Milliyet*, 14 Haziran 1997.

12- “Demirel: 28 Şubat Darbe Değildir,” *Ntvmsnbc*. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/215217.asp>

13- “28 Şubat darbe değil, balans ayarı boşboğazlık,” *Türkiye Gazetesi*, 25 Haziran 2012. Emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı’nın Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu’na yaptığı bilgilendirmede bu yöndeki ifadeleri için bkz, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 25 Haziran 2012.

14- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 28 Şubat ve 27 Nisan Araştırma Alt Komisyonu, Yalın Erez, 26 Haziran 2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/26.06.2012/Yalın%20Erez-26.06.2012.pdf

15- Yazarın emekli Tümgeneral A ile İstanbul’daki röportajı, 2015.

16- Yazarın emekli Tümgeneral B ile İstanbul’da röportajı, 2015.

17- David Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics* (London and New York: Routledge, 2004), s.125.

18- Graham Evans ve Jeffrey Newnham, *The Dictionary of World Politics* (New York: Simon & Schuster, 1990), s. 70.

19- Joel Kriger (ed.), *The Oxford Companion to Politics of the World*, 2.Baskı (Oxford University Press, 2001), s. 180-181.

20- Claude Emerson Welch (ed.), *Civilian Control of the Military : Theory and Cases From Developing Countries* (Albany: State University of New York, 1976), s. 1.

21- Eric A. Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments* (New Jersey: Prentice-Hall, 1977), s.5.

22- Derek Hopwood, Habib Bourguiba of Tunisia : the Tragedy of Longevity (New York : St. Martin’s Press ; Oxford : In association with St. Anthony’s College, c1992) s. 104.

23- Hazem Qandil, *Soldiers, Spies, and Statesmen: Egypt’s Road to Revolt* (Paperback, Verso 2014) s. 179.

24- “Evren’in Darbe Şifreleri”, *Habertürk*, 16 Mayıs 2012. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/742674-evrenin-darbe-sifreleri>

25- Jonathan M. Powell & Clayton L Thyne, “Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset,” *Journal of Peace Research* 48 (2), (2011), s. 250.

- 26- Gardner, David (2013). 'Egypt's Generals are not Alone in Setting Back Democracy'. Financial Times, 4 Temmuz. <https://www.ft.com/content/d9fo29co-e42d-11e2-b35b-00144feabdco>
- 27- Daha fazla ayrıntı için bkz. Neil Ketchley, Egypt in a time of Revolution: Contentious Politics and the Arab Spring (Cambridge University Press, 2017), ss. 103-130.
- 28- Hulki Cevizoğlu, Generalinden 28 Şubat İtirafı: Post-Modern Darbe [A General's Confessions on the February 28th: a Postmodern Coup], s. 56-57.
- 29- M. Ali Birand, "Ordu, Siyasi Hayata El Koydu", Sabah, 1 Mart 1997; Gürses, 28 Şubat Demokrasi, s. 89; Çandar, 28 Şubat postmodern darbe geçidi içerisinde, s. 119.
- 30- Gürses, s. 190; Bu değerlendirmelere Alper Görmüş de katılmaktadır. TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Alper Görmüş, 4 Ekim 2012.
- 31- 'Postmodern darbe' deyiminin ilk kimin ağzından çıktığı ilerleyen dönemde Türkiye'de tartışılan bir konu olsa da, deyim ilk olarak The Economist dergisi tarafından 15 Şubat 1997 tarihli sayısında o günlerde Ekvador'da Devlet Başkanı Abdalá Bucaram'a karşı yapılan darbeyi tanımlamak için kullanılmıştı. Bkz. 'Ecuador's Postmodern Coup', The Economist (US ed.) (February 15), s. 37.
- 32- Necdet Subaşı, Ara Dönem Din Politikaları (Küre Yayınları, Eylül 2005), s. 163; M. Ali Birand, "Ordu, Siyasi Hayata El Koydu", Sabah, 1 Mart 1997; Gürses, 28 Şubat Demokrasi, s. 89; Çandar, 28 Şubat postmodern darbe geçidi'nde, s. 119; TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Alper Görmüş, 4 Ekim 2012.
- 33- Nevzat Bölüğü, 28 Şubat Süreci, Cilt 1, s. 103.
- 34- Banu Eligür, The Mobilization of Political Islam in Turkey. (New York:Cambridge University Press, 2010), ss. 219-220.
- 35- Atilla Kiyat, Üç Yıldız Bir Penaltı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2nd ed, Ağustos 2010), ss. 412, 416.
- 36- Hikmet Çiçek, İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri. (Kaynak Yayınları, 1997), ss. 93, 94.
- 37- Ahmet İnsel, "Destekler ve Köstekler," Radikal, 22 Nisan 2012.
- 38- Eva Bellin, "Contingent Democrats: Industrialists, Labor and Democratization in Late-Developing Countries" World Politics, 52(2) (Jan. 2000):175-205, s. 179; David J. Meyers ve Robert E. O'Connor. "Support for coups in democratic political culture: a Venezuelan exploration". Comparative Politics 30(2): 193-212, s.193.
- 39- Stephen Kinzer, "A New Direction for Turkey's Democracy?" The New York Review of Books, 3 Ağustos 2011; Komisyon Raporu, Cilt II, s. 922-925.
- 40- Omar G. Encarnacion, "Venezuela's Civil Society Coup," World Policy Journal 19(2),

(2002), s.38-39.

41- Fred Halliday, *The Middle East in International Relations; Power, Politics, Ideology* (Cambridge University Press, 2005), s. 128.

42- Tanel Demirel, "Civil-Military Relations in Turkey: Two Patterns of Civilian Behavior Towards the Military", *Turkish Studies* 4 (3), (Fall 2003).

43- Aylin Güney and Petek Karatekelioğlu, "Turkey's EU Candidacy and Civil-Military Relations: Challenges and Prospects," *Armed Forces and Society*, 31(3), (Summer 2005).

44- Yaprak Gürsoy, "Turkish Public Attitudes Toward The Military And Ergenekon: Consequences For The Consolidation Of Democracy," *Bilgi University, Working Paper* no:5, 2012, http://eu.bilgi.edu.tr/images/pictures/working_paper_5.pdf; Toplumun geneli nezdinde bir kurum olarak TSK'ya güvenin sivil asker ilişkileri ve siyasete ordu müdahalelerine etkisi için bkz. Tanel Demirel, "Soldiers and Civilians: The Dilemma of Turkish Democracy," *Middle Eastern Studies* 40 (1), (2004); Özkan Duman and Dimitris Tsarouhas, "Civilianization in Greece versus Demilitarization in Turkey: A Comparative Study of Civil-Military Relations and the Impact of the European Union," *Armed Forces and Society* 32 (3), (2006).

45- Demokratik sivil-asker ilişkileri için askerde zihniyet değişiminin gerekliliğini vurgulayan bir makale için bkz. Douglas Bland 2001, "Patterns in Liberal Democratic Civil-Military Relations," *Armed Forces and Society* 27 (4). ; Nassif, Hicham Bou. 2017. "Coups and Nascent Democracies: The Military and Egypt's Failed Consolidation." *Democratization*, 24 (2): 157-174

46- Constantine Danopolous (ed.) *From Military to Civilian Rule* (London: Routledge, 1992), s. 3.

47- Eric A. Nordlinger, *Soldiers in Politics*, s. 13-14.

48- William Hale, 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset (Hil Yayın, 1994), s. 272.

49- Huntington, *Political Order*, s. 193-194.

50- Komisyon Raporu Cilt II, s. 922; Metin Heper, "Turkey: Yesterday, Today and Tomorrow," *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 1 (3), (2001).

51- Ali Bayramoğlu, "28 Şubat Kazanı Tekrar Kaynarken," *Yeni Şafak*, 22 Şubat 2013.

52- Huntington, *Political order in changing societies*. (New Haven: Yale University Press), ss. 225-226.

53- Amos Perlmutter, "The Praetorian State and the Praetorian Army," *Comparative Politics*, Vol. 1 (3), (Nisan 1969), s. 392.

54- Talukder Maniruzzaman, *Military Withdrawal from Politics: A Comparative Study*

- (Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company, 1987), s. 70-71.
- 55- Ümit Cizre, "Problems of Democratic Governance of Civil Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone" *European Journal of Political Research* 43 (2004), s. 112, 113; Şükrü Hanioglu, "Praetorian Rejim Biterken," *Sabah*, 2 Aralık 2012.
- 56- Ersel Aydınli, "A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey," *The Middle East Journal*, 63 (4), (2009).
- 57- Zeki Sarigil, "Civil-Military Relations beyond Dichotomy: With Special Reference to Turkey," *Turkish Studies* 12 (2) (2011), s. 269-270.
- 58- Steven A. Cook, "Ruling but not governing : the military and political development in Egypt, Algeria, and Turkey" (Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2007).
- 59- Cizre, "Problems of Democratic Governance", s. 114 ve Nilüfer Narli, "Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations, 1980-2002," *Turkish Studies* 12 (2), (2011), s. 215; Robin Luckham, "A comparative typology of civil-military relations," *Government and Opposition*, 6 (1), (1971).
- 60- Steven A. Cook, *Ruling but not governing : the military and political development in Egypt, Algeria, and Turkey* (Johns Hopkins University Press, 2007), s. 8.
- 61- Ezgi Gürses, s. 17.
- 62- Edgar H. Schein, *Organizational Culture and Leadership* (London: Jossey-Bass Publishers, 1985), s. 6.
- 63- Emekli Orgeneral Hilmi Özkök ve görevdeki Genelkurmay Başkanı Necdet Özel ayrı tutulursa Kenan Evren'den bu yana Genelkurmay Başkanları'nda somutlaşan TSK Komuta kademesinin ideoloji ve siyasetçilere bakış konusunda yeknesak bir görüntü arz ettiklerini söyleyebiliriz. Evren, Necip Torumtay ve Doğan Güreş'in görüşleri için bkz. Metin Heper ve Aylin Güney, *Military and Democracy in the Third Turkish Republic*, "Armed Forces & Society, vol. 22 (4), (Summer 1996). Emekli Genelkurmay Başkanı ve 28 Şubat soruşturmasının 1 numaralı şüphelisi İsmail Hakkı Karadayı'nın şu sözleri de aslında ordu içinde de kurumsal kültürün devamlılığı beklentisinin olduğunu göstermektedir. 'Bugün bu görevde ben varım. Yarın başka bir arkadaşım olacak. Hiç kimsenin en ufak kuşkusu olmasın bugün takip ettiğimiz yol ve dayandığımız prensipler yarın da aynı olacak, hiç değişmez. Bunu herkesin iyi bilmesini istiyorum. Bizim Ordu olarak bir misyonumuz var. Bu misyonumuz devamlıdır, bitmeyecektir', Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Tutanakları, Mustafa Kalemli, 21 Haziran 2012.
- 64- Eric. A. Nordlinger, *Soldiers in Politics*, s. 61.
- 65- Be'eri'den alıntıyı yapan Nordlinger, s. 61.

- 66- Hale, s. 270.
- 67- Mehmet Ali Birand, Emret Komutanım (Milliyet Yayınları, 1986), s.81.
- 68- Alıntıyı yapan Hasan Cemal, Türkiye'nin Asker Sorunu, Ey Asker Siyasete Karışma! (Doğan Kitap, Mayıs 2010), s. 367; Askeri okullarda verilen eğitimin çalışmamızda bahsi geçen etkisine ilişkin benzer sözler 1960 darbesine Kurmay Binbaşı olarak katılan Orhan Erkanlı'nın anılarında da dile getirilmektedir. Orhan Erkanlı, Anılar... Sorunlar... Sorumlular (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), Stephen Kinzer, Crescent and Star: Turkey Between Two Worlds (Farrar, Straus and Giroux, 2008), s. 167-168.
- 69- Ümit Cizre, 'The Anatomy', s. 156.
- 70- Metin Heper (2011). "Civil-military relations in Turkey: Toward a liberal model?" Turkish Studies 12(2): 241-252.s. 248.
- 71- Pion-Berlin, s. 298.
- 72- William Hale, s. 267.
- 73- "Ordu Noktayı Koydu," Hürriyet, 6 Temmuz 1998.
- 74- "Org. Özkök: TSK'da Görüş Ayrılığı Yok," Radikal, 25 Ağustos 2003; "Olağan Dışı' Yorumu", Radikal, 14 Mart 2006; "Kıbrıs Konusunda Görüş Ayrılığı Yok," Milliyet, 17 Ocak 2004.
- 75- Bruce W. Farcau, The Coup: Tactics in the Seizure of Power (Praeger, 1994), s. 11.
- 76- Huntington, s. 231.
- 77-Gareth Jenkins, "Continuity and change: prospects for civil–military relations in Turkey," International Affairs, Vol. 83, No. 2 (2007), s. 348.; Aydın (2009), s. 589.
- 78- Yazarın emekli Tuğgeneral B ile röportajı, Ankara, 6 Ağustos 2015.
- 79- Ahmet Bertan Nogaylaroğlu. Milli Görüş'ten silivri'ye bir general. (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2015), ss. 106-107.
- 80- Acar Okan, İsmi Lazım Değil: Hatırladıklarım, Kırk Ambar (İstanbul: Ötüken, Ocak 2015), s. 73-74
- 81- "Zehir Zemberek Veda," Hürriyet, 28 Ağustos 1999; bu tavrın devamlılığı için Orgeneral Aytaç Yalman'ın konuşmasına bakınız, "TSK, Devletin İskeletidir," Milliyet, 28 Ocak 2004.
- 82- Muzaffer Şahin, MGK 28 Şubat Öncesi ve Sonrası (Kayseri: Ufuk Kitabevi, 1998), s. 9.
- 83-Gürses, s.122.
- 84- "Bin Yıllık Kadro Kuruldu", Star, 12 Ağustos 2013.
- 85- Mehmet Bican, 28 Şubat'ta Devrilmek. (İstanbul:Truva Yayınları, 2013), s. 249.
- 86- Ekselans, s. 252.
- 87- Ekselans, s. 173.
- 88- Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık içinde

(İletişim Yayınları), s.551-554.

89- Örneğin bkz. Nevzat Bölüğüray, Doruktaki İrtica (İstanbul: Tekin, 1994).

90- Dini en iyi, en aydınlanmış şekilde anladığını iddia eden askerin desteğiyle hazırlanan İslam Gerçeği adlı bu kitabın “Din ve Laiklik” bölümünde, tarihte insanoğlunun çektiği en büyük acıların dinin bir kısım insan tarafından sömürülmesiyle ortaya çıktığı, laikliğin, “din gerçeğini egoları hesabına kullanmak için Allah’ın iradesini saptırarak “din” adı altında kendi keyiflerini egemen kılmak isteyen güçlere karşı bir savunma ve “nefes alma” çaresi olarak keşfedildiği” savunulmakta, Kuran-ı Kerim’in bazı ayetlerinin laiklik vurgusu yaptığı iddia edilmekte, Türkiye’de laikliğin kabul edilmesinin bu bağlama oturtulması gerektiği savunulmaktadır. Bkz, a.g.e., Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Beyza Bilgin ve diğerleri, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995), s.98-103. Bu kitaba cevaben Mehmet Bayraktar reddiye niteliğinde bir kitap yazmıştır. Bkz, İslam Gerçeği Kitabı Üzerine (Ankara: Fecr Yayınevi, 1995).

91- Saygı Öztürk, Belgelerle 28 Şubat Dünden Bugüne (Doğan Kitap, 2013), s. 13.

92- Bican, s. 107.

93- Gürses, s. 25

94- Mustafa Kalemlı, Kalemlı’nın Kaleminden (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002), s. 245.

95- Bayramoğlu, “28 Şubat Kazanı...”.

96- Cüneyt Arcayürek, 28 Şubat’a İlk Adım, s. 381.

97-Doğan Temel, Torunum sana hangi birini anlatsam (İstanbul: Cem Ofset, 2007), s. 144.

98- “Çiller Karadayı’yı Emekli Edecekti, Erbakan İstemedi,” T24, 11 Mart 2013.

99- Şevket Kazan, 10 yıl sonra 28 Şubat (Ankara: ESAM Yayınları, 2005), s. 11.

100- Parmaksız, 2010, s. 261).

101- Tamer Akbaş, Benim Oğlum Paşa Olacak: Bir Generalin Anıları (İstanbul: Delta Yayıncılık, Haziran 2014), s. 197, 202-203.

102- Bu çalışma grubunun 28 Şubat soruşturması sırasında ortaya çıkan şeması “Ekler” kısmında verilmiştir.

103- “İddianameden Çıkan 28 Şubat Konuşmaları,” T24, 26 Mayıs 2013; Dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri emekli Tümgeneral Erol Özkasnak Batı Çalışma Grubu’nun Çevik Bir’in fikri olduğunu, adını da Bir’in koyduğunu iddia etmiştir, Gürses, s. 48.

104- Temel, s.142

105- Temel, s.143

106- Yıldız, 28 Şubat Belgeler, s. 132.

107- Gürses, s. 50-51; Çiçek. s. 67.

- 108- Gürses, s. 108.
- 109- Mildred Patterson Interviewed by Charles Stuart Kennedy (2003). Foreign Affairs Oral History Collection, Association for Diplomatic Studies and Training, Arlington, VA. Retrieved from www.adst.org. <http://www.adst.org/OH%20TOCs/Patterson,%20Mildred%20A.toc.pdf>, s.64-65
- 110- Maggie Michael, 'Egypt Standardizes sermons, tightening grip on mosques', AP News, 15 July 2016, <http://bigstory.ap.org/article/facod4817144404abab86cca390d2791/egypt-standardize-muslim-sermons-tightening-grip-mosques>
- 111- "Batı Harekât Konsepti." <http://www.ulusalkanal.com.tr/pdf/Batiharekatkonsepti.pdf>
- 112- 'Merkezi Vaaz ve Hutbelerden O Sorumluydu', TRT Haber, 13 Nisan 2012, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/merkezi-vaaz-ve-hutbelerden-o-sorumluydu-36576.html>
- 113- "Diyanet'e Askeri Danışman," Hürriyet, 12 Temmuz 1998.
- 114- Edip Başer, Kanatsız uçmak: Ana babasız çocukluktan ordu komutanlığına. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), s. 246.
- 115- Başer, ss. 246-247.
- 116- Diyanet Aylık Dergisi, Şubat 2000.
- 117- Diyanet Aylık Dergisi, Şubat 2000, Gündem Bölümü.
- 118- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Hasan Cemal, 8 Ekim 2013. http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/08.10.2012/Hasan%20Cemal-08.10.2012.pdf
- 119- Tarikat Sermayesinin Yükselişi isimli kitabın yazarı, Faik Bulut bu kavramı kullanıyor; Hülki Cevizoğlu, "28 Şubat" bir Hükümet Nasıl Devrildi içinde, s. 188.
- 120- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Süleyman Demirel, 7 Haziran 2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/Süleyman%20Demirel-07.06.2012.pdf
- 121- Burhanettin Duran, "28 Şubat'ın Gölgesinde "Sivil" Toplumu ve Siyaseti Düşünmek," Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları içinde (Kollektif, Kaknüs, İstanbul, 2008), s. 255.
- 122- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Rıdvan Akar, 8 Ekim 2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/08.10.2012/Rıdvan%20Akar-08.10.2012.pdf
- 123- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Muhtıra Komisyonu, Hasan Cemal, 8 Ekim 2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/08.10.2012/Hasan%20Cemal-08.10.2012.pdf
- 124- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, İsmail Hakkı Karadayı. 25 Haziran 2012, <https://>

www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/25.06.2012/İ.%20Hakkı%20Karadayı-25.06.2012.pdf

125- Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yatıştırma konuşmalarından birisi şu olabilir:

"Üniversiteler, tarafımdan dikkatle takip ediliyor. Rektörleri ben tayin ettim. Daha Harran Üniversitesi Rektörü'nü dün ben tayin ettim. TRT'ye henüz hiçbir müdahale olmadı. Genel Müdür tayini henüz yapılmış değil. Ben de onu dikkatle gözlüyorum. Başsavcıyı bugün tayin edeceğim. Şeriatçılık sayılabilecek hiçbir kanun Meclis'ten geçmedi, geçmez de. Geçerse gereğini yaparım." Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu raporu, cilt II, s. 999.

126- Metin Toker, "Bugün perşembe... ama gene mi Bakanlar Kurulu toplanmıyor?" Milliyet, 22 Mayıs 1997.

127-Meclis Bülteni. http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1996_0000_0050_0000/0004.pdf

128- "Dış politikanın özü değişmedi," Hürriyet, 4 Kasım 1996.

129- Cüneyt Arcayürek, Geri Dönüşe İzin Yok (Bilgi Yayınevi, 2003), s. 336-337.

130- "19 Ocak 1998 tarihli not defterime şunları yazmışım: "Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel beni Köşk'e çağırdı. Sıcak bir karşılama. 'Refah Partisi kapatılmasaydı, askeri müdahale olabilirdi. Seni kutluyorum. Davayı sen açtın. Bu sonuçta yüzde 50'den fazla hakkın var. Yargıya çok iş düşüyor.'" Vural Savaş, Anılarım: Bir Dönemin Perde Arkası (Bilgi Yayınevi, 2012), s. 160.

131- "İddianameden Çıkan 28 Şubat Konuşmaları," T24, 26 Mayıs 2013. <http://t24.com.tr/haber/iddianameden-cikan-28-subat-konusmalari/230709>

132- "General P'nin Şakşakçıları," Yeni Şafak, 16 Nisan 2012.

133- Değirmenci, 28 Şubat'ın Çözülen Kodları, s.46.

134- Gürses, s. 91.

135- Turkish President backs poll to head off coup" The Australian, 28 Mayıs 1997.

136- John Johnson, The Military and society in Latin America. (Stanford, Calif. : Stanford Univ.Pr. [c1964]), s.120; Civilians of various stripes visited the General Staff before the 1980 coup and urged for an intervention. Emekli Tuğgeneral Yılmaz Tezkan, Hayatımdan İzler: Türkiye'de Asker Olmak Zor İştir. İstanbul. Ülke, Haziran 2013, s.345.

137- Babar Sattar, "Pakistan: Return to Praetorianism", in Muthiah Alagappa (Ed.), Coercion and Governance: The Declining Political Role of the Military in Asia (Stanford University Press, 2002), s.285-412, s.408; Welch, s. 4.

138- "Introduction", Larry Diamond ve Marc F. Plattner (Eds.), Civil-Military Relations and Democracy (Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press, 1996), s. xxix.

139- Welch, s. 4.

140- Menderes Çınar, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyaset,” Ahmet Demirhan (Ed.) 2000’li Yıllarda Siyaset ve Siyasi Partiler (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011) içerisinde, s. 27.

141- Gürses, s. 90; Barlas’ın Özal hakkındaki bu değerlendirmesine Stephen Kinzer da katılmaktadır. Kinzer, Crescent and Star, s.166.

142- Yıllarca parti genel başkanlığı yapmış, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı gibi hayati görevlerde bulunmuş bir siyasetçi olan Süleyman Demirel’e atfedilen espriyle karışık şöyle bir söz vardır: “Türkiye’ye gelince; Allah evvela orduyu yaratmış sonra (Haşa Allah hatadan münezzehtir) bakmış bir eksiklik oldu. Bunlar için de bir millet yaratmış,” “Allah Önce TSK’yı Yarattı,” Milliyet, 5 Şubat 2011.

143- Muzaffer Şahin, s. 59.

144- Muhtıra Komisyonu, Cilt II, s. 969.

145- Gürses, s. 92.

146- “Doğru zamanda, doğru zeminde tartışılmalı,” Hürriyet, (8 Ağustos 2001); “Genelkurmay’dan Yılmaz’a Cevap,” Ntvmsnbc, 8 Ağustos 2001.

147- Gürses, s. 107.

148- Hakan Akpınar. 28 Şubat ‘Postmodern’ Darbenin Öyküsü. (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000), s. 263.

149- Bkz. Robert L. Chatten ile röportaj, Information Officer, USIS La Paz (1965-1967) in Bolivia Country Reader, Association for Diplomatic Studies and Training, <http://adst.org/wp-content/uploads/2012/09/Bolivia.pdf> p.126; Weiner, T. (2008). Legacy of ashes: The history of the CIA. New York: Anchor Books), ss. 36, 99, 127, 298; Shackley 2005, 42, 223-224, 269.

150- Bkz. Talat Aydemir, Hatıratım. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), s. 177; Kamil Karavelioğlu, Bir devrim iki darbe/ 27 mayıs, 12 mart, 12 eylül. (2.baskı). İstanbul: Gürer Yayınları), s. 185.

151- Blum, William. Killing Hope: U.S. Military and CIA Interventions Since World War II. (London: Zed Books 2003, s. 228; Kebschull, H. G. (1994). “Operation ‘just missed’: Lessons from failed coup attempts.” Armed Forces & Society: An Interdisciplinary Journal, 4, s. 575.

152- Naunihal Singh, Seizing Power: Strategic Logic of Coups (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014), s.29.

153- Singh, s. 21.

154- Belkin, A., & Schofer, E. (2005). “Coups risk, counterbalancing, and international conflict”. Security Studies, 14(1), 140–177, s.157

- 155- George Gerbner, "Instant History: The Case of the Moscow Coup", Political Communication, Vol 10, s. 193-203.
- 156- Perkins, I. (2013). Vanishing coup: The pattern of world history since 1310. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, s.65.
- 157- Bkz. Varney, W., & Martin, B. (2000). "Lessons from the 1991 Soviet coup". Peace Research, 32(1), 52-68.Ss. 55, 61; Gerbner, sS. 197-199.
- 158- Varney and Martin, s.55-56.
- 159- Bonnell, V. E., & Freidin, G. (1993). "Teleorot: the role of television coverage in Russia's august 1991 coup". Slavic Review, Vol. 52, s.812.
- 160- Bkz. Bonnell ve Freidin, ss.831, 812, 820-821.
- 161- Richard Gott, Hugo Chavez and the Bolivarian Revolution (London & New York: Verso, 2005), s.66-67.
- 162- Ayşe Öncü, "Packaging Islam: Cultural Politics on the Landscape of Turkish Commercial Television", New Perspectives on Turkey, Spring 1994, Vol. 10, s. 13.
- 163- Dankwart A. Rustow, "The Military in Middle Eastern Society", Sydney Nettleton Fisher, The Military in the Middle East, Problems in Society and Government (Columbus: Ohio University Pres, 1963), s. 13.
- 164- Serkan Oral, Az Sonra Son Darbe: Reklamlardan Hemen Sonra [The Last Coup in a Moment: Right After the Commercials Break], (İstanbul: Aksoy Yayıncılık, Nisan 2000), s. 81.
- 165- Etyen Mahçupyan, "Esas Darbeyi Asker Yapmadı, a HBR, 5 Kasım 2012.; ayrıca bkz. Cengiz Çandar, '28 Şubat'taki Washington ve İsrail', Hürriyet, 25 Nisan 2012. <http://www.hurriyet.com.tr/28-subat-taki-washington-ve-israil-20414098>
- 166- Michael Wuthrich, "Commercial Media, the Military, and Society in Turkey during Failed and Successful Interventions," Turkish Studies, 11 (2), s. 218-210.
- 167- Luttwak, s. 118
- 168- Hikmet Çiçek, s. 69.
- 169- "Silahsız Kuvvetler" deyimini Güven Erkaya daha önce, Deniz Harp Okulu'nun ders yılı başlangıcı mesajında dile getirmiştir. Cüneyt Arcayürek, 28 Şubat'a İlk Adım-Büyüklerle Masallar Küçüklerle Gerçekler (Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003), s. 271.
- 170- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Abdurrahman Dilipak, 3 Ekim 2012, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/03.10.2012/Abdurrahman%20Dilipak-03.10.2012.pdf;
- 171- Andrew Finkel, "Who Guards the Turkish Press? A perspective on press corruption in Turkey," Journal of International Affairs 54 (2000), s. 161.

- 172- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Ali Bayramoğlu. 2 Ekin 2012, https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/02.10.2012/Alı%20Bayramoğlu-02.10.2012.pdf
- 173- Andrew Finkel, "Caught in the Muck of Turkey's Media 'Reform,'" The Washington Post (12 Mart 2000).
- 174- Metin Heper and Tanel Demirel, "The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey," Middle Eastern Studies, Vol. 3 (2), (Nisan 1996).
- 175- Şahin Alpay, "Journalists: Cautious Democrats" Metin Heper, Ayşe Öncü ve Heinz Kramer (Eds.) Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities (London ve New York: I. B. Tauris, 1993) içinde.
- 176- Mehmet Ali Birand ve Reyhan Yıldız, Son Darbe 28 Şubat (Doğan Kitap, 2012), s. 183.
- 177- Salt, s. 75
- 178- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Alper Görmüş.
- 179- Ilıcak, Sert Adımlar, s. 9.
- 180- Pierre Bourdieu, On Television (New York: the New Press, 1998), s. 21.
- 181- Etyen Mahçupyan, "28 Şubat'ı kutluyoruz!"
- 182- Muhtıra Komisyonu, Ali Bayramoğlu mülakatı.
- 183- Hakan Yavuz, "Cleansing Islam..."
- 184- Vahap Coşkun, "Yargının Çıkmazı: Devlet mi Adalet mi?" SETA Analiz, Nisan 2010.
- 185- TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Mehmet ve Canan Barlas, 4 Ekim 2012, https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/04.10.2012/Mehmet-Canan%20Barlas-04.10.2012.pdf
- 186- Hikmet Çiçek, s. 21.
- 187- Alıntıyı yapan Andaç Hongur, 28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya Ve Siyasal İktidar, Yüksek Lisans tezi, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006), s. 117.
- 188- 'Yargıtay 'vampir'i haklı buldu', Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/arsiv/1999/haziran/30/gundem/gund5.html>
- 189- Muhtıra Komisyonu Raporu, cilt II, s. 967.
- 190- Muhtıraları Araştırma Komisyon Raporu, Cilt II, s. 970.
- 191- Larry J. Diamond, "Is Pakistan the (reverse) Wave of the Future?", Journal of Democracy, Vol. 11(3) (2000), 91-106, s. 103.
- 192- Iliya F. Harik, "Pluralism in the Arab World", Journal of Democracy, Vol. 5(3) (July 1994), 43-56, s. 47.

- 193- Harik, "Pluralism", s.49.
- 194- Cizre and Çınar, "Turkey 2002: Kemalism", s.322
- 195- Cercas, Javier (2011) The Anatomy of a Moment. (London: Bloomsbury, 2011), s. 32.
- 196- Cizre ve Çınar, s. 322.
- 197- 'French Military Revolt Spreads', Central Intelligence Bulletin, 24 April 1961, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A005600470001-8.pdf>;
- 'Dissension within French Communist Party', Current Intelligence Weekly Summary, 4 May 1961, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A003200020001-6.pdf>; ayrıca bkz. Edward Luttwak. Coup d'état: a practical handbook. (Harvard University Press 1979), ss. 106-107.
- 198- Tanıl Bora, "Professional Chambers and Non-Voluntary Organizations: the Intersection of Public, Civil and National", Stefanos Yerasimos, Günter Seufert ve Karin Vorhoff Civil Society in the Grip of Nationalism içerisinde (Ergon: İstanbul, 2000), s. 120.
- 199- Bora, s. 115.
- 200- Bora, s. 121.
- 201- Refik Baydur, Bizim Çete (İstanbul, 2000), s. 45.
- 202- Baydur, s. 48.
- 203- Necmi Erdoğan, "Kemalist non-governmental organizations: Troubled Elites in Defence of a Sacred Heritage" Stefanos Yerasimos, Günter Seufert ve Karin Vorhoff Civil Society in the Grip of Nationalism içerisinde (Ergon: İstanbul, 2000) s. 268.
- 204- Baydur, s. 16.
- 205- Baydur, s. 39.
- 206- "28 Şubat Darbesinde Meslek Odalarının Rolü," Milliyet, 1 Mart 2013.
- 207- Binyılın Sonu, Cilt 1 (Pınar Yayıncılık, 2012), s. 651.
- 208- Erdoğan, s. 256.
- 209- Erdoğan, s. 268-269.
- 210- Akpınar, s. 160.
- 211- Muhtıra Komisyonu Raporu, Cilt II, s.957-958.
- 212- Muzaffer Şahin, s. 28-33.
- 213- Gürses, s. 98.
- 214- Aziz Çelik, "28 Şubat, 'silahsız kuvvetler' ve sendikalar," T24, 18 Nisan 2012.
- 215- "Tarihi Uyarı," Sabah, 22 Mayıs 1997.
- 216- Bican, s. 385.
- 217- Bican, s. 385.

- 218- Baydur, s. 111.
- 219- Duran, s. 240.
- 220- Duran, s. 240.
- 221- Çandar, Çıktık Açık Alınla, s. 116.
- 222-Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, s. 254.
- 223- Abdülkadir Selvi, “28 Şubat’ın 1 Numarası,” Yeni Şafak, 17 Nisan 2012; Abdullah Muradoğlu, “28 Şubat, Erbakan ve İsrail,” Yeni Şafak, 28 Şubat 2012; Tamer Korkmaz, “28 Şubat’ın Balans Ayarları,” 28 Şubat 2012; Cengiz Çandar, ‘28 Şubat’taki Washington ve İsrail’, Radikal, 25 Nisan 2012; Tamer Korkmaz, “ABD Karışmadı” Yalanı!” Yeni Şafak, 24 Nisan 2012.
- 224- Şevket Kazan, Refah Gerçeği, Cilt 3, s. 45-57, 68-74, 301-303.
- 225- ‘Erbakan’dan 28 Şubat’ın Perde Arkası’, Haber 5, 27 Şubat 2010, <http://m.habers.com/haber/136583> adresinden ulaşılabilir.
- 226- Komisyon Raporu Cilt 2, s. 1371.
- 227- “28 Şubat Kriptosu ABD’ye Sorulacak”, Milliyet, 17 Ağustos 2012.
- 228- 20 Ekim 1991 Genel Seçimi Refah Partisi Seçim Beyannamesi, s.12
- 229- Seçim Beyannamesi, s. 59.
- 230- A.g.e., s. 59.
- 231- A.g.e., s. 58.
- 232- A.g.e., s. 65.
- 233- A.g.e., s.57.
- 234- Mustafa Taşar, Refah Gerçeği (Ankara 1997).
- 235- Taşar.
- 236- Akpınar, s. 84.
- 237- Ergun Aksoy, 28 Şubat’tan Balgat’a Mücahit (Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000), s. 177-178.
- 238- Aksoy, s. 181.
- 239- Akpınar, s. 115.
- 240- Cüneyt Arcayürek, Geri Gidişe... s. 288.
- 241- Erbakan Hükümeti programı için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>.
- 242- “D-8 Resmen Kuruldu” http://www.d8bulten.com/index.php?option=com_content&view=article&id=148:d-8-resmen-kuruldu&catid=35:35&Itemid=37
- 243- 1994-1997 yılları arasında ABD Büyükelçiliğinde Siyasi İşlerden Sorumlu Richard McKee’nin Association for Diplomatic Studies and Training mülakatı, 2003, <http://www.adst.org/OH%20TOCs/McKee,%20Richard.toc%20updated%202009.pdf>

244- Mensur Akgün, “Ortadoğu Maceraları”, Gencer Özcan (editör) On bir aylık saltanat: Siyaset, ekonomi ve dış politikada Refahiyol dönemi (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998) içinde, s. 164; Dışişlerinin bu ziyaret esnasında devre dışı bırakıldığı iddiası bir suçlama sebebi olarak o dönemde Başbakan Necmettin Erbakan hakkında CHP milletvekillerinin verdikleri gensoru önergesine konu olmuştu. Önergede şöyle denmişti: “Uluslararası görüşmelerde, Dışişleri Bakanlığının deneyimli kadrosu devre dışı bırakılmış; Türk dış politikasının geleneksel doğrultusunu değiştirmekte sakınca görülmemiştir. Kimi görüşmelerin devlet arşivine girmesi önlenmiştir.” TBMM tutanak Dergisi, 4.Birleşim (8 Ekim 1996), <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/dzo/co11/tbmm20011004.pdf>, s. 275.

245- Akpınar, s. 102.

246- Yavuz donat, s. 251-252.

247- Şaban Çalı, “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası,” Liberal Düşünce, Vol. 4 (13), (Kış 1999); Malik Mufti, Daring and Caution.

248- Malik Mufti, Daring and Caution, s. 91-92 ve İlhan Uzel, “Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy,” The Turkish Yearbook Vol. XXXIV

249- Hasret Dikici Bilgin, “Foreign Policy Orientation of Turkey’s Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah,” Turkish Studies, 9 (3) (2008), s. 410.

250- Çekiş Güç Operasyonu’nun süresinin uzatılması konusunda Temmuz 1996 itibariyle ABD’nin BM Büyükelçisi olan Madeleine Albright ile Başbakan Erbakan arasında uzlaşma sağlanmıştı. Sami Kohen, “In a First Test, Pro-Islamic Turkey Stays the Course on Western Ties,” The Christian Science Monitor, 26 Temmuz 1996.

251- ANAP-DYP koalisyon hükümeti sırasında, dönemin Milli Savunma Bakanı Oltan Sungurlu’dan habersiz İsrail’le askeri iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Sungurlu, “antlaşmanın gizlilik derecesini bilmiyorum. Açıklama yapamam. Zaten antlaşmanın içeriğinden de habersizim” demiştir. Ali Bayramoğlu, 28 Şubat Süreci: Bir Müdahelenin Güncesi. (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001), s. 54.

252- Philip Robins, “Turkish Foreign Policy under Erbakan” Survival: Global Politics and Strategy, 39 (2), (June 1997), s. 83.

253- Robins, s. 91.

254-James M. Dorsy, “With Friends Like Qaddafi, Erbakan Doesn’t Need Enemies”, the Washington Report on Middle East Affairs (Kasım/Aralık 1996), <http://www.wrmea.org/component/content/article/174-1996-november-december/2367-with-friends-like-qaddafi-erbeka-doesnt-need-enemies-.html> adresinden ulaşılabilir.

- 255- "Top Turkish Official defends contacts with Iran," Deutsche Presse-Agentur, 20 Şubat 1997.
- 256- Hakan Yavuz, "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux..."
- 257- Bilgin, s.411.
- 258- Bruneau, T., & Trinkunas, H. (2006). "Democratization as a global phenomenon and its impact on civil-military relations." *Democratization*, 13(5), s. 777.
- 259- Shannon, M., Thyne, C., Hayden, S., & Dugan, A. (2015). "The international community's reaction to coups." *Foreign Policy Analysis*, 11, s. 365
- 260- Stephen Brown (2005), "Foreign Aid and Democracy Promotion: Lessons from Africa." *The European Journal of Development Research*, 17 (2), ss. 179-198; James Burk, "Theories of Democratic Civil-Military Relations", *Armed Forces & Society* 29, no. 1 (2002), ss. 20-21; Marinov, N., & Goemans, H. (2014). "Coups and democracy". *British Journal of Political Science*, 44(4), 799-825; Eva Bellin, "The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective." *Comparative Politics* 36, no.2 (2004), s.114.
- 261- Tansey, O. (2017). "The fading of the anti-coup norm". *Journal of Democracy*, 28(1), 144-156; Thyne, C., Powell, J., Parrott, S., & VanMeter, E. (2017). "Even generals need friends: How domestic and international reactions to coups influence regime survival". *Journal of Conflict Resolution*, Advance online publication, 1-27.
- 262- Steven Levitsky and Lucan A. Way, "Linkage versus Leverage. Rethinking the International Dimension of Regime Change", *Comparative Politics*, Vol. 38, No. 4 (Jul., 2006), s.382.
- 263- Milton Viorst, "Algeria's Long Night", *Foreign Affairs* 76 (6), s. 88.
- 264- Clinton, Bill. "A New Covenant for American Security." *Journal of Politics and Society*. The Helvidius Group, Spring (1992): 14-17.
- 265- Karl I. Inderfurth'un Association for Diplomatic Studies and Training mülakatı, 2003, <http://www.adst.org/OH%20TOCs/Inderfurth,Karl%20F.toc.pdf>, s.80-82
- 266- Robert S. Dillon'un Association for Diplomatic Studies and Training mülakatı, 1998, <http://adst.org/wp-content/uploads/2013/12/Dillon-Robert-S.pdf>, s. 67.
- 267- Quoted in Fawaz Gerges, *America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests* (Cambridge.: Cambridge University Press, 1999), s.81.
- 268- ABD'nin "İkili Çevreleme" politikası ve kusurlu tarafları hakkında bir yazı için bkz. Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft ve Richard Murphy, "Differentiated Containment," *Foreign Affairs* (Mayıs/Haziran 1997).
- 269- "Ambassador Albright: Deeds Must match words" *Hurriyet Daily News*, 26 Temmuz

1996.

270- Aslı Aydıntaşbaş, '28 Şubat'ta Dahlimiz Yok,' Milliyet, 22 Nisan 2012. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/-28-subat-ta-dahlimiz-yok--1531510/>

271- "U.S. Department of State-Daily Press Briefing," 20 Eylül 1996, http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9609/960920db.html adresinden ulaşılabilir.

272- "U.S. Department of State-Daily Press Briefing," 30 Ağustos 1996, http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9608/960830db.html adresinden ulaşılabilir.

273- Aksoy, s. 220.

274- "Bu anlaşmaya göre Türkiye, İran'dan 1999'dan başlamak üzere toplam 20 milyar dolar tutarında doğalgaz satın alacak. Başlangıçta 2 milyar metreküp ile sınırlı olacak, 2010 yılında ise 10 milyar metreküpe çıkacak. Doğalgazın sevkiyatı için, İran, Tebriz'den Türkiye sınırına 2,5 yıl içinde 260 km'lik bir boru hattı döşeyecek. Doğalgaz hattının İran tarafındaki bölümünün maliyeti 300 milyon dolar civarında olacak. Türkiye bu miktarı önce finanse etmek istedi. Ancak bu finansmanın Amerikan ambargosunu deleceği endişesiyle vazgeçildi. Doğalgaz hattının Türkiye bölümündeki inşasının maliyeti ise 1,2 milyar dolar. Türkiye kademeli olarak Erzurum, Kayseri ve Ankara'ya kadar 1.150 km'lik bir boru hattı inşa edecek." "Erbakan'ın Doğu Gezisi, İslâm Ufkuna Açılış," Altınoluk, Sayı 127 (Eylül 1996).

275- "U.S. Department of State-Daily Press Briefing," 20 Eylül 1996 ve 9 Ağustos 1996 tarihli brifing. Bu brifinge http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9608/960809db.html adresinden ulaşılabilir.

276- 4 Kasım 1996'da ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Türkiye'ye İran'la doğalgaz anlaşmasını devam ettirmeyin, buna karşıyız mesajı verdiklerini belirtiyor. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9611/961104db.html; Genelkurmay'ın da karşı olduğu İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Ankara ziyareti öncesinde sözcü Burns, "bu ziyaret gerçekleştiği takdirde bundan büyük endişe duyarız" demiştir. Nicholas Burns, 12 Aralık 1996 tarihli brifing. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9612/961212db.html

277- Akpınar, s. 86.

278- "U.S. Department of State-Daily Press Briefing," 28 Nisan 1997, <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9704/970428.html> adresinde mevcut.

279- Dönemin Genelkurmay Strateji Dairesi Başkanı, ilerleyen yıllarda Genelkurmay 2. Başkanı da olacak Orgeneral Ergin Saygun da anılarında Başbakan Erbakan'ın İran ve Libya ziyaretlerinin ABD'yi kızdırdığından bahseder. Ergin Saygun. Türk Ordusuna Balyoz (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), s. 190

- 280- "U.S. Department of State-Daily Press Briefing," 30 Eylül 1996 tarihli brifing. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9609/960930db.html
- 281- 7 Ekim 1996 tarihli brifing. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9610/961007db.html
- 282- 28 Şubat darbesi soruşturması bünyesinde dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın verdiği ifadelerden birinde geçen şu cümleler bu iddiayı doğrular niteliktedir. Karadayı'ya göre, Erbakan'ın Libya, Mısır, İran, Malezya, Endonezya ve Cezayir ziyaretleri ülkenin itibarını düşüren ziyaretlerdir ve toplumda huzursuzluk yaratmıştır. Bkz. "4 sene Genelkurmay Başkanlığı yaptım, BÇG'yi duymadım", Oda TV, 16 Şubat 2018, <https://odatv.com/bugunun-camasiri-dunun-gunesiyle-kurutulamaz-16021859.html>
- 283- 7 Ekim 1996 tarihli brifing. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9610/961007db.html
- 284- 10 Ekim 1996 tarihli brifing. http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9610/961010db.html
- 285- 8 Ekim 1996 tarihli brifing, http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1996/9610/961008db.html
- 286- "U.S. Decries Turkish Chief's Trip to Libya," Los Angeles Times, 9 Ekim 1996.
- 287- 5 Şubat 1997 tarihli brifing, <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9702/970205.html>
- 288- 17 Mart 1997 tarihli brifing, <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9703/970317.html>
- 289- "Albright says U.S. not happy about Turkey's Islamic Drift", CNN World News, 12 Şubat 1997.
- 290- "Albright Warns Turkey to Guard its Democracy," The New York Times, 14 Haziran 1997.
- 291- Robert Satloff, "U.S. Policy Toward Islamism: A Theoretical and Operational Overview," Council on Foreign Relations (2000), s. 30.
- 292- 16 Haziran 1997 tarihli brifing. <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9706/970616db.html>
- 293- 13 Haziran 1997 tarihli brifing. <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9706/970613db.html>
- 294- Philip H. Gordon, "Turkey and the Dilemma of Its Western Allies", International Herald Tribune, 14 Haziran 1997.
- 295- 16 Haziran 1997 tarihli brifing. <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9706/970616db.html>

- 296- Ekselans, s. 145, 146.
- 297- 1991-1994 yılları arasında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Richard Barkley'in Association for Diplomatic Studies and Training mülakatı. <http://www.adst.org/OH%20TOCs/Barkley,%20Richard%20C.toc.pdf>
- 298- Ekavi Athanassopoulou, Strategic Relations Between The US and Turkey: Sleeping with Tiger (London: Routledge, 2014), s. 151.
- 299- Philip Robins, "Turkish Foreign Policy Under Erbakan", Survival, Vol. 39, no. 2 (1997 Summer): 82-100.
- 300- Nogaylaroğlu, 2015, ss. 185-198; Bir emekli Genelkurmay İstihbarat Başkanı'na göre Washington'da lobi faaliyetleri adına oldukça yararlı olan bu uygulama, ilerleyen yıllarda İlker Başbuğ'un Genelkurmay Başkanlığı döneminde edilen bir şikayet üzerine sona erdirilmiştir. Yazarın emekli General C ile mülakatı, Ankara 2015.
- 301- Çevik Bir ve Martin Sherman, "Formula for Stability: Turkey Plus Israel", The Middle East Quarterly, Fall 2002, <http://www.meforum.org/511/formula-for-stability-turkey-plus-israel>
- 302- Coşkun Kırcı Ekselans (Galatasaray Eğitim Vakfı Yayını: İstanbul, Şubat 2009), ss. 49, 51, 331; ayrıca bkz. s.99, 105-107; Abdülkadir Selvi, 'Karadayı'nın Odasında Konuşulanlar', Yeni Şafak, 29 Mayıs 2012, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirservi/karadayinin-odasinda-konusulanlar-32604>
- 303- TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Alper Görmüş ile yapılan mülakat, 2012.
- 304- Sami Küçük, Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı (İstanbul: Mikado Yayınları, Mayıs 2008), s. 231.
- 305- Numan Esin, Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları (İstanbul: Doğan Kitap, 2005, 2. Baskı), ss. 359, 363, 369.
- 306- Nevzat Bölüğü, 28 Şubat Süreci 1 (İstanbul: Tekin, 1999), s. 146.
- 307- Thomas L. Friedman, "Who Lost Turkey?" New York Times, 21 Ağustos 1996; "Turkey and 'The Refah Problem,'" PolicyWatch 204, 19 Haziran 1996; Alan Makovsky, "Islamists Take Power in Turkish Constitution," PolicyWatch 206, 28 Haziran 1996; Makovsky, "U.S. Relations with Erbakan's Turkey," PolicyWatch 213, 8 Ağustos 1996; Alan Makovsky, "How to deal with Erbakan?", Middle East Quarterly (Mart 1997).
- 308- Thomas L. Friedman, "Who Lost Turkey?" New York Times, 21 Ağustos 1996.
- 309- Thomas L. Friedman, "Who Lost Turkey?"
- 310- "Turkey and 'The Refah Problem,'" PolicyWatch 204, 19 Haziran 1996.

- 311- Alan Makovsky, "Islamists Take Power in Turkish Constitution," PolicyWatch 206, 28 Haziran 1996.
- 312- Alan Makovsky, "U.S. Relations with Erbakan's Turkey," PolicyWatch 213, 8 Ağustos 1996.
- 313- Alan Makovsky, "How to deal with Erbakan?," Middle East Quarterly (Mart 1997).
- 314- Bu makaleler arasında Çevik Bir'in Herzliya Disiplinlerarası Merkezin Politika ve Strateji Enstitüsü kıdemli uzmanlarından Martin Sherman ile Middle East Quarterly dergisinde yayımladıkları makalede, 90'ların ortalarında iyice güçlenen Türkiye-İsrail ilişkilerinin geçtiği en önemli testlerden birisi olarak Refah Partisi'nin hükümette olması gösterilmekteydi, bkz. "Formula for Stability: Turkey Plus Israel", (Fall 2002).
- 315-A Clean Break: A New Strategy for Securing the Realm (1996). <http://www.informationclearinghouse.info/article1438.htm>
- 316- Kamuran Gürün, Fırtınalı yıllar: Dışişleri müsteşarlığı. (İstanbul: Milliyet, 1995), s. 225.
- 317- Coşkun Kırca Demokrat Parti dönemi Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün damadıydı. 1956 yılından itibaren önce Hürriyet Partisi, 1957'den sonra ise CHP ile çalışmaya başladı. 27 Mayıs darbesinden kısa bir süre önce ABD Büyükelçiliğine giderek Demokrat Parti'ye karşı elçilik açıklaması talep eden CHP'li grubun içerisinde yer aldı. İlerleyen dönemde Kırca'nın hukuk bilgisi ve Anayasacılığı bakımından askerlerin de çok güvendiği bir isim olduğu söylendi. Askerlerle olan yakınlığı 12 Eylül döneminde de devam etti; Emin Paksüt ile birlikte 12 Eylül'e danışmanlık yaptığı söylenmektedir. Bkz. Ömer Aslan, The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan: Between Conspiracy and Reality (Palgrave Macmillan, 2018), s. 146; Ekselans, s. 49, 51.
- 318- Ekselans, s. 145, 146.
- 319- Saygun, 2012, s. 288
- 320-A Clean Break, 1996.
- 321- "Orgeneral Çevik Bir Ürdün'de," Milliyet, 19 Nisan 1998.
- 322-A Clean Break, 1996.
- 323- "Orgeneral Çevik Bir Ürdün'de," Milliyet, 19 Nisan 1998.
- 324- Muhtıraları Araştırma Komisyonu, Mehmet ve Canan Barlas mülakatı, 4 Ekim 2012,
- 325- "İsrail'e bir RP Şikâyeti," Yeni Şafak, 8 Haziran 2013.
- 326- 5 Şubat 1997 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı brifingi, <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9702/970205.html>
- 327- "Albright says U.S. not happy about Turkey's Islamic Drift", CNN World News, 12 Şubat 1997. <http://edition.cnn.com/WORLD/9702/12/turkey/>; "Albright Warns Turkey to Guard its Democracy," The New York Times, 14 Haziran 1997.

- 328- Robert Satloff, "U.S. Policy Toward Islamism: A Theoretical and Operational Overview," Council on Foreign Relations (2000), s. 30.
- 329- 1994-1997 yılları arasında ABD Büyükelçiliğinde Siyasi İşlerden Sorumlu Richard McKee'nin Association for Diplomatic Studies and Training mülakatı, 2003, <http://www.adst.org/OH%20TOCs/McKee,%20Richard.toc%20updated%202009.pdf>;
- Andrew J. Pierre and William B. Quandt, The Algerian Crisis: Policy Options for the West (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1996), s. ix.
- 330- U.S. Dept. of State Daily Press Briefing. 1997b. <https://1997-2001.state.gov/www/briefings/9703/970317.html>
- 331- Satloff, s.30.
- 332- Bu tavır özellikle 16 Haziran 1997 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı brifinginde görülebilir. <http://1997-2001.state.gov/www/briefings/9706/970616db.html>
- 333- John Tirman, "Improving Turkey's "Bad Neighborhood" Pressing Ankara for Rights and Democracy". World Policy Journal, 15(1) (Spring 1998): 60-67, s.64-65.
- 334- Jeremy Salt, "Turkey's Military Democracy."
- 335- Cengiz Çandar, "Redefining Turkey's Political Center," Journal of Democracy 10 (4), (1999).
- 336- Ümit Cizre ve Menderes Çınar, s. 310.
- 337- "Askerlik Tanımı ve 35. Madde değişiyor", Hürriyet, 27 Haziran 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23597523.asp>
- 338- Ömer Aslan, 'July 15th Failed Coup Attempt in Turkey: Causes, Consequences, and Implications in Comparative Perspective', Al-Sharq Forum Research Paper, <http://www.sharqforum.org/2016/07/31/the-july-15th-failed-coup-attempt-in-turkey/>, s. 17.
- 339- Ete, "Sunuş: 2000'li Yıllarda Siyaset ve Siyasi Partiler," s. 14-15.
- 340- Süleyman Seyfi Ögün, "Asker Siyaset İlişkilerinde Gelinek Nokta", Yeni Şafak, 15 Ağustos 2013.
- 341- Ersel Aydınllı, "Turkey Under the AKP: Civil-Military Relations Transformed," Journal of Democracy, Vol. 23(1), (Jan. 2012), ss. 101-102.
- 342- Nuh Yılmaz, "Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat", s. 235.
- 343- Metin Heper, "The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey," Turkish Studies, 6 (2) (Haziran 2005); Tanel Demirel, "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset, Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu," SETA Analiz (Şubat 2010), s. 16.
- 344- Kıyat, ss.425-426

- 345- Acar Okan, ss. 73-74
- 346- Fikret Bila, "Özkök: Türkiye'yi sadece TSK sevmez," Milliyet, 29 August 2004.
- 347 Metin Heper "The Justice and Development Party Government and Military in Turkey," Turkish Studies, Vol. 6, No. 2 (2005), s. 215:231
- 348- A.g.e. s. 217.
- 349- Heper, 2005, s. 217.
- 350- Demirel, "2000'li Yıllarda," s. 6.
- 351- Menderes ve Çınar, s. 318-319.
- 352- Menderes Çınar, "2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyaset," Ahmet Demirhan (Ed.) 2000'li Yıllarda Siyaset ve Siyasi Partiler (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011) içerisinde, s. 25.
- 353- Şükrü Elekdağ, "Halkta Güven Bunalımı," Milliyet, 8 Kasım 1999.
- 354- Yılmaz Esmer, "Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler," TESEV (1999), s. 41-46.
- 355- Hatem Ete, "Sunuş: 2000'li Yıllarda Siyaset ve Siyasi Partiler," Hatem Ete (Ed.) 2000'li Yıllarda Siyaset ve Siyasi Partiler (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011) içerisinde, s. 13-14.
- 356- Sabri Sayarı, "Non-electoral sources of party system change in Turkey". http://research.sabanciuniv.edu/9822/2/Nonelectoral_Sources_of_Party_System_Change_%C4%B1n_Turkey.pdf
- 357- Mahçupyan, "28 Şubat'ta esas darbeyi..."
- 358- Sarıgil, 2007, s. 41
- 359- Nuh Yılmaz, "Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat", s. 234.

YAZAR HAKKINDA

Dr. Ömer Aslan, Al Sharq Forum uzman araştırmacılarından olup Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. Doktorasını Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden alan Aslan'ın çalışmaları arasında Al Sharq Forum tarafından yayımlanan iki araştırma raporu ve hakemli akademik dergilerde yayınlanmış dört akademik makale yer almaktadır. Ordu ve Siyaset ilişkileri, Dış Aktörler ve Askeri Darbeler, Terör ve Radikalleşme alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

AL SHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum, amacı; Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum, bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeten araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

    / SharqForum

 / Sharq-Forum

**الشرق
مشرق**
ALSHARQ FORUM

Yeni Tür Bir Darbe Olarak 28 Şubat: Aktörleri, Dış Boyutları ve Sonuçları

Türkiye 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin demokratik yollarla akamete uğratılması neticesinde kendisini tek bir darbeye odaklanmış buldu. Fakat, çok uzak olmayan bir tarihte, 1997'de Türk toplumu ve siyasi hayatı üzerinde dramatik sonuçları olan ve "28 Şubat darbe süreci" olarak anılan, "başarılı" bir darbe girişimi gerçekleşmiştir. Türkiye'deki seküler müesses nizamın gözünde uzun bir süre 'siyasi zanlı' olan Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde aldığı oy oranı ile şok edici bir başarı kazanmıştır. Refah Partisi, bunun akabinde 1995 genel seçimlerinde en yüksek oyu alan parti olarak meteor etkisi yaratmıştır. Erbakan'ın başbakanlığa giden yolu önce ANAP-DYP koalisyon hükümetiyle ordu tarafından tıkandı. Ancak bu geçici hükümet pek uzun ömürlü olmadı ve DYP ile Refah, tüm tepkilere ve askeri tehditlere rağmen 1996'da koalisyon hükümeti kurdular. Yeni hükümet, koalisyon ortaklarından birinin 'irtica' gibi iç tehditlerle ilişkili olduğu iddialarının ortaya atıldığı günden beri sürekli saldırı altında tutuldu. Ordu Şubat 1997'de hükümete karşı muhtıra niteliğinde bir bildiri yayımladı ve hükümeti hedef alan psikolojik operasyonlarını arttırdı. Hükümet de buna dayanamadı ve neticede Haziran 1997'de istifa etti.